

Andreas Faye

Norske Sagn

bokselskap.no
Oslo 2026

bokselskap.no, Oslo 2026

Andreas Faye: *Norske Sagn*

Teksten i bokselskap.no følger 1. utgave, 1833 (Arendal/N.C Hald), og er basert på digital tekstversjon ved Simen Johansen.

ISBN: 978-82-8319-885-0 (bokselskap.no),

978-82-8319-886-7 (epub), 978-82-8319-887-4 (mobi)

Filen er lastet ned fra e-bokportalen Bokselskap. Lesetekst og flere nedlastningsmuligheter m.m. er gratis tilgjengelig på bokselskap.no

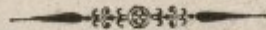
Norske Sagn

samlede og udgivne

af

Andreas Faye,

Lærer ved Arendals Real- og Middel-Skole, og Medlem
af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i
Thronhjem.

"Jeg har de gamle Sagn saa kjær"

S. D. Wolff.

Arendal, 1833.

Trykt i P. C. Walds Bogtrykkerie af
L. H. Krohn.

Tittelside, 1. udgave, 1833.

Fortale

For dem, der interessere sig for Videnskabelighed og Fødelandets Historie, vil det udentvivel være overflødig at tale om det Værd, en *Samling af Folkesagn* kan have; men da denne Bog let kan falde i Hænderne paa Folk, der mangle denne Dannelse og Interesse, vil det vel ei være overflødig med nogle Ord at omtale den Interesse og Nytte, en Sagnsamling kan have:

1. At Sagnene om de *overnaturlige* Væsener ved deres Sammenhæng med Nordens gamle Gudelære, der opbevares i begge Eddaerne, kunne tjene samme som en levende og ei uvigtig Commentair; og ved den mærkelige Overeensstemmelse, som finder Sted mellem vore Almuesagn og de fleste nordeuropæiske, ei alene i det Hele, men ogsaa ofte i de enkelte Dele, i Forbindelse med andre Ting, føre til interessante Slutninger om Folkenes Oprindelse, Beslægtskab o.s.v., ja ved denne mærkelige Lighed, ei engang være Philosophen uvigtige, kan vel neppe med Grund modsiges. «Folkesagnene,» siger en af Danmarks lærdeste Mænd, Professor Werlauf, «have sjelden eller aldrig været Gjenstand for nogen egentlig videnskabelig Undersøgelse, skjønt de maaskee som Aftryk af ethvert Folks individuelle Character torde udgjøre et ikke uvigtigt Capitel i den menneskelige Culturs Historie. (Athene 4, 193). Den [iv] Indvending, som maaskee vil gjøres, at disse Sagn om Jutuler, Nøkker o. s. v. ville tjene til at stadfæste en gammel Overtroe, er efter Udgiverens Formening ugrundet. Saavel i Indledningen, som ofte i Anmærkningerne, vil Læseren finde antydning den første Oprindelse til disse Sagn, og den skadelige Troe paa disse Væsener vil udentvivel derved, at de komme paa Prent og blive Gjenstand for fornuftige Folks Samtale, faae Naadestødet; thi saadan Overtroe trives kun, naar den indhylles i en vis Hemmelighed og uden Forklaring forplantes fra Mund til Mund.

2. At saadanne Sagn selv for Naturforskeren kunne have Interesse, vidner vor berømte Landsmand Professor H. Steffens. «Mig som Naturforsker,» siger han, «var stedse Sagnenes Physiognomie fra de forskjellige Bjerg- og Skov-Egne uendelig kjært; thi, udsprungne af en bestemt Natur, bleve de, hvor de, bortskræmte fra os, holdt sig i saadanne skjulte Tilflugtssteder, gjennem Aarhundreder stedse deres oprindelige Hjem troe, tydende hen paa det; ja de

syntes vidunderligen at bevare dets inderste Hemmeligheder. Med Bjergenes og Landenes Natur hænger Sagnenes Skikkelse paa det nøieste sammen, saa at jeg med den inderligste Fornøielse har iagttaget Sagnvexternes Forskjellighed efter Egnens Natur i dens fineste Nuancer.» (Geschichten, Sagen u. s. w. von Hagen, Hofmann und Steffens S. 131).

3. For Digteren og Yndere af Digtekunsten maa en Samling af Folkesagn, saavel af mythiske som af historiske, være velkommen. Med større Frihed og med mere Held kan han benytte sig af mythiske Væsener, naar han veed, at disse leve i Folkets Minde og ere saa bekjendte, at selv det mindste Barn forstaaer en saadan Hentydning, og, hvad de historiske og tilsvarende Sagn som Stof for poetiske Frembringelser [v] angaaer, saa er det en almindelig Mening, at et Digt, der grunder sig paa et Sagn eller Factum, næsten stedse lykkes bedre, end hvor Stoffet ogsaa er opdigtet. Mig vilde det meget glæde, om denne Samling af Sagn kunde tjene vore unge Skjalde til en Slags Haandbog, og opmuntre dem til heller at dyrke og opelske de vel ei saa glimrende, men dog friske, levende Blomster, der voxe frodige blandt Norges Fjelde, end at søge baade Stof og Billeder fra fjerne og for Mængden ubekjendte Gjenstande, kort at blive mere Folkedigtere, end tilforn har været Tilfælde.

4. For den, der har historisk Sands eller interesserer sig for Fødelandets Skjebne gennem Secler og for gjeve Mænds Idrætter, ville de historiske Sagn udentvivl være velkomne; thi om man ei altid kan bevise Sagnenes historiske Vished, og om der mod enkeltes Paalidelighed endog kan vækkes grundet Tvivl, ere de dog – om kun for saa vidt Aftryk af Virkeligheden, som de indeholde Folkets Minder om mærkelige og vidunderlige Hændelser eller Gjerninger – altid interessante, og vi maae med Sagnlitteraturens Fader, den berømte Grimm, erkjende, «at, gaae Sagnene end med andre Skridt og see med andre Øine, end Historien gjør, maa man dog unde ethvert Folk, og regne det for en ædel Egenskab, at dets Histories Dag har en Morgen- og Aftendæmring af Sagn.» I flere af de i denne Samling meddeelte historiske Sagn findes ikke aldeles uvigtige Bidrag, der stadfæste, oplyse og supplere Historiens Vidnesbyrd og characterisere de svundne Tider.

5. Vil man maaskee indrømme, at en Samling af Sagn har nogen local Interesse ei alene for de Folk, der boe paa de Steder, hvor Sagnet skal have tildraget sig, eller hvor det^{u1} endnu lyder; men selv for den Fremmede og Reisende, der^{u2} [vi] ved en Sagn-Samling bliver gjort opmærksom paa, at et saadant Sagn eksisterer, og derved faaer Anledning til at forhøre sig om samme og da nyde den Fornøielse, som den naive, mundtlige Fortælling paa Stedet selv stedse medfører.

6. Endelig vil en Sagn-Samling maaskee blive Børnen^{u3} kjær og, under Forældres Veiledning, uskadelig Morskabslæsning, og en velkommen Erstatning for de kjære Eventyr, der deels mere og mere forsvinde, deels meddeles dem uden Valg og uden Forklaring, og desuden stundom ere vel massive.

*

Bliver det ved ethvert Værk i Almindelighed et vigtigt Spørgsmaal, om Forfatteren baade har kunnet og villet være sanddru, saa bliver det endnu mere ved en Samling af Sagn; thi her har Læseren som oftest ingen anden Hjemmel end Udgiverens Troværdighed. For saavidt, at de meddeelte Sagn tilforn ere blevne trykte, kan der vel holdes en Slags Control, skjønt det ofte hænder, at det samme Sagn fortælles paa forskjellige Maader, i det enten enkelte Omstændigheder udelades, andre tillægges, og flere Sagn sammenblandes; men hvor der staaer: «Meddeelt eller Mundtligt» har man som oftest ingen anden Borgen end Samlerens Troværdighed. Den Paastand, at hvad Samleren har hørt, maa ogsaa Andre kunne faae at høre, gjælder unegtelig ved saadanne Sagn, hvorved Mindet om en Daad, der kan tjene Eggen til Hæder, er forbundet, eller som er knyttet til en iøinefaldende Gjenstand, som en Høi, et Fjeld o. s. v., i det Hele om mærkelige historiske Sagn; men aldeles ikke om andre, og allermindst om de overnaturlige Væsener; thi deels er Troen paa dem ved en stigende Oplysning aftaget, og som en Følge deraf ogsaa Beretningerne om dem blevne ufuld [vii] stændigere, deels udfordres der en vis Tact, som kun Øvelse og Omgang med Bønderne kan give, til at faae den ønskede Underretning; thi er man ikke forsigtig og vaersom, hænder det let, at vedkommende Bonde troer, at man vil have ham til Bedste, og man faaer et undvigende eller benegtende Svar. Sagn, som paa Stedet, hvor Begivenhederne skulle være indtrufne, ere hendøde, og hvor ei engang Spor ere at finde, træffer man heel uventet paa et andet Sted, hvor det ved tilfældige Omstændigheder, som ved Giftermaal, Flytning o. s. v., ere blevne henplantede; thi Barndoms Fortællinger og Steder have ofte for den, der tidlig blev fjernet fra dem, mere Interesse, end for dem, der daglig see de vante Omgivelser.

Tidsalderens Aand, der er mere raisonerende end troende, der i det Hele ingen Auctoritet respecterer; Geistlighedens Bestræbelser og en mere udbredt Læsning have berøvet Sagnene og Eventyrene meget af deres gamle Interesse og Agtelse, saa at nu som oftest kun en gammel Kone eller et videbegjerligt Barn kjender et Sagn, der for ikke ret mange Aar siden var almindeligt.

Flere troværdige Folks Forsikkring, at man i deres Barndom hørte baade gamle Viser og Sagn, som nu ere aldeles glemte; den Erfaring, at den tiltagende

Almueoplysning ei alene medfører Overtroens Udryddelse, men ogsaa Sagnenes Glemsel, og den Interesse, som disse vidunderlige Toner om en Verden, som vi ikke kjende, fra en Tid, der længst er forsvunden, have for mig, lige fra mine Barndoms Dage, da jeg med levende Interesse og Troe lyttede til dem, opvakte tidligen hos mig den Idee, at samle en Deel af disse Sagn, inden de ganske forstummede. Tildeels opdraget paa Landet og saaledes vant til at omgaaes med Bønder, blev [viii] det mig ei vanskeligt ved flere Fodvandring, jeg i mine Universitetsferier foretog, at udvide min Sagnkundskab, som jeg siden deels ved at studere Topographier o. s. v., deels ogsaa ved mundtlige Samtaler og Brevvexling har stræbt at fuldstændiggjøre. Sjællands lærde Biskop, den af den oldnordiske Historie saa fortjente P. E. Müllers, Hr Professor C. Steenblochs og flere agtede Videnskabsmænds Ønske om, at en Samling norske Sagn snart maatte udkomme, og Opmuntring til mig om at realisere Ideen, har fornemmelig bidraget til, at denne Samling af Sagn nu fremtræder. At den er ufuldstændig og i flere Henseender mangelfuld, er Ingen villigere til at erkjende end Udgifveren, der dog har stræbt at udstyre den, ei saaledes som han ønskede, og Critiken udentvivel fordrer; men saaledes som Tid, Mangel paa tilstrækkelige Hjælpekilder og andre Omstændigheder have tilladt ham det.

Med Grundene for sit Valg af Sagn, sin Inddeling og andre Smaating vil Forfatteren ei trætte sine Læsere; men kun tilføie, at han har leveret Sagnene som han har erholdt dem, uden at lægge til eller tage fra og uden Udpyntning. Mangen Læser vil maaskee finde, at en saadan Samvittighedsfuldhed her er paa sit urette Sted; men Udpyntningen vil jeg overlade Andre, og bede Læseren for denne Gang at tage til Takke med disse simple, men ægte og nationale Sagn. Ei som nogen *fuldstændig Samling af norske Sagn*, men kun som et ringe Bidrag til at fylde et Hul i vor Litteratur og i den nordeuropæiske Sagnkreds, vover jeg at anbefale til mine Læseres Velvillie og Yndest dette Forsøg, hvis gode Modtagelse maaskee kan opmuntre Andre til at fremkomme med lignende Bidrag.

Første Afdeling om overnaturlige Væsener

«Under Urtræets
Yderste Rod
Ginge til Hvile
Jettinder og Thurser,
Dødninge, Dverge
Og Morkalfer;
Nordad mod Niflheim
Natten flyede.»
Odins Ravnesang.

Indledning til første Afdeling om de overnaturlige Væsener

«I de høie Fjelde throner den gigantiske Jutul, af hvis Fingre og Fødder man i den haarde Steen end seer Spor, og hvem Fjeldstykker og svære Bautastene tjene som Vaaben; i de lave Aaser have de lumske Trold og den skønne Huldra deres Tilhold; i Høie og ved gamle Træer færdes end de Underjordiskes talløse Skarer, og under Jorden forarbeide de smaa, men langarmede og kunstige Dverge deres Kunstværker. I Thusmørket vandre endnu Thusser og Vætter omkring, og i Maaneskin hoppe de muntre og lystige Nisser. I Elve og Søer lurer den fæle Nøk, og gjennem Luften farer Asgardreias vilde Færd, bebudende Drab og Krig, medens et beskyttende, varslende Følgie ledsager hvert enkelt Menneske paa dets jordiske Bane.» Saa lyde Sagnene, og at denne Overtroe i Norden er gammel kunne vi slutte af Procopius's Vidnesbyrd: «Thuleboerne dyrke mange Guder og *Aander* (δαίμονες) i Himlen, i Luften, paa Jorden, i Havet og endog nogle, der siges at boe i Kilders og Floders Vand. De offre flittig alle Slags Offer.» (Svea Rikes Häfder af Geijer S. 87).

Det første Spørgsmaal, der udentvivl falder os ind ved at høre disse besynderlige Sagn, er vistnok, «hvad der kan have fremkaldt og i vor Almues Indbildningskraft med fast uudslettelige Træk indprentet og levendegjort en Overtroe, der er saa

meget mere mærkelig, som [x] lignende Meninger, findes hos de fleste nordeuropæiske Folkeslag?»

Det er sandsynligt, at Ubekjendtskab med Naturen og dens Kræfter, forbundet med den Mennesket medfødte Lyst til at finde Grunden til, og forklare sig de mange Naturphænomener, der daglig maatte tiltrække sig Folkets Opmærksomhed, har ladet det gjettede Aarsagerne til disse Særsyn i de Væseners Kraft, som han tænkte sig at have frembragt dem, og siden at færdes i og ved deres Frembringelser. Disse Phænomener vare for talrige og forskellige til, at man skulde tilskrive dem eet Væsen; man tænkte sig derfor en Skare af overnaturlige Væsener, hvis farlige Indflydelse og fordærvelige Vrede man ved Offre og andre Midler søgte at afværge:

Den hule Dundren, som stundom høres i Fjeldene, den Røg og Ild, der stiger op af enkelte, de Ødelæggelser, som et uventet og frygteligt Jordskrid eller Jordskjælv ofte foraarsager, og som i vore Tider letteligen lade sig forklare af *naturlige* Aarsager, maatte derimod let forekomme det med Naturen og dens skjulte Kræfter aldeles ubekjendte raa Menneske *overnaturlige*, og som Virkninger af Jutuler, Riser og lignende kjæmpestærke, onde Væsener, der meentes at boe i Fjeldene, og af hvis uhyre Fødder og Fingre, den levende Phantasie let fandt Mærker i de haarde Klipper. Efterhaanden omgav Frygt og Overtroe disse opdigtede Væsener med alle Skrækkedilleder,^{u4} og man troede at see disse Menneskenes arrigste Fiender forvandlede til Steen rundt om i Landet.

Man fandt Krystaller og andre Naturfrembringelser, som ei kunde være gjorte ved Menneskehænder, man [xi] hørte stundom^{u5} en Stemme, en Lyd, som f. Ex. af Echo og andre naturlige Aarsager nu let kan forklares, hvor man ei havde ventet det; man saae Spor efter Folk, hvor man hændelsesviis Ingen havde seet; man fandt eller tabte Ting, om hvis Oprindelse eller Forsvinden man ei kunde komme paa Spor; man saae blandt flere velskabte Børn en Vanskabning, der enten ved hæsligt Udseende eller stor Dumhed adskilte sig fra de Øvrige. Alle disse Ting, tænkte man, maae have en Aarsag, og af Uvidenhed om Naturen, forenet med Overtro og levende Indbildningskraft, fandt man paa at opdigte Væsener, hvem man tilskrev alle disse Særsyn, og som efter de forskellige Opholdssteder, man gav dem, bleve kaldte Skovtrolde, Huldrer, Bjergtrolde, Vætter, Alfer, Dverger, Nisser, Marer o. s. v. Disse tillagde man, og efter dem opkaldte man saaledes Trolddridt, Troldeved, Dvergemaal (Echo), Dvergesmie (Krystaller),^{u6} Vættelys, Alfepust, Mareridt o. s. v.

Havets eensformige Flade og skjulte, uudgrundelige Dyb, Stormens Brusen og det oprørte Havs skummende Bølger gribe dybt og ofte vidunderlig det menmeskelige

Sind. Denne Sindsstemning i Forening med de forunderlige Søeskabninger, som stundom fanges, og de gyselige Søedyr, der stundom sees, maatte give den afsides boende og uvidende Fisker og Søemand saa rigt Stof til Opdigtelser, at man næsten maa undre sig over, at man ei har flere Fortællinger om Havmænd, Havfruer o. s. v.

Vore Vandfaldes eensformige Brusen, de Kastevinde og Hvirvler, der gjøre vore Fjorde og Elve saa farlige at befare, og hvori aarligen flere Mennesker omkomme, i Forening med den Omstændighed, at Isen i flere ferske Vande, naar Tøeveir er i Vente, brister i Midten med stor Brag og efterlader en aaben Rand, har vel givet Overtroen Anledning til at tænke sig Vandet og Dybene beboede af ondskabsfulde Væsener, der aarlig i det mindste fordre eet Menneske til Offer, og [xii] som, under Navn af Nøkker, Grimmer og Qværnkurre, ere noksom bekendte.

Naar Indbildningskraften først havde fundet paa at befolke Bjerge, Jorden og Vandet med overnaturlige Væsener, saa kunde det ikke vare længe, førend den ogsaa maatte believe det uendelige Rum, der hvælver sig over Menneskenes Hoved. I Stjernernes Vrimmel, Skyernes og Taagens ofte vidunderlige Skikkelse, i Ildkugler og de flammende Nordlys, i Tordenens Skrald og Vindenens Susen gjennem de trange Fjelddale, kunde den Uoplyste let komme til at see og høre Guders Fart, Asgardreias vilde Færd, Troldkjærlingers Ridt, og ane Varsler om indtræffende Ulykker. Lynet slaaer som oftest ned i de høie Fjelde, hvad rimeligere da, end den Troe, at den Gud, der aabenbarer sig i Torden og Lynild, den vældige Thor, med det samme tugter de jordiske Dæmoner, som opholde sig paa de Steder, hvor Lynilden slaaer ned?¹⁷

Onde og fordærlige vare for Menneskene de fleste af disse *overnaturlige Væsener*, der altsaa egentligen kunne betragtes som personificerede Naturkræfter, og, da der svævede en vis Dunkelhed over deres hele Væsen, gjorde man Natten til deres Færsestid, hvor den menneskelige Indbildningskraft og Frygt er meest tilbøilig til at skabe sig alskens Skrækk billeder.

Uagtet personificerede Naturkræfter saaledes ere at betragte som Grundelementer for de mythiske Sagn, vilde man udentvivl feile, hvis man ad denne Vei troede at kunne forklare enhver enkelt Mythe eller Sagn om de overnaturlige Væsener. Forklaringen vilde da ofte blive søgt og falsk; thi deels er mangen Mythe eller enkelte Træk i den kun poetisk Udsmykkelse, deels indeholder den ofte et dunkelt Sagn om Landets ældste [xiii] Historie. Den fast uudgrandskelige Sammenblanding af de forskjellige Sagn er Mythens eiendommelige kjendemærke. I Fremstillingen af Guder og andre Væsener, deres Strid og øvrige Forhold, ligger ogsaa *Folkets*

ældste Historie i Mythens Dragt. At den maa være dunkel og fabelagtig, følger saavel af dens Ælde, som den Raahed, hvori de fleste Folkeslag leve i deres første Barndom, hvor det ei falder dem ind, eller de ei engang have Midler til at overantvorde til Efterverdenen Efterretninger om deres Bedrifter. Derfor beroer de fleste Folks ældste Historie paa Sagn, der i Tidernes Løb kunne have været mange Forandringer underkastede. Gjennem den Taage, der tilhyller vor Olds Historie, mene Historiegrandskerne at skimte en Kamp mellem Nordens Urindbyggere og et indvandrende, mere cultiveret Folk, og i vore Folkesagn om *Jutuler, Trolde, Underjordiske og Dverge* søger man Spor af disse ældre raaere Folk i Norden, hvis Beseiring og Fordrivelse, som dunkle Minder fra længst forsvundne Tider, paapeges og foreviges i de gamle Skjaldeqvad og Søgur. ⁿ⁸

At disse Urindbyggere have udgjort en og den samme Folkefærd, er ikke nødvendigt at antage. Tvertimod synes den store Forskjel, som i Sagnene gjøres mellem de uhyre Jutuler, der lege med Klippestykker, og de smaa listige Dverge, der skjule sig i Jorden og dens Huler, at antyde, at de have været høist forskjellige, om de ogsaa paa enkelte Steder have levet sammen, og i Modsætning og, som fælles Fiender af de indtrængende Gøther, have forenet sig. Paa nogle Steder synes det som ^[xiv] om de indtrængende Erobrere have blandet sig med de ældre Indbyggere, nedsat sig blandt dem, indgaaet Ægteskaber med dem o. s. v. «Tilforn,» beretter et thellemarkisk Sagn,» vare Thusserne saa utallige, at Christne kunde ei beboe Norge, og Norge ei blive bebygget, førend de indgik Ægteskab med dem,» og i vore gamle Søgur tales der ofte om historiske Personer, der paa fædrene eller mødrene Side nedstamme fra *Risaætten*, ere *Halvtrolde*, Thussablandinger o. s. v. ⁿ⁹

Paa andre Steder lader det til, at de oprindelige Beboere først efter en anstrængende Kamp ere blevne fortrængte fra Sletterne og Dalene hen til de skov- og fjeldrige Egne, hvor Huler ⁿ¹⁰ bleve deres Boliger, Jagt ^[xv] deres Næring og Dyrenes Huder deres Klæder. At de vedbleve at staae i et fiendtligt Forhold til deres Overvindere, og at de, naar Leilighed gaves, overfaldt, udplyndrede og myrdede Indbyggerne i de Strækninger, som vare deres Smuthuller nærmest, og derpaa atter trak sig tilbage med deres Bytte, er sandsynligt. – Deres pludselige Overfald og Forsvinden, de blodige Spor, som de efterlode sig, deres uhyre Kræfter, vilde Udseende og Dragt, i Forening med Natten, som de vel brugte til at besøge deres Fienders Forraadshuse eller overfalde dem, maatte give disse Folk for Dalenes fredelige Beboere et gyseligt, dæmonisk Anstrøg. Jo sjeldnere de viste sig, desto vidunderligere bleve Beretningerne om dem. Saa frygtelige forekom de tilsidst, udpyntede med alle Phantasiens og Overtroens Rædsler, at der efter den

almindelige Mening skulde mere end menneskelige Kræfter til at binde an med dem. Dette blev derfor et passende Hverv for Tordenguden selv, der stundom knuste dem med sit Lyn, eller for hans jordiske Repræsentant, (Thor, en af Høvdingerne for de indtrængende Göther?) der i de gamle Skjaldeqvad beskrives som «Omstyrter af de forniotiske Guders Altere, Bjergfolkenes, Fjeldulvenes, Klippesønnernes og Jetternes Forskrækker og Banemand.»ⁿ¹¹

I vore Sagn tales imidlertid ei alene om de kjæmpestærke Jutuler, Riser og Bjergtrold, der saavel som deres sildigere Repræsentanter «Kjæmperne» paa den nævnte Maade kunne forklares; men der nævnes endnu hyppigere *Thusser og Dverge*. «Traditionen om en fordums Dvergeslægt skriver sig rimeligviis tildeels fra en dunkel Erindring om, at *Lapperne* engang i Nordens vilde Tilstand have beboet Egne, hvorfra de [xvi] forlængst ere fordrevne.»ⁿ¹² Vare de smaa Lapper endog ei ved Styrke og vild Tapperhed de indtrængende Göther farlige i Kampen, saa vare de dog ved deres Bekjendtskab med Naturens Hemmeligheder, deres List og Behændighed farlige Naboer, der kunde bortsnappe Kreaturer, ombytte Børn, (deraf maaskee Oprindelsen til de mange Sagn om Byttinger) stjæle Huusgeraad og Fødevarer, give Folk bedøvende Drik, lokke dem ved Sang og Kostbarheder ind i deres Huler o. s. v., Træk, som give os Nøglen til mangt et Sagn om de Underjordiske.

Historiens Vidnesbyrd stadfæste disse Anskuelse. Adam fra Bremen, der levede i det 11te Aarhundrede, fortæller efter den danske Konge Svend Estridsons mundtlige Beretning, «at i Sverrig pleier stundom et Folk hastigen at nedstige fra Bjergene paa Sletterne, hæрге Alt, om ei den kraftigste Modstand skeer, og derpaa trække sig tilbage» og «i Norge,» siger han paa et andet Sted, «har jeg hørt at der findes vilde Qvinder og Mænd,ⁿ¹³ der boe i Skovene, og sjelden vise sig; de bruge de vilde Dyrs Huder til Klæder, og deres Sprog ligne mere Dyrenes Brummen end Menneskers Tale, saa at de neppe kunne forstaaes af Naboerne.»

Islænderne kalde dette Folk *Bjergbuar, Jøtnar, Thuszar, Risar, og Trøll*, og sige, at de have Huler og Kløfter til Bopæle, raa Dyrehuder til Klæder, ere frygtelige ved Trolddomskunster og natlige Streiferier, bortrøve Buskab og Mennesker og eie ingen god Egenskab uden Ordholdenhed.ⁿ¹⁴

[xvii] Saavel den Menneskene medfødte Lyst til at søge den første Grund til Alt, og at opløfte det Dække, der tilhyller Aandevedenen, som ogsaa dunkle historiske Minder fra den høie Old kunne altsaa betragtes som det første Grundstof til vore mange Sagn om overnaturlige Væsener. Overensstemmelsen mellem disse

Folkesagn og den oldnordiske Gudelære, hvoraf høist mærkelige Brudstykker findes i de eddaiske Sange, sammes Commentair, den yngre Edda og Skjaldenes Qvad, kan i Forening med andre Ting give Anledning til interessante Slutninger om, hvorvidt Eddalæren har været almindelig *Folketroe* eller ikke. Da vi ved Anmærkninger til hvert enkelt Sagn siden ville faae Anledning til nøiere at betragte Ligheden mellem den oldnordiske Mythologie og vore Folkesagn, ville vi her indskrænke os til at bemærke, at den hele oldnordiske Mythologie saa at sige dreier sig om en Kamp mellem Valhals himmelske Guder og Jordens Dæmoner, som den snart beskriver som kjæmpestore og stærke, og kalder Jetter, Riser og Trold, snart som smaa og listige, hvilke den benævner Dverger, Vætter og Svartalfer. I Torden-Guden Thor fandt Jordens Dæmoner den frygteligste Fiende, der knuste dem med sin frygtelige Hammer, Mjølner, eller forvandlede dem til Steen. Besynderligt maa det ved første Øiekast forekomme os, at der, efterat Christendommen har hersket her i Landet i 800 Aar, endnu kan findes saamange Levninger af hedensk Overtroe. Ved nærmere Overveielse lader imidlertid ogsaa denne Gaade sig løse. De første christne Religionslærere, der fandt de gamle Ideer for dybt rodfæstede, og saa at sige for fast knyttede til Landets physiske Beskaffenhed, gamle Historie og Digtekunst, til at de strax kunde udryddes, søgte at giøre den hedenske Overtroe mindre anstødelig ved at give den et christeligt Anstrøg. De hedenske Fester, der tilforn vare helligede Valhals Guder, bleve nu indviede til christne Helgener, og i *St. Olaf* var den norske Geistlighed saa heldig at faae [xviii] en Helgen, der stod i saa stort Rye for sin Underkraft, at man gjerne kunde overføre paa ham alle de vidunderlige Gjerninger, som man tilforn havde tilskrevet den stærke Thor og Valhals Guder. Disse, der siden af de Christne betragtedes, snart blot som Mennesker, snart som onde Aander, bleve tilsidst næsten ganske forglemte af Folket, da der kun sjældent fandtes noget synligt Tegn, der kunde bevare deres Minde, medens Troen paa de øvrige overnaturlige Væsener, der vare knyttede til den omgivende Natur, ei saa let kunde udryddes. Da Jetter, Riser og andre Vætter aldrig havde været Gjenstand for Tilbedelse, men for Had og Afskye, fik de Tilladelse til at beholde deres gamle Navne og Characterer, og tjente nu til at bekræfte den christne Lære om Djevlen og hans Aander, til hvilke Jetter og de fleste andre overnaturlige Væsener bleve henregnede. [115](#)

Den lutherske Reformation, istedet for at svække denne Overtroe som saa megen anden Vildfarelse, lod den staae upaaanket, ja Troen paa Djevlen og hans Engle (det fælleds Navn for de overnaturlige Væsener) samt deres Indflydelse, saavel paa Menneskene som paa den hele Natur, synes endog at være bleven oplivet. Processer mod Hexer, Forskrivelser til Fanden o. s. v. hørte længe til Dagens Orden.

Vel blev det anseet for Ugudelighed at have noget med de Underjordiske og andre saadanne «*Smaadjevle*»ⁿ¹⁶ at bestille; men det raae og overtroiske Folk maatte have Nogle, som de kunde raadspørge, og da de reformerte Præster ivrigen havde ødelagt de katholske Helgener, [xix] Reliquier o. s. v., maatte Overtroen hemmeligen tye hen til deres hedenske Venner, de Underjordiske, Nisser o. s. v., hvis Yndest de stræbte at erhverve, eller hvis Had de søgte at afværge ved Offre, der bragtes i hule Træer, i Lunde, under ærværdige store Stene eller paa Loven, om Thorsdagsqveld og Høitidsaftener.

De friere Ideer, som mod Slutningen af forrige Aarhundrede begyndte at blive almindeligere, og den tiltagende Oplysning, der i senere Tider i flere Henseender har yttret sig, har meget bidraget til at svække Troen paa de overnaturlige Væsener. Paa flere Steder ere Sagn om dem allerede gangne i Forglemmelse, paa andre mindes man dem kun som lystige Eventyr, eller fortæller dem for at skræmme Børn; men atter paa andre Steder, og blandt de mindre oplyste og mere overtroiske Bønder, findes der Mange, som ere overtlyede om Tilværelsen af disse mythiske Væsener, der spillede en saa vigtig Rolle i deres Fædres og egen Barndoms Indbildning. – De selv, eller sædvanligere en Fæster eller Moster, en Fader eller Moder, have seet de Underjordiske og deres Hunde og Kjør, hørt deres herlige Musik, kjendt Folk, der have været indtagne i Fjelde, eller faaet deres smaa Børn ombyttede med de Underjordiskes.ⁿ¹⁷ De Steder, hvor saadanne Væsener menes [xx] at have deres Tilhold, ansees endnu paa nogle Steder for hellige: Ingen overtroisk Bonde der har sin Sundhed og sin Eiendom kjær, tør vove at røre ved en «Vættehøi, et Butræ, eller Thunbede,» hvorved de Usynlige færdes; nei tvertimod, for at de ei i Vrede skulde reise deres Vei og tage Gaardens Lykke med, opvarter man dem paa Høitidsaftenerne med Kage, sød Grød og andre Offre.ⁿ¹⁸

Endnu et Par Exempler paa, hvor dybt indpræntet Troen paa de Underjordiske er paa mange Steder endog i vore Dage. «Paa Lurøe i Nordlandene,» har Pastor G. Faye tilskrevet mig, «hersker en overvættes Overtro, fornemmelig paa de Underjordiske, der opholde sig paa visse Steder, hvor de indtage til sig de Personer, som de gjøre af, ja de skulle endog have en Kirke, dog naturligviis usynlig, etsteds her i Præstegjeldet, hvorved en af mine Sognefolk, en stor Aandeseer, skal være Præst. Der fortælles endog, at der i Nærheden af Præstegaarden skal boe en underjordisk Jægteskipper, hvem Syne-Folk [xxi] ofte see seile frem og tilbage paa Søen med sin Jægt. Jeg har ofte søgt at ville bortsnakke denne deres Overtro; men for mig ville de aldrig tilstaae, at de troe paa Saadant, fordi de, som jeg er kommet efter, troe, at det er overeensstemmende med Præstens Fordeel, at neddæmpe Troen paa de Underjordiske; thi, sige de, han veed det ligesaa godt som vi; han har

læst det i *6te Mosebog*, der rigtignok ei staaer i Bibelen, men som Præsterne have for sig selv.» At det søndenfieldske Norge i Troen paa de Underjordiske omtrent staaer paa samme Culturtrin, ville de efterfølgende Sagn vise, hvortil jeg kun vil tilføie en Tildragelse fra mine Studenterdage. I Selskab med nogle Universitetsvenner foretog jeg mig i Sommeren 1824 en Fodreise til Riukanfossen og Gaustafjeld. Til Veiviser paa Gausta fik vi en rask Bonde fra Vestfjorddalen, en for sin Stand sjelden oplyst Mand, der dog var ganske overtødet om de Underjordiskes Tilværelse. «Jeg har selv,» fortalte han, «engang til Fjelds seet en Mand, som pludselig sank ned i Jorden for mine Øine, og det er bekjendt,» tilføjede han, «at En af de Underjordiske, som i Udseende fuldkommen ligner En af os, friede til en Pige, der gav ham Afslag, uagtet han lovede hende Gaard, Buskab og saamegen Sølvstads, som hun vilde eie.» Da vi gjorde den Indvending, at hans Indbildningskraft maatte have spilt ham et Puds, og Frieriet kun var løst Folkesnak, som Pigen selv kunde have opdigtet, eller at En for Løiers Skyld kunde have drillet hende, ved at udgive sig for en Underjordisk, vedblev han: «men det er dog vist, at en Mand, som engang gik i Skoven, pludselig traf paa en Gaard med Tilbehør, hvis Beboere ved hans Ankomst strax forlode den. Manden, der af Frygt for Trolddom ei turde nedsætte sig paa Gaarden, meldte Sagen til Øvrigheden, som strax i Kongens Navn tog Gaarden i Besiddelse, der endnu den Dag i Dag til Minde om Begivenheden bærer Navn af *Findland*.» Da vi endnu vedblev at være vantroe og [xxxii] meente, at de nævnte Folk jo kunne have været nogle Forbrydere, der, af Frygt for at blive opdagede, ved Mandens Ankomst droge deres Vei, fremkom vor Veiviser med sit sidste og kraftigste Beviis; «men det staaer jo baade i Bibelen og Lærebogen, at Alles Knæe, baade de, som ere i Himlen og paa Jorden og under Jorden, skulle bøie sig for Herren, og hvo skulle vel de under Jorden være, naar det ei var de Underjordiske?» Saaledes kunne selv misforstaaede Bibelsteder tjene Overtroen til Stadfæstelse!

Efter at vi nu saaledes have stræbt at vise, hvorledes Begrebet om de overnaturlige Væsener er oprunden, og med nogle Exempler have viist, at den endnu paa mange Steder i Landet er Folketroe, staaer kun tilbage at meddele Læseren en kort Fremstilling af de lignende Ideer, og den beslægtede Overtroe, der findes hos andre Folk. Da der imidlertid i Anmærkninger til de enkelte Sagn vil findes de Oplysninger, som Forfatteren har kunnet opspore, ville vi i denne Oversigt fornemligen holde os til de *Underjordiske*, der efter den oldnordiske Gudelære og vore Folkesagn deles i forskjellige Classer, som Thusser, Vætter, Dverge, Alfer o. m. I den oldnordiske Gudelære spille Dvergene, der synes at have indbefattet flere af de Arter, som nu udgøre de Underjordiske, en vigtig Rolle. De fremkom som

Maddiker i Jetten Ymers forraadnede Legeme, og erholdt paa Gudernes Bud menneskelig Skabning og Forstand, og bleve anviste Boliger i Jorden og i Stene.ⁿ¹⁹

[xxiii] Fra disse kunne vi da ansee de Underjordiske i alle de nordiske Lande at have deres Oprindelse, og vi ville først vende vor Opmærksomhed paa det med Norge fordem saa nøie forbundne *Island*. Ligesom i Norge boe de Underjordiske her i Bjerger og Høie, ere nette og reenlige, smukke og letsindige, omgaaes gjerne med christne Mennesker, med hvilke de tilforn ikke sjelden havde Børn sammen. Disse søgte de gjerne at ombytte med de Christnes Børn, førend de bleve døbte, for at deres egne kunde blive deelagtige i Daaben, og saadanne forbyttede Børn kaldes *Umskiptingar*. De ere gjerne dumme og vantrevne. De Underjordiske have en skjøn Buskab, der ogsaa er usynlig. Dog lade de sig stundom see i klart Solskin, som de savne i deres egne Boliger, og hvori de derfor af og til fryde sig. Nytaarsnat vexle de stundom Bopæle, hvorfor man paa Island fordem denne Nat lod Bordene staae dækkede og Dørene aabne, for at erhverve sig saavel de Bortreisendes som Ankommendes Yndest. Efter gamle Sagn beherskes de Underjordiske paa Island af 2 Hovedsmænd, der hvert andet Aar afvexle, og ledsagede af nogle Undersaatter seile til Norge, for at forestille sig for den hele Stammes Konge, som der residerer, overbringe deres Hyldingseed og aflægge Regnskab for deres Embedsforvaltning. Befandtes den god og retfærdig, blev den fremdeles overdraget dem; men i modsat Fald bleve de strax afsatte; thi Ret og Billighed æres meget blandt disse Alfer.

[xxiv] (**Finni Johannæi historia ecclesiastica Islandiæ II**, Pag. 368, og Fortalen til **historia Hrolfi Krakii per T. Torfæum** og F. Magnusens Eddalære 3, 308).ⁿ²⁰

Paa *Færøerne* kaldes de Underjordiske, ligesom paa nogle Steder i Norge, *Huldefolk*, der ligne de norske Vætter; thi de beskrives som voxne og graaklædte med sorte Hatte. Deres store og fede Kjør græsse, skjønt usynlige, blandt Indbyggernes. Dog faaer man stundom Øie saavel paa dem som paa deres Hunde. De ere Elskere af christne Fruentimmer saavelsom af disses Børn, hvilke de ombytte med deres egne. (Landts Beskr. over Færøerne S. 447).ⁿ²¹

I *Sverig* har Almuen omtrent lignende Begreber om de Underjordiske («Høgfolket») der forelske sig i Folk, forføre dem o. s. v. Om deres Oprindelse har man endnu det særegne Sagn, at de ere faldne Engle; thi da Gud nedstyrkede Lucifers Tilhængere fra Himlen, faldt de ikke alle lige ned i Helvede, men Nogle paa Jorden eller i Havet. De, som faldt ned i Skovene, bleve Skovtrolde, eller Skogsnuftor; de, som faldt i de grønne Marker eller Lunde, Vætter eller Lygubbar;

de, [xxv] der bleve kastede ned i Søen eller Vande, bleve til Nächer, og de, som faldt under Huse, bleve Tomtegubbar, og i Træer, Elfvar.¹²² «Et interessant Mellemslags mellem Lys- og Svartalfer,» siger Geijer (i de svenske Folkeviser 3, 158), «er *Høgfolket*, der lever og færdes som vi og ivrigen ønske Forløsning.»

I *Danmark* træffe vi de samme Begreber som i det øvrige Skandinavien, men som en Følge af Landets Natur noget forandrede. De *Underjordiske* opholde sig i Høie, hvor de stundom holde muntre Gilder, brygge, bage, stjæle Øl fra Bønderne, hvis disse ei slaae Kors over Tønderne, straffe aabnemundede Folk med Blindhed, taale ei Kirkeklokkers Lyd, Torden, Trommer eller Vand, ere skinsyge og kunne forvandle sig til Katte. De danske Trolds Skiftinger svare til de norske og svenske Byttinger. Staal, Synaale, Nøgler, Saxe o. s. v. i Vuggen eller korsviis over Døren, hindrer ogsaa i Dannemark Ombytelse. Er den derimod skeet, er der intet andet Raad for, end at være dygtig slem mod Skiftningen, lade som om man vil kaste den i Bagerovnen, pidske den o. s. v.; thi da kommer dens Moder og bytter om igjen. (Thieles danske Folkesagn).

De *Underjordiske*, som man i *Tydskland* kalder [xxvi] *die Zwerge* (Dverge), ligne deres skandinaviske Frænder, ere tjenstagtige, godmodige, taalmodige og bære «eine Nebelkappe,» der gjør dem usynlige. De ombytte gjerne Børn, men, bliver Byttingen, «der Wechselbalg,» ilde behandlet, bringer Moderen gjerne det stjaalne Barn tilbage. De sorte Dverge paa Rügen ligne meget de norske Dverge. De ere heslige at see til, men dygtige Smede, især i Staal, ere uselskabelige, forlade sjelden deres Bjerge og Høie og ynde ei Musik. De *hvide* derimod, der om Sommeren fryde sig i Træer og dandse paa Græsset, ligne de danske Ellefolk, de svenske Elfer og de norske Alfer; men med de brune Dverge paa Rügen, der ere 18 Tommer høie, gaae med Glasskoe, have nydelige Hænder og Fødder, ere dygtige Guld- og Sølvsmede, men skalkagtig have vi intet at sammenligne, uden det skulde være vore Nisser. *Das stille Volk zu Plesse*, der ere tause, goddædige og gjerne tjene de Mennesker, som de lide, svarer til vore Govætter, medens vi i «*Wichte* eller *Wichtlein*,» der ligne gamle smaa Mænd med langt Skjæg, og bebude Ulykke og Død, maaskee kunne gjenkjende vore Uvetter eller Drauger. – De tydske *Underjordiske* adskille sig fra deres skandinaviske Brødre deri, at de med deres menneskelige Naboer have antaget den rette Troe, hvilket ei er Tilfælde med disse, og at de stundom vandre ud, hvorom man i det mindste i Norge aldrig hører tale. (Der Brüder Grimm *deutsche Sagen*; des deutschen Mittelalters Volksglauben von Dobeneck).

Skandinaviens *Underjordiske* og *Tydsklands* Dverge gjenfinde vi i *England* under Benævnelsen **Fairies**¹²³ (forhen **Elves**), hvilke dog nu mere ere Digternes

[xxvii] end Folkets Eiendom. De inddeles i 2 Slags: *landlige*, der boe i Skove og Bjerge, og *Huusaander*, der benævnes **Hobgoblins** eller **Robin Goodfellows**, der svare til vore Nisser. «**The fairies**,» siger Dronning Elisabeths Samtidige, den lærde Reginal Scot, «boe i Bjerge og Høie, frembringe hvad Sælsomt, der viser sig i Naturen, klæde sig i grønt, og giøre Løier med Hyrder og Andre» (Mythologie der Elfen und Feen von Wolff). I Irland kaldes de Underjordiske **Shetro** ∴ de gode Folk, og ligne de nordiske Alfer, da de beskrives som smaa og deilige af Udseende og leve i Selskab. De boe dog som vore Underjordiske i Klippehuler og gamle Kjæmpehøie, hvor deres Boliger ere prægtige og deres Musik fortryllende. Deres Dragt er hvid og for deres Aande svinder al menneskelig Kraft. Boldspild og kunstig Dands ere deres Yndlingsglæder. De dandse i Maaneskin deres Runddandse, saa at Dugdraaberne zittre under deres Fødder, og deres røde Huer vakle ved deres Spring. De ere egentlig faldne Engle, der leve i Uvished om deres tilkommende Skjebne, hvorfor de gjerne ombytte deres egne Børn med Menneskenes, hvilke Byttinger, der nævnes **Leprechan**, foraarsage megen Ulempe. (Irische Elfenmärchen X – [xxviii] XV von Grimm). – I *Scotland*, hvor de leve mere i Folketroen end i England, kaldes de **Daoine Shie** (Fredens Folk). Om Natten dandse de som Nordens Alfer om paa Blomstrene og efterlade paa Grønsværet cirkelrunde Mærker, der stundom ere gule og forbrændte, stundom farvede med stærkt Grønt. Efter Solens Nedgang er det farligt at falde i Søvn eller befinde sig paa saadanne Steder. Naar Kreaturer overfalder af pludselig Krampe, siger man, at de ere slagne af Feer. De scotske Bjergboere undgaae gjerne at tale om dem, især om Fredagen; thi da ere de ei at spøge med, og, da de desuden usynlige kunne være tilstede, er det godt stedse at tale om dem med Respect. De leve ogsaa i Høie, hvorfra en deilig Musik ofte høres, efterligne alle Menneskenes Beskjeftigelser, ere kunstfærdige og for det meste grønklædte.ⁿ²⁴ Børn ere i *Scotland*, som hos os, udsatte for Ombytning førend de døbes; men ved at stege Byttingen paa Gløder bringes det rette Barn tilbage. Da de Underjordiske i *Scotland* efter et Sagn ere pligtige til hvert 7de Aar at betale Fanden een eller flere af deres Unger i Skat, saa stjæle de Menneskenes Børn, medens de ligge i Vuggen, for at give Fanden disse istedetfor deres egne. (Büschings Wöchentliche Nachrichten 1, 251. Thiele 3, 80).

De Underjordiske paa Øen Man ynde Jagt og bruge dertil Indbyggernes Heste, som derfor ofte findes at staae skummende om Morgenen i Stalden. De deles i *gode*, der leve i Selskab og glæde sig ved de [xxix] Dødeliges Lykke, og *onde*, der leve ene og afsondrede i Huler og i Taage ved Stranden, hvor man i de mørke stormende

Nætter hører dem at hyle med ondsksfuld Glæde, naar Skibe knuses mod Klipperne. (D. Robertsons Reise durch die Insel Man 1795).

Paa *Ørkenøerne* vise de sig stundom i Rustning; men ligne i Øvrigt Shetlands **duarfs**, som man, af Frygt for at fornærme, kalder «**guid folk** eller **guid neighbours**,» og som næsten aldeles svare til vore Underjordiske. De ere grønklædte, ere deelagtige saavel i Aandernes som Menneskenes Natur, kunne gjøre sig usynlige, ynde Musik og Dands, indtage Folk i deres Bjerge og Høie, og spise og drikke det samme, som Menneskene, hvorfor de stundom stjæle sig til at malke Indbyggernes Kjør; men, kan man da overraske dem og slaae Kors, saa maae de flye og lade de Kobberkar, hvori de have malket, i Stikken. De ombytte gjerne Christnes Børn med deres egne, der kaldes **Changelings** (Byttinger) og ere «**gaping idiots**,» (**Hibberts discription of Shetlands islands**).

De *finske Stammer* kjende baade Dverge og Nissen (**para**). Nær under Jordens Skorpe og i hellige Bjerge troe saaledes de norske Lapper, at der boe Væsener, som ligne Lapperne og drive samme Næring, men nyde en større Lyksalighed, ere rigere og mere bevandrede i Trolddom og Runekunster. De kaldes *Saivo-Olmak*, og omgaaes stundom med Menneskene, som de beholde hele Uger hos sig, og beværte med Tobak og Brændeviin. De have mange Dyr, ja selv Kirker lig Nordmændenes. *Grønlænderne* mene, at deres smaa *Innuarolit* boe i Klipper, smede ypperlige Vaaben og gjøre fortræffelige Bøsser (Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper, Tillæg S. 23. F. Magnusens Eddalære 2, 46).

Blandt de slaviske Folk troe *Russerne* paa Skovjomfruer, *Rusalki*, der have grønt Haar og en skøn Skabning, og i de serbiske Ballader skal der tales meget [xxx] om de skønne, hvidklædte Bjergnympher Wilas.

Ved atter at vende os mod Vesten træffe vi i *Schweitz's* romantiske Dale Dverge og Bjergaander, ²⁵ der ligne Nordens, men have et mildere Anstrøg. Schweitz's Underjordiske ere et livligt og muntert Folk, der gjerne streifer om i Dalene og især beskjæftiger sig med Fædrift: dog vogte de ei Faar og Kjør, men Alpernes raske Gemser, af hvis Melk de berede en kostbar Ost, der ei formindskes, hvormeget man end spiser af den. Med Schweitz ophører tildeels Sagnene om de Underjordiske; thi længer mod Vest og Syd ere de enten uddøde eller endnu ei samlede. I *Frankrig* finde vi, foruden de mægtige og skønne Feer, som Melusine o. Fl., der dog snarere tilhøre Romantiken end Folketroen, kun de saakaldte **Gobelins**, der svare til vore Nisser, og i Bretagne de smaa ondartede **Crions** eller **Courils**, der især færdes ved de gamle Druide Monumenter. I *Spanien* synes Inquisitionen at have udryddet al saadan hedensk Overtroe, dog skal **Duende** eller **Trasgo**, der skal svare til

Frankernes **Gobelin**, endnu have undgaaet Baalet. Romernes Fauner, Larer, Penater og Nymphes ere forsvundne, og kun en eenlig Havfrue viser sig stundom ved det vanslægtede *Italiens* Kyster. Af Oreaders og Dryaders, Najaders og Nereiders, Fauners og Satyrers muntre og yndige Vrimmel, der i Oldtids Dage meentes at bringe Velsignelse blandt Hellas yndige Dale, leve i *Nygrækernes* Minde kun de frygtede og onde *Neraider*, (νεραιδες) hvidklædte Qvindeskabninger, der opholde sig i smaa Vande og paa Land, dandse og indlade sig i Snak med den Forbigaaende, som maa døe, hvis han svarer dem, og *Stoikeia*, (στοικεια) som deles i de Tamme, (τα ημερα) der svare til vore Nisser, og de Vilde, (τα αγρια) der leve paa Marken. Af begge Slags gives der onde og gode, og de kunne paatage sig allehaande Skikkelser.

Hvor vidt Troen paa de Underjordiske findes i de øvrige Verdensdele kunne vi af Mangel paa Efterretninger [xxxii] ei afgjøre. ¹²⁶ Sandsynlig gives der lignende Overtroe ogsaa blandt dem. *Jalofbeboerne* i Nærheden af Gorée i *Africa* have i det mindste saadanne Væsener, som de kalde **Yumbo's**, der skulle være 2 Fod høie, hvide af Farve, leve i Høie, forarbeide Kunstværker, fiske og drikke sig fulde i Palmeviin, ved hvilken Anledning de tromme vældigen i deres Høie. (Mythologie der Feen von Wolff).

*

Sagn om overnaturlige Væsener, der skulle færdes paa vor Jord, findes saaledes hos de fleste Folkeslag; men fuldstændigst hos Fjeldbeboerne, hvor Sagnene endnu gjerne ere levende Folketroe.

Den megen eenslige Færsel i Skov og paa Fjeld; den Dødsstilhed, som for det meste hersker i vore store Skove, og som en Ugles, en Hubros fæle Skrig, der gjentages og fordobles i fjerne Echo, stundom afbryder; den frygtelige Kraft, hvormed Storm og Uveir til andre Tider rase; de vidunderlige Skikkelser, som de omgivende Naturgjenstande under den forskjellige Belysning erholde; og de stolte, vilde og forbausende Naturscener selv sætte Bonden let i en Sindsstemning, der under saadanne Omstændigheder giver Barndoms Fortællinger Interesse, Sandsynlighed, ja subjectiv Vished. Den levende Indbildningskraft har frit Spillerum, Frygt og gammel Overtroe forene sig med den, og paa denne Maade lader det sig maaskee forklare, hvorledes selv fornuftige Folk, endog i vore Tider, kunne være overbeviiste om, at Jutuler og Underjordiske, Trolde og Nisser o. s. v. existere.

I. Thor og Loke

«Kjørte den bolde Herre,
Den stærke Asathor,
Med Loke paa sin Kerre
Ned ad den grønne Jord.»
Nordens Guder,

Thor og Urebø-Urden.

«Mjølner hans tunge Hammer,
Er dog den bedste Skat:
Hvor helst med den han rammer,
Der følger Døden brat.»
Nordens Guder.

Ved den øvre Ende af det 3 Miil lange Totak-Vand, der gaaer lige op under det høie Houklie-Fjeld, Vinje Præstegjeld i Øvre-Thellemarken, er en høist mærkelig, men frygtelig Urd, der seet fra Vandet ligner en Bye med Huusgavler og Taarne, som nu efter [4] den ovenfor liggende eenslige Gaard Urebø, kaldes *Urebø-Urden*. Om denne Urds Oprindelse fortælle Bønderne følgende Sagn: «Paa Sletten, som Urden nu dækker, laae ved Siden af Songaelv fordem tvende Gaarde, ja efter Nogles Udsagn endog en Kirke, hvorefter den største Steen, der som et bratrøstet Kirketag rager op mit i Urden, kaldes den Dag i Dag *Kirkestenen*. Paa disse to Gaarde stode engang tvende Bryllupper, hvor man paa gammel nordisk Viis rakte Horn med skummende Øl flittigen om i Laget. Da faldt det Gud Thor ind at age ned og besøge sine gamle Venner, Thellebønderne. Han gik da først hen til den ene Gjestebuds Gaard, blev buden ind og skjænket Mundgodt; og tog Brudgommen selve Øltønden, drak Thor til, og rakte ham den. Denne hugede godt baade Drikken og den gavmilde Skjænkemaade, og gik særdeles fornøjet hen til den anden Gjestebudsgaard, for ogsaa der at smage paa Bryllupsølet. Her blev han ogsaa tracteret med samme; men man viste den Mangel paa Opmærksomhed at credense ham Drikken i en almindelig Bolle. Gud Thor, maaske forvænt i den første Bryllupsgaard, kan hænde ogsaa hed i Hovedet af de dybe Drag, han der havde taget af Tønden, blev høilig vred, slog Bollen mod Gulvet, og gik sin Vei, svingende sin Hammer. Han tog da det Brudepar, der havde givet ham at drikke af Tønden, og deres Gjæster med sig op paa en Høi, hvor der endnu ligger nogle store Stene, der kaldes *Brudestenene*, for at lade dem være Vidne [5] til, og unddrage dem den Ødelæggelse, hans Hævn havde bestemt hine, der havde fornærmet Asgards stærke

Gud ved deres Karrighed. Han gik derpaa op paa Nuten, og slog med «*Tungum-Hamri*» saa haardt i Fjeldet, at dette ramlede ned, og begrov under sig det andet Brudepar med Gaard og Alt. Men i sin Hede beregnede Gud Thor ikke rigtig Kraften og Balancen, saa at *Tungum-Hamri* ved Slaget gled ham ud af Hænderne, og fløi med Klippestykkerne ned over, hvor den blev borte i Urden. Thor maatte da ned at lede, og vred som han var, og ærgerlig tillige, begyndte han at kaste et Klippestykke hid og et andet did, og væltede og rykkede saa længe, indtil han fandt sin Hammer. Ved denne Leilighed blev der banet en ordentlig Vei op igjennem Urden, som end den Dag i Dag kaldes *Thors Vei*. At den som et saadant Hastværks-Arbeide ikke blev synderlig god, kan man nok begribe, og det er et Beviis paa, hvad Vanen kan gjøre, at de smaa Fjeldheste gaae paa denne af store Klippetrin bestaaende Vei med tunge Kløver, og at Kreaturerne vandre den Vaar og Høst til og fra de fede Græsgange oppe i Vidden eller Høifjeldet.

Anm. Hr. Pastor S. O. Wolff, hvem jeg skylder dette mærkelige Sagn, tilføier, at det er skrevet aldeles nøgent, som han hørte det af en Huusmand, der boer tæt ved den frygtelige Urd. Han fortalte det, siger han, med et comisk Anstrøg, som selv Thors Færd der har, og besvarede det Spørgsmaal, hvorfor han brugte Udtrykket *Tungum-Hamri*ⁿ²⁷ istedetfor det almindelige [6] «*Tungje-Hammaran*:» «*Jau! dei seia so dei Gamle, nær dei fortælje denna Saagu.*» Valhals øvrige Guder ere næsten forsvundne af Folkets Minde; men Thor, som Nordmændene i Hedenold især tilbade, lever end, ei blot i dette Sagn; men han erindres, naar Tordenen (Thors Døn) ruller, og Lynet, som paa nogle Steder af Bønderne kaldes «*Thors Varme*,» knitrer. Thorsdagsqveld var tilforn og er maaskee endnu paa flere Steder halv Helg, og utallige Steder og Personer bære Thors Navn. Efter den nordiske Gudelære tabte Thor ogsaa engang sin Mjølner, og maatte forklædt reise til Jetternes Land for at faae den tilbage. See Qvadet om Thrym, F. Magnusens Edda 2, 105, hvormed kan sammenlignes Kjæmpevisen om Thord af Hafsgaard og Tøsse-Grefven. «100 Udvalde Danske Viser» Pag. 115.

Lokje.

«Og Loke – han er feig som han er fuul,
Og al hans Handling mangler Egenvillie.»
Nordens Guder.

I Thellemarken veed man at fortælle om et ondt Væsen, Lokje, der stundom forvexles med Djævlen selv. Engang skal han have taget et Barn over Korsryggen, sat det ned og sagt: «Saa skal Du sidde indtil Du er aarsgammel!» Deraf kommer

det, at Børn have et Hul paa hver Side af Hoften, og ikke kunne gaae førend Aaret er omme. Naar det hviner i Ilden, siger man, at Lokje giver sine Børn Hug. (Meddeelt).

Anm. I Lokie gjenfinde vi tydeligen den onde Loke, der i den nordiske Gudelære spiller en saa tvetydig og vigtig Rolle.

II. Jutulen eller Bjergrisen

«Øine havde han som et brændende Baal,
Med Munden monne han skrige,
Negle havde han som Bukkehorn,
Stode alle ud for hans Fingre.
Skjæg havde han som Hesteman
Slog neder til hans Knæ,
Rumpen havde han lang og lodden,
Hans Klør vare slemme at see.»
St. Olafs Vise.

Næste Rang blandt de overnaturlige Væsener, som findes i Norge, tilkommer *Jutulen* eller *Jøtulen*, som ogsaa kaldes *Bergrøsen*, *Rysen* eller *Trold*. Han er stor og stærk og har sit Tilhold i de høieste Fjelde, hvor Rigdomme og Kostbarheder findes i Overflod. Han er arrig i Hu, hader Kirker og Klokkelyd, og er begjærlig efter Christenblod. Naar Uveir er i Vente, eller en Hvirvelvind tuder blandt Klipperne, ryster han sig i Fjeldet, saa at det giver Lyd af de Gryder og Kjedler, hvori hans Kone *Gyvri* eller *Gjøgra* tillaver Mad. Rundt om i Landet findes Sagn [8] om og Spor af disse uhyre Væsener. De saakaldte Jettegryder have de dannet for i dem at koge deres Mad eller vaske deres Børn. Spor af deres Trin vises ofte i Fjeldene. Jutullaupet ved Tindsøen, Jutultønden ved Bragernæs, Gyvrihaugen paa Ringerige o. s. v. skylde disse Væsener deres Oprindelse og bære efter dem Navn.

Anm. Blandt alle Nordens overnaturlige Væsener er der Intet, som bærer saa tydeligt Præg af den høie Alderdom, som de gigantiske Jutuler; thi Sagnene om dem gaae stedse i det Uhyre, og de svare til de skyhøie Fjelde, blandt hvilke de færdes.

Naar vi sammenligne Almuens Sagn med den nordiske Mythologie, finde vi megen Overeensstemmelse mellem begge, og gjenkjende strax i vore Jutuler og Røser eller Rysen Mythologiens Jøtnar og Risar, Nordens Giganter, Guders og Menneskers Fiender, der i Tordenens stærke Gud Thor fandt en farlig Fiende. *Jetter* eller *Jøtnar*, Fleertallet af Jotun, Jøtunn, Jautun, betragtes i den nordiske Mythologie som chaotiske Væsener, der beherske Jordens mørke og kolde Steder, ere ældre end Guderne og dem fiendske. De skye Dagens Lys, og forvandles ved Solens Straaler endog til Steen. (Alvismaal Str. 36, og F. Magnusens Edda 1. 78).

Jettinder forekomme ofte i den nordiske Mythologie og de gamle Søgur. Jettinden Hrimgerda, der ogsaa kaldes Natterytterske, Troldqvinde, og liggraadig, beskrives med Hale og blev ved Dagslyset forvandlet til Steen. (Qvadet om Helge Hatingernes Bane. Magnusens Edda 3, 258). I det oldnordiske Sprog [9] kaldes en Jetteqvinde Gyfr eller Gygr; som vi gjenkjende i Almuens Gyvri og Gjøgura.

Foruden Jøtnar, Jutuler, forekommer der saavel i Sagnene som i Eddaerne *Riser* og *Bjergriser*, der boede i Fjeldhuler og af Nogle antages for at være Nordens ældste Indbyggere.

Jutuler og Riser kaldes ofte i Sagnene *Trold*, der er at betragte som et fælles Navn for alle skadelige overnaturlige Væsener.

Tyranniske Folk, siger den gamle svenske Historieskriver Olaus Petri, kaldte man Jetter, Riser og Trold, og deres Hustruer, der og vare arrige og onde, hed Gijgrar.

Begrebet om disse uhyre Væsener indskrænker sig ei blot til det høie Nord. Grækernes *Giganter*, *Titaner* og *Cycloper* taarnede Fjelde ovenpaa hverandre for at storme Olympen. I Ægypten vilde de onde Dæmoner under Typhons Anførsel storme Himlen, men Solen hjemsøgte dem med Pest; og Indiernes *Vishnu* beseirede efter en 10,000 aarig Kamp Jetterne, og dannede af deres Blod, blandet med Støv og Mudder, Verdenen. De nordiske Begreber og selve Navne gjenfinde vi i Angelsachsernes Eotnas, Skotternes Eoten, Ettyn, Germanernes Riser, Indernes Dætjer og Joting. Alle disse Væsener ere udentvivl oprindelig deels kun Symboler paa fiendtlige Naturkræfter, deels Benævnelser paa Fiender i Almindelighed. Om disse og lignende Materier sammenlign F. Magnusens Eddalære.

Gurri Kunnan

[10] «Da kom fra Østen den mægtige Gout
Og dræbte min Fader med stærken Sout.»

Paa Østerraad sad i fordums Dage en rig og mægtig Mand, der havde en Datter, Aslaug, som var den deiligste Pige viden om. Hun havde derfor, som rimeligt er, mangan gjev Beiler; men hun foretrak for enhver Anden en Ungersvend, der med hende var fostret i Faderens Gaard, endskjønt han kun var af ringe Æt. Da de ei kunde haabe, at den stolte Fader vilde give sit Minde til deres Forbindelse, flygtede de hemmelig bort, og søgte Skjul og Tilhold i en dyb Hule, som den Dag i Dag er at see ved Gaarden Tøndel, og ei ligger langt fra Østerraad. Ved en Hændelse fik den af Forbittrelse rasende Fader næste Vaar Kundskab om Stedet, hvor hans Datter

havde Tilhold, og flux gik han did for at straffe den forvovne Pigeraner; men just som han kom til Hulen styrtede en saadan Mængde Stene og Gruus ned, at Indgangen til Hulen næsten ganske blev tillukket, og Ingen kunde finde de Flygtende. Med Nød og Neppe lykkedes det siden det elskende Par, da den første Fare lykkelig var overstaaet, at arbeide sig ud gjennem de nedfaldne Stene. De toge nu en ved Stranden liggende Baad, og naaede under mange Farer den ubeboede Øegruppe, *Tarven*, der den Tid kun tjente Troid til Ophold. Den fornemste blandt disse, *Huldren Gurri Kunnan*, mod [11] tog dem venlig, og tillod dem at opholde sig i sin Bolig, dog paa den Betingelse, at de aldrig maatte gjøre Korsets Tegn, som hun ei kunde fordrage. En Juleqveld, da Gurri med en utallig Mængde Troid vare samlede til en Høitid, glemte imidlertid den bestyrkede Aslaug sit Løfte, og korsede sig i det hun nævnte Jesu Navn. Pludselig var al Trolddommen forsvunden, og af den hele Herlighed stod kun en stor Kobberkjedel tilbage, som fra umindelige Tider siden opbevaredes paa den største af denne Øegruppe, den nu beboede Huusøe. [n28](#)

Denne Gurri var ellers en Datter af en Jette, der boede paa Øen *Kunnan* [n29](#) paa Halogaland. Da hun var saare smuk, havde hun mange Beilere, der kjæmpede [12] om den vene Bruds Besiddelse. End sees rundt om Kunnan en Klynge af Skjær, der fremkom af de Stene, som de slyngede mod hverandre. De maatte dog alle vige Pladsen for Jetten Anfind, der ægtede den fagre Jettemøe, og levede glad med hende tilsammen indtil hendes Fader blev dræbt med *den stærke Sout af den mægtige Gout*, der kom fra Østen, thi nu blev den hele Æt fordreven fra Kunnan, og Anfind søgte med sin Hustru Tilhold hos *Frøi*, [n30](#) der skjænkede dem *Tarven* til Ophold. Her levede de i Roe indtil *St. Olaf* kom til Øen; thi ved Korsets Tegn og Jesu Navn betvang han ei alene den Storm, som Jetten opvakte; men forvandlede ham selv til den haarde Kampesteen.

Anm. Dette er det egentlige Sagn, som ligger til Grund for det deilige Digt Gurri Kunnan (See Frigge 1813). Sammes Forfatter, Hr. Professor Steenblok, har godhedsfuld meddeelt mig Sagnet saaledes som han hørte det i sin Ungdom, førend han bearbejdede det. En prosaisk Bearbejdelse af Digtet selv findes i *Mythologie der Feen und Elfen von Professor Wolff* 1, 234. Dette i flere Henseender interessante Sagn synes at pege hen paa den dunkle Old, da Nordens Urindvaanere efter blodig Kamp maatte vige for de indtrængende Gøther (Sagnets Gout), der med deres større Cultur og tilforn ukjendte Færdigheder (den stærke Sout ☉: Seid?) dræbte eller fordrev deres Modstandere.

Jutulen paa Hestmandøe

[13] Paa Hestmandøe i Lurøe i Nordlandene ligger et Fjeld, der i Frastand ligner en Rytter med en stor Kappe over sig. Dette Fjeld var i Fortiden en Jutul, som boede her paa Stedet. 12 Miil sydenfor paa Lekøe i Nummedal boede paa samme Tid en Møe, til hvem han beilede; men den stolte Qvinde, der var kyndig i alskens Trolddom, gav ham ei alene Afslag; men forvandlede endog alle hans Sendebud til Steen, der endnu som Skjær ere at see rundt om Øens nordlige Kant. Forbittret over saadan Fremfærd spendte Jutulen sin Bue, for paa Stand at hævne denne Fornærmelse. Den vældige Piil foer afsted, og gik tvært igjennem det høie Fjeld, *Torgehatten*, hvor man endnu seer det store Hul, som Pilen banede sig igjennem den haarde Klippe.^[131] «Det Straa bær i Veien,» udbrød Jutulen; men noget standset i Farten ved at bane sig Vei gjennem Torgehatten, naaede Pilen ei ganske sin Bestemmelse, men segnede lige ved Møens Fødder paa den nordlige Kant af Lekøe, hvor den endnu ligger i Skikkelse af en stor langagtig Steen. Ved gjensides Trolddom forvandedes de begge til Steen, og skulle saalunde sidde og see paa hinanden lige til Dommedag.

[14] Endnu i vore Dage seiler sjelden en Nordlandsfar forbi uden at tage Hatten^[132] af for Møen paa Lekøe. (Saavel mundtligt som meddeelt).

Trold-Gjøllet paa Molaup

Udaf et Hul paa det høie Fjeld, der hæver sig over Gaarden Molaup ved Jørgenfjordens Bred paa Søndmør, kommer stundom Ild og Røg, forbunden med Knald, hvilket man tilforn tilskrev et Trold, som boede i Fjeldet. Sagnet beretter, at en Djurre eller Hun-Trold her havde sin Boepæl. Til hende beilede Jutulen i Raamansgjøllet, der findes i Nærheden. For at tage sin Frier i Øiesyn seilede hun hen til ham; men fandt ham ved sin Ankomst saa lille og raa (∩: udygtig), at hun af Fortrydelse og Ringeagt spyttede paa ham. Derved forvandlet til Steen er han endnu i Mands Skikkelse at see paa Fjeldet under Navn af *Raamanden*. – Paa Tilbagereisen blev hun overfalden af en heftig Storm, der nær havde ladet hende strande mellem Gaardene Næs og Molaup; men ved et vældigt Stød med sin ene Fod mod Stranden (Sporet deraf, «Djurre Føttet,» vises endnu) gav hun Skibet en saadan Fart, at det gik ligeover Fjorden til Gaarden Stavsæt, hvor det stødte an mod en Bjerghammer, i hvilken man endnu seer det Hul, som Stødet frembragte. Ved denne Tørning sank imidlertid baade Trold og [15] Skib, og der paa Stedet fremkom et blindt Skjær, Stavsæt-Fluden, der er en af de bedste Fiskepladse i den

hele Fjord. – (Strøms Beskrivelse over Søndmør 2, 307. Budstikken 6te Aargang P. 611).

Jutulstenen paa Buru

Ved Tyrifjordens Strand paa Gaarden Buru ligger en stor Steen, som en Jutul i Slagsmaal med en anden skal have kastet tvært over Fjorden. I Stenen sees endnu tydelige Spor af Jutulens Fingre. (Mundtligt).

Anm. Ogsaa i Tydskland seer man i Stene Spor af Riesers Fingre. Saadanne Stene kaldes Riesensteine. Deutsche Sagen von den Brüdern Grimm 1, 205, 422.

Jutulbroen i Spirillen

I Spirillen ved Elsrudlandet sees, naar Vandet er lavt, et Slags Steenbroe, der er 1/2 Fjerding lang. Den skylder en Jutul, der boede paa Elsrudkollen, sin Oprindelse. Han friede nemlig til en Huldra paa Engerkollen, som ligger paa den anden Side af Vandet. For nu at kunne besøge hende uden at blive vaad, thi dette kunde hans Hjertenskjære ei lide, vilde han bygge Broe; men – sprak, da Solen imidlertid var oprunden, og han kom til at see mod den.

Anm. Topographisk Journal 30, 178. Ved Gaarden Øvre-Blakkestad i Frolands Sogn seer man ved lavt Vand¹³³ [16] endnu en Mængde store Stene, som en Jutul, der boede paa den venstre Side af Frolandselven skal have kastet derhen for af dem at danne en Broe over til en Jomfru, der boede i den Høi, som endnu kaldes *Jomfruhaugen*. Hanegal og Morgenrøden skal have hindret ham i at fuldføre Broen. (Meddeelt).

Sagn om Jutulbroer findes paa mange Steder. Gjellebøl fortæller saaledes i Høelands Beskrivelse P. 8, at i Indsøen Birkelaugen findes en meget lang Steenbro, der tilskrives to Jutuler, som byggede den for mageligere at kunne besøge hinanden.

Pilen paa Fixe

Paa Gaarden Fixe i Ullensvang i Hardanger findes en 6 Alen lang Bautasteen, der har en skraa Stilling og kaldes *Pilen*; thi en Jutul, som boede paa en anden Side af Fixefjorden, kastede den efter en Christen-Qvinde, til hvem han forgyeves havde beilet. (Budstikken 7de Aargang S. 381).

Anm. Lignende Sagn ere almindelige. Sammenlign Budstikken 7, 304. Schönings Reise 2 Hefte S. 86.

Om en stor Bautasteen paa Shetland fortælles, at Djævlén har kastet den did fra en nærliggende Høi. **Description of the Shetland Islands**¹³⁴ by Hibbert. 1822, Side 433.

Jetter og Kirkeklokker

[17] «Knap hellig Ringning Jutul hør',
Før han forsøge vil, hvad hærdet Steen kan virke.»
E. Storm.

Ved Gjørlandskirke i Bahuus findes en Steen med en Ring om, saa stor som et lille Huus, der af en Jette blev slynget efter Kirkeklokken, hvis Lyd han ei kunde fordrage. Nogle Søfarende saae siden samme Jette, der nu af Alderdom var bleven blind, ligge og varme sig ved Ilden. Han spurgte dem da om den gamle Bjeldekoe ved Gjørlandskirke endnu levede, hvortil de svarede Ja. Derpaa bad han dem, at En vilde række ham Haanden for at han kunde erfare, om der endnu fandtes nogen Kraft hos Bahuuslehningerne. Sømændene rakte ham nu en stor Baadshage, efter at de først havde gjort den glødende. Jetten klemte den flux sammen, sigende, at megen Kraft var der just ikke tilbage blandt dem. (Oedmans Bahuus Beskr. S. 184).

Anm. Sagn om Jutuler og Trolde, der ei kunne lide Kirker eller taale Kirkeklokkernes Lyd, ere meget almindelige. Et Trolde, som havde sin Bopæl i et høit Fjeld ved Botnakirke i Bahuus, udbrød derfor, da han først fik Kirkeklokken at høre:

«Det var saa godt i det Botnaberg at boe
Var ikke den lede Bjeldekoe.»

Jøtulén i Jøtulbjergét i Vaage søgte derfor, ved store Stenes Kasten, at hindre Vaage Kirkes Opbyggelse. Stenene findes endnu rundt om; men ikke en eneste kunde han faae til at falde indenfor den indviede Kirkegaard. [18] Den store glatte Steen, som findes i Nærheden af Kirken, skal han i sin Arrighed have slynget imod den, da Klokkerne først begyndte at ringe. (Mundtligt, og Budstikken 2, 669). En Bautasteen paa Gaarden Vinne skal en Jutul have kastet efter Stiklestadkirke.

Lignende Sagn om Steenkast mod Kirker findes ogsaa hyppigen i Danmark. (See Thieles danske Folkesagn 1, 42. 2, 20. 116) og i Tydskland (Grimms Sagen 1, 275).

Sagnene om Jetter, der kastede Klippestykker mod Kirker, ere efter den lærde Finn Magnusens Mening, (Eddalæren 2, 21) kun omdannede fra ældre Sagn om Jetternes fiendtlige Anfald paa de første Menneskers Boliger, eller Asagudernes Templer, der da i Thor fandt en ligesaa mægtig Beskytter som Kirkerne siden i St. Olaf. – Tilfældig nedrullende Klippestykker, Jordskred, Jordfald o. s. v., naar de indtraf i Nærheden af en Kirke, tilskrev man maaskee de med Tingenes nye Orden misfornøiede Jetter, der ved Klokkernes forhadte Lyd forstyrredes i deres Roe.

III. De Underjordiske

[19] «Han Vaaben ikke regner
Den Trold og Thurs saa led»
Bjowulfs Drapa.

«De Underjordiske,» en fælles Benævnelse for Thusser, Vætter og Dværge, ja ofte ogsaa for Huldrer, Nisser og Alfer, ere talrige og findes rundt om i Landet. De største blandt dem, der ogsaa ere bekjendte under Navn af *Thusser* eller *Trøll*, ere saa store som Mennesker og boe i Aaser og Høie. «Tilforn vare de saa utallige, at Christne kunde ei beboe Norge, og Norge ikke blive bebygget, førend de indgik Ægteskab med dem» og «Verdenen vilde forgaae af Trold,» hedder det i et andet Sagn, «hvis Tordenen ei slog ned efter dem.» Ligesom Menneskene eie de Huse, Kirker, Bohave og skjønne Kreaturer (Huddekrættur), der græsse om Natten og bevogtes af egne Budeier og sorte Hunde, der i Thellemarken kaldes Huddebikiur. Thusserne ere velskabte; men enten blege eller blaae af Farve. [20] Naar Solen er gaaet ned, og «Thusmørket» begynder, er det deres Færdselstid. Da er det farligt for Mennesker; men især for unge Piger, som Thusserne godt kunne lide, at gaae forbi de Steder, hvor de have deres Tilhold; thi en fortryllende Musik lader sig høre, og man havde især i gamle Dage hyppige Exempler paa Piger, der bleve indtagne i Bjerge og Høie. Om smaa Børn tykkes de ogsaa vel, og tilforn hændte det ikke sjelden, at de byttede dem om med deres egne, der hverken ere saa trivelige eller smukke. At slaae et Kors over Barnet, eller lægge Staal i Vuggen hindrer imidlertid al Ombytning. Børn, der have været indtagne i Høie, men igjen ere komne ud, trives aldrig siden; men blive gjerne deres hele Levetid tumsede, og i saa Henseende ikke ulige de Underjordiskes forbyttede Børn, der kaldes *Byttinger*. *Vætterne*, der i Throndhjems Stift deles i *Govætter* og *Ovætter*, leve paa samme Maade som Thusserne, men ere mindre. Seer man dem om Dagen, ere de iførte graa Klæder og have sorte Hatte paa Hovedet. Om Aftenen og Natten vandre de om, og da maa man hverken bedrøve eller forstyrre dem. – *Dvergene* ere smaa, boe i Bjerge og i Jorden, ere tjenstagtige, gode og taalmodige. Dog finde de stundom deres Glæde i at fixere Folk ved at tage Værktøi fra dem, og med Latter bringe det tilbage, saa at Eieren efter lang Søgen finder det liggende lige for sine Øine. De ere kunstfærdige, især ypperlige Smede; thi de forstaae at smede de sexkantede Krystaller, [21] (Dvergsmie) og Liaar (Leer), hvormed man kan overskjære baade Træe og Steen. (Mundtligt, sammenlignet med Strøms Beskr. over Søndmør 1, 540, Wille om Sillejord S. 250 og Pontoppidans Norges naturlige Historie).

Anm.¹³⁵ Da vi allerede i Indledningen have afhandlet Begrebet om de Underjordiske¹³⁶ ville vi her indskrænke os til nogle Bemærkninger.

De Underjordiske deles i den engere Betydning i:

1) *Thusser* (Oldnordisk Thurs og Thuss, i Plur. Thursar og Tussar), der i den nordiske Mythologie omtales som en fæl Art af Jetter. I Skirnirs Reise (Str. 31) trues saaledes Jettemøen Gerda med at skulle henslide sit Liv med en *trehoved* Thurse. Som Vinterens og Kuldens Elementair-Aander kaldes¹³⁷ de *Hrim-Thursar*; men have nu hos Almuen tildeels tabt deres Frygtelighed og ligne i Størrelse og Færd Menneskene. Af deres Opholdssteder i Hauge kaldes de ogsaa *Hauge-Thusser*; og af dem have udentvivel de gjængse Benævnelser, som man giver ubetydelige og smaa Personer: Tusse, Tussil, Tusling, ja maaskee og Tosse deres Oprindelse. Navnet gjenkjende vi i Angelsachsernes *Thyrs*, Tydskernes *Duss* og det engelske *Teus*, der skal betyde en underjordisk Dæmon eller et Spøgelse. (Lexicon myth. S. 983).

2) *Vætte*, Angelsachsernes **wiht**, betyder ethvert Væsen i Almindelighed, og betegner i de mythiske Sange [22] en vis Personlighed, som de Gamle meente fandtes i det for vore Øine Livløse saavel som det Levende; og naar vi læse i Vegtams Qvide, at Aserne bade alle Vætter skaane Balder, da siges i Gylfelegen, at det var baade Ild og Vand, Jern og alskens Malm, Jord og Steen, Træ og Sol, Dyr og Fugle, Edder og Orme.» (Nordens Myth. af Grundtvig 1832, S. 261).

Sagn om Vætter ere nu blandt Almuen sjeldne, da de indbefattes under det almindeligere Navn «De Underjordiske.» I de gamle Sögur omtales ofte saavel Vætter og Meinvætter (**Fornmanna Sögur 5, 171**) som Landvætter. De sidste, der ligesom Romernes **genii loci** betegnede et Landskabs Skytsaander, stode i gamle Dage i saa stor Anseelse,¹³⁸ at Harald Blaatand brugte Frygten for dem som Undskyldning for, at han opgav sit Tog til Island, (Snorre Olaf Tryggvesons S. C. 37) hvor der endog ved Lov var forbudt ethvert Skib, som nærmede sig Landet, at føre et gabende Hoved paa Forstavnen, forat Landvætterne ei skulde skræmmes; (Landnamabok S. 299, Thatr Thorsteins Uxafots i **Fornmanna Sögur III, 105**) og efter Hjørleif var dræbt varede det længe inden nogen Mand «fyrir Landvættum» torde nedsætte sig paa hans Gaard (Landnamabok P. 318).

Ligesom man i Throndhjem taler om Ovætter, (onde Vætter) saaledes havde man ogsaa paa Island Uvætter eller Ovætter, der ogsaa kaldtes Meinvættir. Paa Færøerne kaldes Vætterne Vættar eller Vattrar og i Sverrig Vettor eller Vittror, der ansees for at være faldne Engle.

3) *Dverger* (Dvergr, Pl. Dvergar), der ansees for at være smaa, men langarmede, spillede i den nordiske Mythologie en vigtig Rolle, og vare bekendte for deres [23] Kunstfærdighed. De forarbeidede saaledes Sifs Haar, Odins Skib Skidbladner, Thors Hammer Mjølner, Freyrs Gulinbørster o. s. v. I de gamle Søgur omtales de ofte som boende i Stene og Bjerge (Ynglinga S. C. 15) og som kunstige Smede. (Det berømte Sverd Tirfing var deres Verk, Hervarar S. C. 2.) I Tydskland kaldes de *Zwerge*, i Nederlandene *Dverge* og i England **dwarfs**.

Trold (Traul, Trøll) er at betragte som en fælles Benævnelse for næsten alle overnaturlige Væsener, naar de ere skadelige. Derfor bruges Trold eensbetydende snart med Jutuler, snart med Thusser, snart med Nøkker o. s. v. Deraf ogsaa Benævnelserne Trolddom, Troldmand, Troldqvinde, Troldved, Troldhæg, Troldbær, Troldridt o. m., der alle tyde hen paa noget Skadeligt eller Selsomt.

Paa Island taler Almuen endnu om *Trold*, der henhørte til Øens første Beboere, om Trøllkonungardr, Trølladyngiur, Trøllakirkia o. s. v. Til vore Trold, eller som Almuen almindeligen kalder dem «Trøll,» svare de svenske Trull og danske Trold, der deles i Bjergtrold, Skovtrold o. m.

Brudekronen i Nummedal

I.

I Nummedal levede engang en Gjente, der var saa fiin, at selv en Thus forelskede sig i hende; men uagtet den Underjordiske lovede hende en prægtig Gaard, stor Buskab, kort Alt, hvad hun kunde ønske sig, hvis hun vilde blive hans Fæstemøe, blev hun dog sin gamle [24] Kjæreste tro. Da Thussen saae, at han Intet kunde udrette med det Gode, bortførte han Pigen. Ledsaget af en fæl Mængde Thusser var han med sin røvede Fæstemøe allerede paa Veien til de Underjordiskes Kirke, for der at lade sig vie til hende, da det lykkedes hendes egentlige Kjæreste at komme paa Spor efter sin forsvundne Brud. Han indhentede Brudéfærden og skjød med Staal over sin Piges Hoved, hvorved den hele Trolddom forsvandt, og han ei alene fik sin Fæstemøe tilbage, men endog en prægtig Sølvkrone, som Thussen havde sat paa hendes Hoved. Kronen findes endnu i Dalen, og da den ansees for at bringe enhver Brud, som bærer den, Lykke, leies den ud fast til ethvert betydeligt Bryllup. (Mundtligt af en nummedølsk Bondegut).

II.

Det er ikke stort over Mandsminde siden en voxen Gut fra Opdals Annex i Nummedalen, i det han gik forbi en forladt Sæter, der traf en munter Huldrebrudefærd. Igjennem en Glug var han Vidne til hvorledes alt gik til imellem Bjergfolkene som ellers i Bondebryllupper; men meest tiltrak dog Bruden sig hans Opmærksomhed ved sin Deilighed og herlige Pynt, hvori dog en vægtig og straalende Brudekrone af Sølv var det ypperste. Gutten saae saalænge paa Bruden til han fik hende kjær, og da hendes smukke Billede sad ret dybt og fast i hans Hjerte, betænkte han sig ei længe paa at frasnyde Brudefolkene Lystigheden, og Brudgommen den rige og vene [25] Brud. Rask trækker han sin Kniv – blinkende farer Staalet gjennem Gluggen over Brudens Hoved – Brudefølget forsvinder hurtigt som Blinket – kun den Fagre sidder, tryllebunden af Staalet, igjen. Begge de Atblivende kom snart overeens. Huldrebruden fulgte ham til Bygden; ja tilsidst for Alteret efter at være bleven døbt. Men hendes prægtige Brudedragt skjæmmedes meget af en hæslig Koehale, som først lidt efter lidt svandt. De levede længe og vel tilsammen, og af den rige Brudedragt, hvorom der endnu gaaer stort Rye, gjemmes end paa Mærabru den kostbare Sølv-Brudekrone. (Meddeelt).

Sæterpigen i Land

Odelsmanden til Gaarden Haugner i Lands Præstegjeld havde en meget smuk Fæstemøe. Uagtet hun var en Gaardmands Datter drog hun dog en Sommer til Sæters, for der at væve en Dreiel. Da hun imidlertid ei kunde faae sit Arbeide færdig til den Tid Kreaturerne skulde drage hjem, besluttede hun at blive ene tilbage for at faae sin Dreiel fuldført. Neppe fik hendes Kjæreste Efterretning herom, førend han flux begav sig paa Veien til Sæteren; thi med Rette tykkedes det ham farligt at lade sin Pige ene, udsat for Huldre og de øvrige Underjordiskes Efterstræbelser. Han kom til rette Tid, thi rundt om Fjøsene (Fæhusene) stode allerede sorte Heste opsadlede. Ahnende, at der var Uraad [26] paa Færde, listede han sig hen til Sæteren, tittede gjennem en Glug paa Væggen, og saae – sin Fæstemøe siddende i Brudeklæder med en gylden Krone paa Hovedet, og hos hende en gammel, rødøiet Huldermand. Han greb strax sin Pistol, som han havde ladet med en Sølvkugle, og skjød over Hovedet paa sin Møe, for at Trolddommen skulde forsvinde, sprang ind i Huset, greb sin Pige, satte hende hos sig paa sin Hest og foer afsted, efterfulgt af hele Troldselskabet. En af Troldene rakte ham et fylt

Guldhorn for at sinke ham i Flugten; han tog det vel, men slog Drikken bag sin Hest og jog nu afsted baade med Hornet og Pigen. Endelig naaede han det steile Fjeld, tæt ved hans Gaard, hvor ogsaa en Deel Underjordiske havde deres Tilhold. Disse, der vare misundelige og vrede paa hans Forfølgere, tilraabte den Flygtende: «Rid det Ale og ei Hare, du arme Mand.» Han fulgte Raadet og red gennem en Rugager, hvor Troldene ei havde godt for at følge ham; men forbittrede raabte de efter ham: «Den røde Hane skal gale over din Gaard,» og see – den stod i lys Lue. (Mundtligt).

Anm. At Ild lignes med en Hane er ældgammelt (see Voluspa XII). «Rid paa det bolde og ei paa det knolde» tilraabte Troldene en Bondedreng, der med et Guldhorn, som en Troldjomfru havde rakt ham, red over en oppløiet Ager i Danmark, hvor Sagn om Trold og Guldbægre ei ere sjeldne. (Thieles danske Folkesagn, 1, 4. 48. 55. Mythologie der Feen und Elfen von Wolff 1, 191).

Drikkehornet i Øiestad

[27] «Paa Angstens Vinger Sjur fremad foer,
Knap Gang'rens Hove berøre Jord. –
Snart Knardalsheien saa sort han skuer,
Mens Troldets Brølen med Død ham truer.»

Ved Nidelven i Øiestad Sogn i Nedenæs ligger en Gaard, som hedder Neersteen. Her boede i gamle Dage en Mand, som hed Sjur, der var mægtig og rig; thi foruden Neerstein eiede han 6 andre Gaarde og et betydeligt Laxefiskerie i Nidelven; men hvad mere var, han havde en Dotter, der var den veneste Pige rundt om i Bygderne. Til hende beilede en vestlandsk Mand, ved Navn Ring i Bua; men den rige Sjur gav ham Afslag, uagtet Dotteren ligte (led) ham godt. Frieren lod sig imidlertid ei derved afskrække. Medens Faderen St. Hansdags Morgen var til Ottesang i Øiestads Kirke, kom Ring til Gaarden og fandt sin Pige, uagtet Siurⁿ³⁹ havde været saa forsigtig at lukke hende ind i et af de Skabe, som efter de Tidens Skik vare gjorte ved Foden af Sengen; thi en Snip af hendes Forklæde stak frem og røbede hende. De flygtede nu, og nogle gamle Steenkar vise endnu det Sted, hvor de passerede Elven, og Veien dengang laae. Aldrig saasart fik Sjur Underretning om Ranet, førend han satte sig paa sin Hest og jog efter de Flygtende. Underveis blev han standset af et Trold, der traadte ud af Liehaugene, ikke langt fra Temsevand, og bød ham velkommen i det han [28] rakte ham et fyldt Drikkehorn. Istedet for at tømme det, slog han Drikken bag over Hovedet; men nogle Draaber, som faldt paa Hestens Lænd, toge flux Haarene bort. Sjur, som strax havde ahnet Uraad, gav

Hesten af Sporene og foer afsted med Hornet i Haanden, og TrolDET hvinende efter ham. Han kom nu i største Knibe, da han pludselig blev reddet ved et andet TrolD, der var det fra Liehaugene fiendsk; thi fra den nærliggende Knardalshei raabte hun til Sjur, der just var kommen til en stor Ager: «ri Rui og icke Hviti» o: Rid gennem Rugen og ikke gennem Hveden. Han adlød Raadet og fik derved et Forsprang for sin Forfølger, der ei kunde løbe saa hurtig gennem den høie Rugager. Faren var imidlertid ikke ganske overstaaet, førend han kom under Gaarden Bringsvær, thi da goel Hanen, og TrolDET forsvandt. Uhindret fortsatte Sjur nu sin Vei og indhentede de Flygtende i en Bakke ved Gaarden¹⁴⁰ Landvig, hvor de just sadde for at hvile en Stund. Da Mændene fik Øie paa hinanden, grebe de flux til deres Tolleknive og et Slagsmaal begyndte, hvis Udfald var, at Sjur stødte sin Tollekniv i Maven paa Ring, der kort derpaa opgav sin Aand. Bakken kaldes endnu *Ringskleiven*, og Stedet, hvor Ring maatte lade sit Liv, i det hans Tarme randt ud af hans Mave, bærer endnu den Dag i Dag til Minde om Begivenheden Navn af *Vomsageren*.

For at udsone dette Drab maatte Sjur betale store Bøder, og blandt disse det skjøne Bu-Laxefiskerie, som [29] han eiede. Hornet beholdt han, og det gik siden lige til vor Tid i Arv i Familien. Om Datterens Skjebne veed Sagnet intet Mere at fortælle.

Anm. Sagnet har jeg hørt af en Bondegut i Øiestad. Hornet, som længe er gaaet i Arv i Sjurs Familie, er nyligen af Hr. Skibsfører Berge bleven foræret til Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum, hvor det nu findes. Det er meget smukt og paa dets 3 sølvforgyldte Ringe findes følgende Inscription med Munkebogstaver: **potum servorum benedic deus alme [tuorum reliqvam unus benede le un]? caspar, melchior, baltazar**). Dette Sagn er poetisk bearbejdet af N. M. Aalholm i Sjöfna, Nytaarsgave for 1833.

Den samme Tildragelse, som traf Sjur med TrolDET, hændte for mange Aar siden ved Hahaugen ved Haftorn i Hallingdalen, hvor en Juleqveld en underjordisk Qvinde rakte Bonden Gudbrand Goelberg et Horn med Drik, som han slog over Hovedet og red sin Vei med Hornet; men lige indtil 9de Led fik hans Afkom til Straf et Meen eller Bræk paa Legemet, som TrolDET truede med. Dette Horn, der siden længe bevaredes paa Halsteensgaard i Aal, tog 2 1/2 Pot og var beslaaet med en 3 Tommer bred, stærk forgyldt Kobberring, hvorpaa med gammel Munkeskrift stod melchior, baltazar, caspar. Midt paa var en liden forgyldt Kobberplade, hvori en oval Chrystal var indfattet. (Top. Journal 30, 182).

I Norge findes flere lignende Sagn. G. Schøning beretter i sin Reise gjennem Gudbrandsdalen (Budst. 2 Aargang 601) om en Bonde, der blev rakt et fyldt [30] Horn af de Underjordiske og som slog Drikken ud, men beholdt Hornet, som længe opbevaredes paa Gaarden Skarphool.

De ubudne Bryllupsgjæster

«De vare syv og hundrede Trolde,
De vare baade grumme og lede.
De vilde gjøre Bonden et Gjæsterie
Med hannem baade drikke og æde.»
Eline af Villenskov.

En Bonde i Bahuus holdt engang sin Datters Bryllup; men neppe var Bordet dækket og Maden indbaaren, førend Alt, endnu inden Gjæsterne havde taget Sæde, var opædt. Da Verten kom ind og fik dette at see, sagde han: «Nu har Håle været her og opædt al Maden.» Han lod derpaa indbære anden Mad, som Gjæsterne strax begyndte at spise; men hvormeget de spiste, gik der dog mere Mad til, end de fortærede. Nu stod ved Døren en gammel Rytter, som kunde mere end de Andre, og, da han hørte hvor det snakkede ved Bordet, fast som om Griser vare tilstede, besteg han sin Hest og red hen til et nærliggende Bjerg, hvor han bankede paa Fjeldet aabnedes, og Rytteren sagde til den, der boede i Bjerget: «Laan mig din Hue; Du skal faae min igjen.» Saadan Hue kaldes Uddehat og gjør den, som har den paa, usynlig. Bjerggubben svarede: «Du kan nok faae den; men Du skal love mig, [31] at Du skal skaffe mig den tilbage inden Solen gaaer ned.» Som sagt saa gjort. Flux iler Rytteren hjem til Bryllupsgaarden, hvor han nu saae, at der mellem hver Gjæst sadde to Trolde, der toge af Fadene med begge Hænder og aade af Hjertens Lyst. Han greb nu strax til sin Pisk, slog de Snyltregjæste saa haardt over Fingrene, at de tabte Lyst til at stikke Haand i Fad, og kjørte dem derpaa hovedkulds ud af Bryllupsstuen. Han tog nu af sig Bjerggubbens Hue, som hidindtil havde gjort ham usynlig for Folk, og udbrød: «hidindtil har Fanden spist med Jer; men sæt nu Maden frem igjen, saa vil jeg gjøre Eder Selskab.» De gjorde saa, spiste i Fred og havde endog Mad tilovers. Da det led mod Aftenen satte Rytteren sig igjen paa sin Hest, og red til Bjerget, hvor han kastede sin laante Hue, og iilte saa i største Hast derfra; thi knapt havde han vendt sin Hest om, før Trolde i Mængde kom løbende, og endog fik fat i Hestens Hale, da han red over en Broe; men Hesten var stærk og flink, saa at Rytteren undslap og Trolde fore tilbage. (P. Kalms Westgötha och Bahusländska Resa P. 98).

Anm. Paa Gaarden Reensfjeld i Dybvaag kunde enhver Fremmed, som kom ind, see Nissen at sidde til bords blandt Husets Folk og spise med god Appetit; men Folkene selv kunde ikke see ham. Saasnart man vilde gjøre dem opmærksom paa ham, var han forsvunden. I et nærliggende Fjeld kunde man hver Morgen og Aften høre ham synge. (Mundtligt).

Klosterhaugen

[32] Paa Gaarden Lunde i Øiestad ved Struebro ligger en stor rund Haug, Klosterhaugen kaldet, i hvilken skal findes en Guldstoel; men at det er farligt at grave i denne Haug, fik en af Øiestads forrige Præster at føle. Han gav Manden paa Lunde en Kobberkjedel for at faae Tilladelse til at grave; men var neppe begyndt førend han pludselig døde; thi de Underjordiske have der deres Tilhold. Ofte før i Tiden, men ogsaa stundom nu, høres paa Høitidsqveldene en liflig Musik i denne Høi. I Mands Minde har man imidlertid ikke hørt saa megen Jubel og Støi der, som den Aften da den gamle arrige Kone paa Lunde hængte sig i Kjelderens. De Underjordiske opholde sig dog ei stedse i Høien, men i Tummørket fare de ikke sjelden omkring. En Mand mødte en Aften en heel Brudéfærd, der tilhørte de Underjordiske. Bruden tog selv Krandsen af Hovedet, og rakte ham den; «men klogt gjorde han, at han ikke modtog den; thi havde han saasandt taget imod den, han var bleven bortført af Færden.» (Mundtligt).

Gjordemoderen

Derⁿ⁴¹ var engang et Par Folk, der havde en eneste Datter. Pludselig forsvandt hun, og uagtet Forældrene, hvem Tabet af deres kjære Barn gik meget nær til Hjertet, søgte overalt, kunde de dog ikke komme paa [33] mindste Spor efter hende. En Tid lang derefter kom seent om Aftenen en fremmed Mand ind i Huset, og bad Konen, som var ene hjemme, om hun ei vilde besøge sin Datter, der opholdt sig i Nærheden; men var i Barnsnød og ventede paa hendes Hjælp. Moderen, der baade blev glad og forskrækket ved denne uventede Tidende, gjorde sig imidlertid strax færdig, og ved Hjælp af en Traad, som den Fremmede leverede hende, var hun i et Øieblik hos sin Datter, der fødte et rask og velkabt Barn. Da dette var pyntet gav Manden hende en Vædske, hvormed hun skulde besmøre Barnet; men advarede hende for at faae noget af det paa sig selv. Ikke destomindre, da hendes høire Øie begyndte at kløe, og hun vilde gnide det, fik hun noget af Vædsken i Øiet. Da man ei længere trængte til hendes Hjælp, sagde den fremmede Mand, der var hendes Datters Ægtefælle, og en Underjordisk, at hun kunde gaae sin Vei, og ved Hjælp af Traaden kom hun strax hjem. Den næste Dag, da hun med sin Mand arbeidede paa

Marken, saae hun pludselig sin Datter og hendes underjordiske Mand at spadsere ved sin Side. Hun tiltalte dem nu, og forbauset spurgte Svigersønnen, om hun virkelig kunde see dem. «Ja vist kan jeg see Jer med mit høire Øie,» svarede Konen; men i det samme berørte den Underjordiske det, og fra den Stund saae hun ei mere dermed. (Mundtligt).

Anm. Dette Sagn, som jeg har hørt af en Bonde, der ei tvivlede om sin Beretnings Sandhed, er mærkeligt ved ^[34] dets Overeensstemmelse med Udlandets Traditioner. I Danmark tabte en Gjordemoder Synet, fordi hun fortalte, hvad hun havde seet i en Høi, hvorhen hun var bleven kaldet for at hjælpe en underjordisk Kone, der var i Barnsnød. (Thiele 1, 36). Lignende Historie fortælles om en Grevinde Ranzau o. fl. i Grimms deutsche Sagen. I Scotland, fortæller Grimm i sin ypperlige Afhandling «Ueber das Wesen der Elfen in ¹⁴² Irischen Elfenmärchen XXVII,» havde Elferne engang bragt et nyfødt Barn ind i deres Shian, og hentede siden Moderen for at hun skulde give Barnet Die. En Dag, da hun var ene hjemme, fik hun Lyst til noget af den Salve, hvormed hun saae, at Elferne besmurte deres Øine. Hun blev imidlertid ikke færdig med mere end det ene Øie, da Elferne igjen kom tilbage: men med dette kunde hun nu see alle Ting i deres sande Skikkelse, en Gave, som hun erholdt, selv efterat hun var sendt hjem igjen. En Dag saae hun i en Folketrængsel den Elfe, der havde taget hendes Barn, uagtet han var usynlig for Andre, og spurgte strax efter Barnets Befindende. Forbauset spørger Elfen hende igjen om hun kunde see ham, og da hun, skrækket ved hans frygtelige Mine, bekjendte Sandheden, spytter han hende i Øiet, og siden den Tid saae hun ei mere dermed. En lignende Fortælling findes in der Mythologie ¹⁴³ der Feen und Elfen von Wolff 2, 95.

I Rhones Vande fortæller Gervasius Tilburiensis ¹⁴⁴ ^[35] boe der Drager, som trække Folk ned til sig. En Kone, som lang Tid levede i en saadan Drages prægtige Slot, var, ved at smøre sit Øie med et Slags Fedt, bleven synen, endog efter at hun var sluppen op paa Jorden igjen. En Dag mødte hun Dragen, og da hun gjenkjendte ham, uagtet han var i en anden Skikkelse, tiltalte hun ham. Forundret spurgte han: «Med hvilket Øie har Du kjendt mig?» Da hun nu viste ham det, lagde han sin Finger derpaa, og hun saae ei mere. (Sammenlign Wolff 2, 319. Dobeneck 1, 45). «Det er heel besynderligt,» tilføier Walter Scott, «at det samme Sagn lyder blandt de scotske Bjerge og paa de scotske Sletter, næsten uden anden Forandring end, at Dragerne ere blevne til Feer, der boe i Huler og Bjerge istedetfor i Vandenes Dyb.» (**Chants populaires de l' Ecosse 3, 119**).

Manden i Fjeldet

En Bonde i Fjære-Sogn ved Navn Audun blev engang heel uventet indtaget i et Fjeld af et Bjergtrolld, der, forbittret over at Manden hverken vilde tale eller spise, den 3die Dag sparkede ham under Sengen og derpaa gik sin Vei. Trolldet havde imidlertid en Kone, der følte Medlidenhed med Bonden. Hun underrettede ham derfor om, at hendes Mand, naar han kom hjem, vilde kaste ham ud paa en Skuffe; men bad ham, naar det skede, at holde sig vel til den ene Side. Da Trolldet kom hjem, kastede han Bonden ud af Fjeldet, og slyngede oven i Kjøbet en Jernstang efter ham; men ^[36] Bonden, der havde agtet paa Konens Raad, slap med Livet derfra. (Mundtligt).

Anm. At Folk for deres hele Liv, eller kun paa nogle Dage eller Aar indtages i Høie og Fjelde, er endnu en gjængs Overtroe, der er saare gammel; thi allerede Harald Haarfagers Samtidige, Skjalden Thiodolf hiin Hvinverske, beretter om den svenske Kong Svegder, at han af en Dverg blev indtaget i en Steen. (Ynglinga Saga. C. 15).

Som Exempel paa hvor lidt denne Overtroe er udryddet kan det blandt Andet tjene, at endnu i Høsten 1832 skal paa Østlandet en voxen Gut to Gange være indtaget i et Bjerg, have seet alskens Herligheder, glimrende Sale o. s v., være bleven præsenteret paa Sølv en Dram af en underskøn Huldra, og af hende anmodet om at blive der; men da Ungersvenden, der foretrak at være, hvad han var – en Skrædder, undslog sig, blev han fulgt langt paa Vei af flammende Hunde. Hvergang var han bagefter tumset. (Meddeelt).

Hermed fortjener at sammenlignes, hvad Debes i **Færoa reserata**^{ki} S. 323 fortæller.

«Det hafver hændet sig for nogen rum Tid, da Bergens Borgere hafde Commerciën udi Færøe, at der hafver været en Mand her i Landet udi Sørvaage, kaldet Joen Søidemand, som aff Spøgelse har været indtaget udi Bjerget udi 7 Aar, oc er derefter udkommen, men hafver der efter lefvet udi stor Angest og Banghed, fordi han fryctede, at hand skulde blive borttagen igjen, hvorfor Folck maatte vaage ofver hannem om Natten, oc paa det sidste aff saadan Fryct draag han her fra til Bergen udi Norrig.»

Børnene

^[37] Paa en Gaard i Fjære Sogn sadde en Høstafte 2 Koner og bagte Fladbrød, da pludselig Døren gik op, og tvende Smaapiger med langt Haar treen ind. Den ene

Kone, der troede, at det var Budeien, der kom fra Fjøset, spurgte om Noget, uden at see sig om. Da hun intet Svar fik, vendte hun sig om; men blev saa overrasket ved Synet af Børnene, at hun ikke kunde mæle et Ord. I det samme kom en fremmed Qvinde ind, der greb Børnene og derpaa forsvandt. De forskrækkede Koner ilede efter, men kunde intet Spor opdage; derimod hørte de inde i en nærliggende Haug Børnene skrike, og sluttede deraf, at den underjordiske Moder gav dem Prygl for deres Nysgjerrighed og Ulydighed. (Mundtligt).

Bispens Buskab

En Sommer for lang Tid siden sendte Bispen i Throndhjem sin Buskab til Fjelds for at græsse. Det var den skjønneste Buskab over al Norge; og da Bispen sendte den afsted gav han streng Befaling til dem, som skulde passe Qvæget, at de paa ingen Betingelse maatte slippe Kreaturerne af Sigte, da det i Fjeldene om Røraas vimlede af Underjordiske, der dog ingen Magt have over noget Dyr, saalænge som et menneskeligt Øie seer paa det. Bispens Buskab blev derpaa dreven op paa Fjeldene, og en Dag, da Kreaturene græssede [38] og Vogterne sadde paa forskjellige Steder med deres Øine fæstede paa Qvæget, viste der sig pludselig paa Fjeldets høieste Tinde et Elsdyr af overordentlig Størrelse. De 3 Gjæteres Øine bleve ved dette Syn dragne bort fra Qvæget, og for et Øieblik fæstede paa Elsdyret; men da de igjen kastede deres Øine ned i Dalen, saae de deres deilige store Kreaturer forvandlede til en Hob smaa Muus, ⁴⁵ der løbe ned ad Fjeldets Side, og inden Gjæterne kunde naae dem, forsvandt de alle i en Sprække i Jorden. Saaledes blev Bispen i Throndhjem af med sine 300 Kjør.

Anm. **Conway** i hans **journey through Norway p. 240** fortæller dette Sagn og tilføier: «**This tradition is universally credited in the mountainous parts.**» Heldigere var Konen, der vogtede Qvæg paa Fossekollen i Lier; thi vel saae ogsaa hun sit Qvæg pludselig at forsvinde; men da hun grædende beklagede sig over denne Ulykke, hørte hun fra Fjeldet en Stemme, der bød hende at ile hjem, og see – der fandt hun ei alene sine egne Kjør, men endog en ny Koe, der vel aldrig bar; men dog malkede bedre end de Øvrige. (Essendrup's Beskrivelse over Lier P. 30). Paa Ullensager Præstegaard forsvandt i gamle Dage paa en Juleaften den hele Buskab. Al Eftersøgen var forgjeves; men efter et Aars Forløb stod Buskaben atter uskadt paa Præstens Gaard. (Mundtligt).

Huldra eller Hulla

[39] «Huldre mæ snøg aa bebrandes Hain –

Fletta brone Haar ti guldfingra Bain

Atte for Guten sætte ho sæg ne,

La tusindstrængte Langspel paa Kne.»

Storms Huldrevise.

Rundt om i Landet findes Sagn om et overnaturligt Væsen, der opholder sig i Skovene og i Bjergene, og som kaldes Huldra. Dette Væsen seer ud som en skøn Kvinde. I Almindelighed er hun iført en blaa Stak og et hvidt Skaut; men har derhos en lang Hale, som hun omhyggeligen søger at skjule, naar hun er tilstede blandt Mennesker, hvilket stundom indtræffer, deels paa Sæterne; – thi hun ynder Kreaturer, især de brandede, hvoraf hun selv eier en skøn og stedse trivelig Buskab, – deels, naar der et eller andet Sted er Dands, hvorpaa hun ei heller slaaer Vrag. Saaledes indfandt hun sig engang ved et Gilde, hvor Enhver gjerne vilde dandse med den vakkre fremmede Pige; men midt under Lystigheden fik den Ungkarl, som med hende var traadt i Dandsen, Øie paa hendes lange Hale. Han ahnede strax hvem hun var, og blev forskrækket; fattede sig dog, og vilde ei røbe hende; men sagde kun, da Dandsen var endt: «skjøn Jomfru! Du mister Strømpebandet dit.» Flux forsvandt hun; men lønnede siden [40] den tause og skaansomme Ungersvend med skønne Gaver og god Fæavl.

Hendes Køer ere brandede, stundom blaae; men stedse kollede. Engang fik man fat paa en Hullakoe, og satte den ind i Fjøset blandt de andre Køer. Kort efter kom Hulla selv for at fordre den tilbage, og truede nu at bruge Magt, hvis man ei vilde udlevere den; men da man havde været saa forsigtig at sætte Kors over Fjøs døren, kunde hun Intet udrette med Vold, men maatte udløse den med 3 Mark Sølv. (Mundtligt).

Huldre-Gaarde

Blandt flere saakaldte Huldre-Gaarde, som fandtes i Skovene i gammel Tid, var ogsaa Fogne og Brodsjø i Gjerrestad. Da man fandt den sidste, blev man vaer Huldra at vandre bort som en gammel graaklædt Kone med Strippen (Malkebøtten) i Haanden i Spidsen af sine Køer. Inden hun forsvandt vendte hun sig om, og sagde, at Finderen skulde ingen Lykke have til at beboe Gaarden, førend denne var afbrændt trende Gange. – At Gaarde siges at være fundne, (Sagn, der ere

meget almindelige,) hentyder maaskee paa, at de ved den sorte Død forlattede Gaarde igjen ere blevne tagne i Besiddelse. (Meddeelt).

Huldre-Ægteskab

[41] I Nordland fortælles, at en rask Karl ved at lægge sin Riflepibe over en Huldra i Skoven fik hende bunden. Hun blev døbt og hans Kone. De levede fortræffelig sammen og fik et Barn. Men pludselig, medens Barnet en Qveld legede ved Gruen, hvor Huldrakonen sad og spandt, medens Manden havde andet Virke fore, kom noget af hendes vilde Natur over hende, i det hun i et rasende Indfald yttrede til sin Mand om Barnet, at det skulde være en herlig Steg at sætte paa Spid og riste tilqvelds. Manden blev forfærdet, og Konen, der mærkede, at hun slemt havde forløbet sig, tog sig igjen, og bad, at det maatte være glemmt. Men saa blev det ikke. Manden skrev sig det bag Øret. De frygtelige Ord lode stedse for ham. Han saae deri kun et fælt Indblik i sin nu afblomstrede Kones sande Natur, og Huusfreden var forstyrret. Fra en god Mand blev han knarvurren, forkastede ofte Konen hendes glubske Forslag, bandede sit Indfald at ægte hende, slog og dængede hende. Saaledes gik det en Tidlang. Konen led og angrede. En Dag gik hun hen til Smedien for med et venligt Øie at see til sin Mands Arbeide; men da han begyndte som før, og det kom til Haandgribeligheder, greb hun, for at give ham et Beviis paa sin Overlegenhed, en Jernstang, og virrede den som en Staaltraad om sin Mand, der nu maatte falde til Føie og love at holde Huusfred. (Meddeelt).

[42] Anm. Begrebet om disse Væsener er ikke overalt i Landet det samme; men varierer temmelig betydeligt. Paa nogle Steder betragtes Huldra som en skøn Qvinde, der kun ved sin lange Koehale kan adskilles fra Menneskene med hvem hun stundom omgaaes. Paa andre Steder beskriver man hende som en smuk Qvinde, naar man seer hende foran; men bag fra er hun huul som et Trug, eller og blaa. Paa nogle Steder gjenfinde vi hende under Navn af Skogsnerte, der ogsaa er blaa, men iført en grøn Stak, og maaskee svarer til de svenske Skogsnuftvor. (Linnæi gothländske Resa S. 312.) Paa enkelte Steder er hendes Sang, «Huldre-Slaatt,» (Laat) bekjendt, der skal lyde heel huul og sørgelig, og derved adskiller sig fra de Underjordiskes Musik, der beskrives af Ørenvidner som saare fortryllende. Dog ikke paa alle Steder betragtes hun som en eenlig Skovnymphe. Stundom tales der om Huldremænd og Huldrefolk, der leve i Fjeldene i Selskab, og blive da synonyme med de Underjordiske. Da Hul [n46](#) i det oldnordiske Sprog betyder Dække, Dunkelhed, er den Mening sandsynlig, at Huldrefolk kun er en appellativ [n47](#) Benævnelse paa de Underjordiske, paa hvilke Sagnene om Huldregaarde, Skiftunger osv. godt passe. I Hardanger ere Huldrene altid

grønklædte; men deres Kjør blaae, hvilke fanges, naar et voxent Menneske kaster sit Belte over dem. De give overflødig Melk. Huldrene tage de forladte Sætere i Besiddelse, og tage desuden Folk ind i Høiene til sig, hvor en deilig Musik høres, hvilket Alt ogsaa siges om de Underjordiske. Budst. 3, 735. Begrebet om og Troen paa Hulda er meget gammel. [43] Allerede den berømte islandske Skjald Sturle morede Magnus Lagabæters Dronning og det hele Hof ved at fortælle Eventyr om Hulda. I Skand. Litteratur Selskabs Skrifter 1815, 1 Bind 263, findes en Oversættelse af «Hulda Saga,» og et Udtog i Sagabibliothek 1, 366.

Den Huld, der i Ynglinga Saga C. 16. omtales som en Seidkone, der forhexede Kong Vanlande, har saavel som den Hulda, der i de gamle Søgur omtales som Moder til Torgerda Hørgabrud og Yrp, kun Navnet tilfælles med de norske Huldre. I Eyrbyggia Saga C. 63 tales om en Huldre-Oxe, der var abildgraa, brølte forfærdelig, og, som, da den var 4 Aar gammel, gjennemborede sin egen Herre. – Paa Island kaldes vore Huldrefolk **Huldu-folk**, der ere beslægtede med Færøernes Huldrefolk og tildeels med den danske Hyldemoer og Tydskernes Holde, Holderchen og Huldchen.

Nissen

«Med Nisser maa man et oprigtigt Venskab holde;
De ellers i et Huus kan meget Ondt forvolde:
Ey Nisse, Underjordisk gjør nogen Sjæl imod
Saa længe som de seer, mod dennem Folk er god.»
Peder Paars.

Af disse Nisser fandtes der i gamle Dage en uhyre Mængde, da fast hver Gaard havde sin. I senere Tider er deres Antal meget formindsket. De ere ikke større end smaa Børn, ere iførte graa Klæder og bære paa Hovedet en rød Pikhue. De have for det meste deres Tilhold i Lader og Stalde, hvor de hjælpe til at [44] røgte Kreaturerne og passe Hestene, mod hvilke de dog vise samme Partiskhed som mod Menneskene. Man har saaledes mangt Exempel paa, at Nissen har trukket Høet fra de øvrige Hestes Krybber hen til den, som han yndede og vilde fede, og at denne om Morgenen stod mæt ved fyldt Krybbe, medens de Øvrige fast Intet havde faaet. Han ynder Løier, slipper stundomⁿ⁴⁸ alle Kjøerne løse i Fjøset, skræmmer Budeierne, deels ved at blæse Lyset ud for dem, deels ved at holde Høet saa fast tilbage, at de stakkels Piger ei kunne faae et Straa ud, og naar de nu anstrænge alle deres Kræfter, slipper han saa pludselig, at Pigerne falde saa lange de ere. Dette morer Nissen meget; thi ved saadanne Puds slaer han gjerne op en Latter. Hvis

han ynder Gaardens Eier staaer han paa Husets Bedste, ja man vil endog have mærket, at han fra Naboerne søger at drage Høe og andre Ting til Gaarde, hvorved der stundom skal opstaae Strid og Slagsmaal mellem hver Gaards Nisse, saa at man har seet Halm og Straa flyve om Ørene paa dem. Da de desuden ere tjenstagtige mod dem, de ynde; men hadefulde og hævnjerrige naar man ringeagter og driver Spot med dem, saa er det ei at undres over, at man ved givne Leiligheder søger Nissens Yndest. Juleaften og Thorsdagsqveld sætter man derfor paa mange Steder under Lovebroen sød Grød, Kage, Øl o. s. v., som han gjerne nyder, hvis det er efter hans Smag; thi han er stundom kræsen. Spot og Foragt kan han ei taale, og da han trods ^[45] sin lille Statur er stærk, saa bekommer det ofte Vedkommende ilde. En Bonde, der en Vinteraften mødte en Nisse paa Landeveien, og i en myndig Tone bød ham at gaae af Veien, blev, inden han vidste et Ord deraf, af den fortørnede Lille kastet tvært over Gjerdet langt hen i Sneen; og med en Pige, som en Juleaften spottende bragte ham Mad paa Loven, dandsede Nissen saaledes Springedands, at man næste Morgen fandt hende liggende sprængt i Laden.

De ynde Maaneskin, og man kan da om Vinteren stundom see dem at more sig ved at age paa Kjelke eller at springe omkap over Gjerdene. Uagtet de selv ere muntre lide de dog ikke altid, især paa en Helligaften eller Thorsdagsqveld, Larm og Støi i Nærheden af sig. I Almindelighed er Nissen vel lidt, og hedder derfor paa mange Steder Nisse god Dreng. (Mundtligt).

Anm. Blandt alle de Væsener, der leve i den norske Almues Indbildning, er Nissen den, om hvis Tilværelse man er meest overtydnet. Han hører udentvivl til Dvergeslægten, skjønt han adskiller sig fra Dvergene, deels ved sin Livlighed og proportionerede Udvortes, deels ved sit Ophold i Huse og Lader, for hvilke han har saadan Forkjærlighed, at han ikke taaler at de flyttes; thi da forlader han dem og tager Lykken med sig. Denne Forkjærlighed for gamle Huustomter har sandsynligviis forskaffet ham Navnene *Toftvætte*, *Tomtevætte* og *Gardbo*, som han paa flere Steder bærer. I de gamle Sögur forekommer, saavidt jeg veed, ei Nissen, med mindre man vil gjenkjende ham i de Vætter, ^[46] som St. Olaf fordrev (**Fornmanna Sögur** 5, C. 171), og den **spámadr**, som boede i en stor Steen ved Islænderen Kodrans Gaard, passede hans Qvæg o. s. v., men som Biskop Frederik med Vievand fordrev (1, C. 131). Om den norske Nisse see Schulzes fysikalske Grublerier 269 og **A Journey through Norway by D. Convay** P. 221, hvor han feilagtigen kaldes **Nipen**. De færøiske Niägrisar, der beskrives som smaa med røde Huer og heldbringende, (Landts Beskr. over Færøerne 445) bevare saavel som den svenske Tomtegubbe og den danske Nisse deres nære Slægtskab med den norske Frænde. Dog hører man aldrig, at den norske Nisse som den danske gjør

Opvartning i Kjøkkenet, før Mikkelsdag bærer rund Hat eller har med Kirkeopsyn at gjøre (Thieles danske Folkesagn 1, 135). – Til Nordens Nisser svare Tydskernes Kobolde, ^{u49}der forrette alle Slags Huusarbeider, bære Vand til Kjøkkenet, hugge Brænde, hente Øl, *skrabe Heste, gjøre Stalden reen, ere overgivne, og bringe Lykke med sig*. De ere saa store som smaa Børn, men ere iførte buntede Klæder. (Grimms Sagen 1, 90). «Sie sind launhaft und leicht gereizt, aber sehr dienstbeflissen und hälfend, und bringen ihnen Ernährern Getraide, das sie ihnen aus fremden Scheuern stehlen.»^{k2} Qvæget trives ogsaa under deres Hænder. Spot og Udleen taale de ei, og den Kokkepige, der glemmer at bringe den lovede Skaal med god Mad paa det bestemte Sted, kan være vis paa at forbrænde sig, eller gjøre Noget, ^[47]hvorfor hun paadrager sig^{u50} sine Foresattes Irettesættelse og Koboldens Latter (Dobeneck 125, 133). I Schweiz findes ogsaa Nisser eller *Kobolde*, som i **Pays de Vaud** hedde **Servants** og leve i afsides Huse og Sennhütten. (Idyllen aus Schweiz von Wyß og Mythologie der Feen und Elfen von Wolff, 2, 89). Med Nissen kan fremdeles lignes die braune Zwerge paa Rügen, Russernes Koltki, Belgiernes Kabauter, eller Mancken, den franske **Lutin** og **Goblin**, den spanske **Duende v. Trasgo**, den engelske **Robin Goodfellow v. Hobgoblin**, der gjerne paa den grønne Mark dandser en Runde og kniber Pigerne i Søvn, den irske **Cluricaun** og den scotske **Brownie**, der dog ere mere knyttede til Personer end til Steder. **Clauricaun** bærer ligesom Nissen en lille rød Hue og ynder Stalde, hvor han – syer Skoe. «Er kennt auch das Geheimniß, das die Dänen sollen nach Irland gebracht haben, Bier aus Heide zu brauen.»^{k3} (Irische Sagen übergesezt von den Brüdern Grimm). **Chants populaires de l'Ecosse par W. Scott**, 1, 113. Til Nissen paa ^{Ørkenøerne}, der hedder **Brownie**, offrede man fordem Melk, Smør o. s. v., og paa Shetlandsøerne, hvor han nu sjelden findes, er han iført en^{u51} brun Vadmelksjole, og brugte sin Indflydelse til at skaffe god Kornmaling, godt Øl ved Brygning og god Adskillelse af Smøret ved Kjærning. Han beskytter ogsaa Kornstakkene i stærkt Stormveir (**Hibberts descr. of Shetland**, 467).

Blandt de finske Folkeslag bærer Nissen Navn af **Para**, der stjæler Melk, som han derpaa lader rinde af sin egen Mave i sin Vertindes Smørfad. (Mythologie der Feen und Elfen von Wolff).

Alferne

[48] «Der dandse de tit saa veltilfreds,
Mens Fugle qvidre paa Grene,
Beskriver i Duggen den mørke Kreds,

Og plette de moesgroete Stene.»
Nordens Guder.

Om Alferne har man i Norge kun ufuldstændig Kundskab, da de paa de fleste Steder indbefattes under og forvexles med de Underjordiske. Paa Søndmør forestiller Almuen sig dem som smaa nøgne Drengene med Hatte paa Hovedet. – Stundom seer man i det vaade Græs, især ved Elvebredderne, Spor af deres Dands. De skade Folk ved deres Gust, som kaldes Alfgust eller Elfb læst, der bestaaer i Hævelse paa Legemet, som man let kan paadrage sig ved at komme paa de Steder, hvor de have spyttet eller ladet deres Vand. De have en vis Forkjærlighed for visse Steder, især for store Træer, som Eierne derfor ei tør røre; men betragte som en reen Helligdom, hvorpaa Gaardens Vee og Vel beroer. Visse Svagheder hos Kreaturer tilskrives ogsaa Alferne, og kaldes derfor Alf-Ild eller Alfskud.

Anm. Alferne deelttes efter den nordiske Mythologie i *Lysalfer*, der havde deres Bopæl i Alfheim hos Freyr, og vare blankere end Solen; og *Svartalfer*, der boede nede i Jorden og vare sortere end Beg. Svartalferne sammenblandes ofte med *Dvergene*, med hvilke de selv i Eddaerne synes at være eensbetydende, skjønt [49] der i Odins Ravnensang nævnes baade Dvergar- og Døckalfar (Svartalfer) ved Siden af hverandre. Den norske Almue gjør Forskjel paa Dverge og Alfer. Hine tænkes at leve ene og stille, medens disse leve i Selskab, ynde Dands og Musik, og ofte have deres Tilhold i gamle Træer. De ere at betragte som en Mellemting af Lys- og Svart-Alfer, da de vel ere lyse, smukke og livlige; men derhos slemme og skadelige.

Alfer (de oldnordiske Alfar) svare til de svenske Elfer, danske Elve- eller Ellefolk, Tydskernes Alp, Irlændernes **Shefro**, Scotternes **Daoine Shie**, Persernes **Peris** o. s. v. Sammenlign Ordet Alf i Eddas **lexicon myth.** og Thorlacius Anm. til Thorsdrapa S. 160.

IV. Vandtroid

[50] «Nykker, som ved Middagstid
Sig i Solen bade,
Spaae saa tit paa Bølge hvid
Søemænd Sorg og Skade.»
Bjowulfs Drapa.
(Grundtvigs Oversættelse).

Ligesom Jutuler, Thurser og Dverge have Tilhold i Fjelde og Høie, og Huldrer, Nisser og Alfer færdes i Skov og paa Mark, saaledes har Folketroen ogsaa givet Vande og Have deres Indvaanere. I de fleste Vande og Elve findes Nøkker, Fossegrimmer eller uhyre Orme, og i Havet leve de skønne Havfruer, der stundom vise sig for Søemændene, naar Storm er i Vente.

Nøkken

«Nøkken opløfter sit vaade Skjæg,
Og venter med Længsel sit Bytte.»
Zinklars Vise.

Dette Vandtroid opholder sig fornemmeligen i Floder og Søer, dog stundom ogsaa i Fjorde. Aarligen [51] vil han have et Menneske til Offer, hvorfor man ogsaa hører, at i enhver Flod og i ethvert Vand, hvor en Nøk har sit Tilhold, bliver aarligen i det mindste eet Menneske borte, og naar En skal drukne, høres Nøkken ofte at raabe huult og fælt: «Sæt over!» Saadanne ondtvarslende Skrig, som paa nogle Steder kaldes Varskrig, skal ogsaa bestaae i en jamrende og klynkende Stemme lig et Menneskes, der er i Dødsvaande. Han kan omskabe sig til allehaande Ting, snart til en halv Baad i Vandet eller en halv Hest paa Stranden, snart til Guld og Kostbarheder. Rører man ved disse, faaer Nøkken strax Magt over En. Efter smaa Børn er han især grisk. Dog er han kun farlig efter Solens Nedgang. Naar man da kommer til Vandet, skal det ikke være af Veien at sige: «Nyk! Nyk! Naal i Vatn! Jomfru Maria kastet Staal i Vatn! Du sæk, æk flyt!»^[52]

Nøkken er paa mange Steder bekjendt under Navnet *Søetroidet*, der stedse opholder sig i Vandet og har flere Hoveder. Frister Nogen Havsnød, da maa han love det Søn eller Datter for Befrielsen; men saa skjænker det ogsaa Giveren efter Ønske Rigdom og Lykke. Det vexler ofte Skikkelse, og antager Navn efter de Steder,

hvor det har sit Tilhold. Saaledes kaldes det frygtelige Trold, der opholder sig udenfor^[52] Gaarden Gjevestøe i Fyrrisvandet i Øvre-Thellemarken, og foraarsager, at Vandet næsten altid er i stærk Bevægelse, *Gjevestøetroldet*. Det viser sig, hvergang det stormer, eller det trækker op til Uveir, i Skikkelse af en stor Hest, ragende med sine uhyre Høver i Vandet. I Viglien ved samme Vand opholder sig et andet Trold, *Vigtroldet* kaldet, der hujer skrækkeligt, naar en eller anden Ulykke er paa Færde.

I det af bratte Fjelde indsluttede og for Kastevinde meget udsatte Rorevand i Nedenæs opholder sig ogsaa et Trold, der kaldes *Roretroldet*. Det viser sig under mangfoldige Skikkelser, snart som en Hest, snart som et Høelæs, snart som en stor Orm, snart som en Mængde Mennesker. Næsten alle Omkringboende vide at fortælle, saavel om Troldet, som om de Folk, der have seet det. Om Vinteren, naar Isen der ligger paa det stærkeste, kan man paa en eneste Nat see en lang bred Vaag med sønderbrudte Iisstykker i, der alt er en Virkning af Rore-Troldet.

Uagtet Nøkken er et farligt Trold, finder han dog stundom sin Mester. I Sundsfossen, i Gjerrestad, fortæller Sagnet, boede der længe en Nøk, som forvoldte, at Folk ofte forulykkes, naar de efter Skik roede op eller ned ad Fossen. Præsten, som befrygtede Fare af denne Nøk, medtog paa sin Reise 4 haandfaste Karle, og lod dem tvende Gange roe af al Kraft op ad Fossen; men de glede hver Gang tilbage uden at komme op. Da man 3die Gang roede til, saae^[53] Folkene, at Præsten øverst i Fossen greb med Haanden i Vandet, og drog op deraf et sort Væsen, at see til som en liden sort Hund. Præsten bød Folkene at roe videre op ad Vandet, i det han satte Nøkken fast mellem sine Fødder, og taug ganske stille. Da man nærmede sig Steenurden ved Tvet, manede han Nøkken derind. Siden den Tid er Ingen forulykket i Sundsfossen; men derimod ere tvende druknede udenfor Tvetsurden, hvor Jammer som af Folk i Livsfare ofte endnu høres. (Meddeelt).

Meget bedre gik det ikke Nøkken i Bahuus. Paa Morland skabte han sig om til en Hest og gik paa Stranden for at spise; men en klog Mand som mærkede, at der var Uraad paa Færde, kastede en saa kunstig Grime paa ham, at han ei kunde slippe løs igien. Manden beholdt nu Nøkken hos sig den hele Vaar og plagede ham dygtig, i det han pløiede alle sine Agre med ham. Omsider gik Grimen ved en Hændelse op, og som en Ild sprang Nøkken i Søen og drog Harven med sig. (P. Kalms Westgötha og Bahusländska Resa 1742. P. 200).

Anm. Uagtet Nøkken, Nykken, eller som han i det oldnordiske Sprog kaldes Nikr¹⁵³ ei nævnes i de eddaiske¹⁵⁴ [54] Sange, som ere blevne opbevarede til vore Tider, kunne vi dog saavel af det gamle angelsachsiske Heltedigt, Bjowulfs Drapa, som af de gamle Søgur (Sammenlign Landnamabok P. 88, 496, Eyrbyggja S. 316) see, at Troen paa dette Vandtroid er ældgammel.

Den første Oprindelse til dette Væsens Tilværelse og Vedbliven i Folkets Troe er maaskee den Omstændighed, at Isen i flere ferske Vande, naar Tøveir tilstunder, sprænges op i Midten, og brister med et stærkt Brag, hvilket man, i Forening med en aaben Rand i Isen, tilskriver et Troid eller en Nøk, som har sit Tilhold i Vandet. (Olafsons Reise paa Island 1, 56).

Naar vi sammenligne de tilgrændsende og beslægtede Nationers Folketroe med vor, ville vi med nogle Forandringer gjenfinde de samme Ideer og den samme Overtroe.

Paa Island, hvor Nøkken kaldes *Hnikur*, viser den sig som en smuk graa Hest, der søger at faae Folk til at bestige sig, og derpaa iler med dem i Vandet. Undertiden skal man dog paa en Maade have faaet tæmmet ham, saa at man har kunnet bruge ham en kort Tid til Arbeide. (Olafs Reise gennem Island 1, P. 55, 215, **Landnamabok** 88.) Paa Færøerne opholder «**Nikar**» sig i ferske Vande eller Indsøer, hvor den trækker Folk ned til sig, og drukner dem. (Landts Beskr. over Færøerne P. 449). I Sverig derimod fremtræder [55] «**Necken**» snart i Skikkelse af et voxent Menneske, der især er storagtige og knipske Piger farlig, snart som en vakker Yngling, der dog nedentil seer ud som en Hest, snart som en gammel Gubbe med langt Skjæg, og snart som en skøn Dreng med guulløkkede Haar og rød Hue, siddende om Sommeraftenen paa Vandfladen med Guldharpe i Hænde. For af ham at lære Musik skal et sort Lam være en kjærkommen Betaling, naar man dertil lægger Haabet om Salighed, som ligger de svenske Nøkker meget paa Hjertet. Da derfor 2 Drengene engang sagde til en lille Nøk: «hvad er det værdt, at Du sidder her og spiller, Du bliver dog aldrig salig,» saa skal Necken have begyndt at græde bitterligen. (**Svenska Folk-Visor från Forntiden samlade ock utgifne af G. Geijer ock A. Afzelius 3, 127.**)

I Danmark sagde man tilforn baade *Nøkken* og *Nikken*. Almuen beskrev ham da som et Uhyre med menneskeligt Hoved, der opholdt sig baade i Havet og i Vandet. Naar Nogen druknede, sagde man: «Nøkken tog ham bort;» naar en Druknet fandtes med en rød Næse: «Nikken har suet ham.» (F. Magnusens Eddalære 4, 250).

I Tydskland kaldes han Nix eller *Vassernixe*, Alemannerne derimod kaldte ham Nihs eller Nutke ☉: Underfundighed. Nixen beskrives paa de fleste Steder som en lille Mand med rødt Haar eller rød Hue; men dog paa andre Steder som en Qvinde. I Bøhmen viser han sig med grøn Hat og grønne Tænder, og opfanger i sine prægtige Boliger de Druknedes Sjele. Paa Rügen bær han Navn af *Nickel*. Ligesom sin norske Frænde vil den tydske Nix have sit Offer, hvorfor der almindeligen hvert Aar drukner et Menneske ^[56] i de Floder, hvor en Nix opholder sig. Derfor siger man i Hessen advarende til Børn, der ville bade sig «*Nöcken mögte Dich hineinziehen.*» (Des deutschen Mittelalters Volksglauben und Heroen-Sagen von Dobeneck 1, 38, 44. Grimms deutsche Volkssagen 1, 68, 78).

I *Scotland* viser Nøkken sig, snart som **Shelliccoat**, der er bedækket med Søetang og Muslingskal, snart som **Kelpie**, der i det mindste i Høilandene aabenbarer sig i Hesteskikkelse. (Mythologie der Feen von Wolff 2, 219).

Paa Ørkenøerne seer man ham enten som en lille Hest eller som en Mand under Navn af **Tangie**,^[55] og paa Shetland hedder den **Shoopiltee**, og seer ud som en lille skjøn Hest, der lokker Folk til at bestige sig, og derpaa løber til Havs med Rytteren. Paa de scotske Øer bringer man ham ved Høitiderne Offre f. Ex. en Kop godt Øl. (**Hibberts description of Shetland**, 5, 26). – At Angelsachserne have kjendt Nøkken kunne vi som sagt, see af Bjowulfs Drapa, et gammelt angelsachsisk Digt om Skjoldungerne, som Thorkelin 1815 udgav og Grundtvig 1820 oversatte. Deri omtales et Uhyre, Grendel, der snart kaldes **eotun** ☉: Jette, snart Thyrs ☉: Thus, og som bortførte de danske Krigere til Nøkkernes Hav. (**Nicera mære**). Der omtales ogsaa «**Nicor husa fela**,» og,

«Ni saa var de Nykke,
Med Sværd jeg slog paa Hav.»

Grim eller Fossegrim

^[57] Beslægtet med Nøkken er den musikalske Grim eller Fossegrim, et Væsen, der opholder sig ved Fosse og Møllebrug. Han spiller især i stille og mørke Aftener, for at lokke Menneskene til sig, og lærer dem at spille paa Violin og anden Strængeleg, som en Thorsdagsqveld med bortvendt Hoved offerer ham et hvidt Bukkekid, der kastes i en mod Norden strømmende Fos. Er Offeret magert kan Lærlingen ikke bringe det videre end til at stemme sin Violin; men er det fedt, griber Fossegrimmen over Spillemandens høire Haand, og fører den saa længe frem og tilbage indtil Blodet sprætter frem af hver Fingerende. Nu er Lærlingen fuldlært og

kan spille saa uforligneligt, at Træerne dandse og Fosserne standse i deres Fald. (Meddeelt, Sillejords Beskr. 251 og Biskop Hansens Archiv 2, 361).

Qværnknudden

er udentvivel kun et andet Navn paa det samme Væsen. I Gjerrestad pleiede man tilforn at hensætte Levsekling (Levseklining), en Ølbolle eller andet deslige ved Qværnen, forat Qværneknudden skulde øge Melet i Sækkene. En Tid lang opholdt han sig i Sandager-Fos, hvor en Mand havde en Mølle. Saa ofte han vilde male Korn, standsede Qværnen. Manden, som vidste, at det var Qværnknudden, som forvoldte ^[58] denne Fortræd, medtog en Aften, da han vilde male, noget Beg i en Gryde, hvorunder han gjorde Ild. Saasnart han lod Qværnen løbe, standsede den som sædvanlig. Han stak nu en Stang ned for at bortjage Qværnknudden, men forgjeves. Endelig lukkede han Døren op for at see; men i Døren stod Qværnknudden med aabent Gab, saa stort, at Underlæben sad ved Dørtærskelen, Overlæben ovenover Døren. Han sagde til Manden: «Har Du seet saa stort Gabendes?» Flux greb Denne den sydende Beggryde, og slog den ind i Gabet med de Ord: «Har Du smagt saa hedt Kogendes?» Brølende forsvandt Qværnknudden, og siden har man ikke seet ham. (Meddeelt).

Anm. I Sverrig findes et musikalsk Væsen, der fuldkommen ligner vor Grim, og som kaldes Strømkarlen.

Den lærde F. Magnusen gjenkjender i dem en Levning af den oldnordiske Gud Brage, der var kyndig i Strengelig eller Odin, som i Grimnismaal Str. 46 kaldes Grim ɔ: den Formummede, og Grimner ɔ: den, som veed at skuffe eller blænde.

Havmænd og Havfruer

«En Havfru op af Vandet steg,
Hun spaa'de Herr Zinklar ilde.»
Zinklars Vise.

Stundom see Søemanden og Fiskeren, naar Veiret er stille, Havmænd og Havfruer at stige op af Havets rolige Skjød. Hine ere mørkladne, have langt ^[59] Skjæg, sort Haar og ligne oventil et Menneske; men nedentil en Fisk; disse derimod ere skjønnere og ere oventil som den fagerste Qvinde; men nedentil have de ogsaa Fiskeskikkelse. ^[56] Deres Børn kalder man *Marmæler*, hvilke Fiskerne stundom fange, og tage hjem med sig, for af dem at erholde Kundskab om Fremtiden; thi

saavel de som Havmænd og Havfruer kunne spaae. Sjældent er det imidlertid nu at høre Havfruer tale eller synge. Søemanden seer disse Væsener ugjerne, thi de bebude Storm og Uveir. At ville tilføie dem Skade er farligt. En Søemand, der engang lokkede [60] en Havfrue saa nær, at hun lagde sin Haand paa Rælingen, og derpaa hug den af, blev straffet for sin Grusomhed med en frygtelig Storm, hvorfra han kun med største Nød slap med Livet. (Mundtligt).

Anm. Troen paa disse Væsener og deres Spaadomsevne er ligesaa gammel som den er almindelig. For Kong Hjørleif paa Hørdaland maatte, som Forfatteren af Halvs Saga C. 7 beretter, en Havmand (Marmendil), qvæde et Par Spaadomsqvad, inden man igjen vilde slippe ham løs, og Islænderen Grim Ingjaldsson fiskede, efter Landnamabok (P. 66) en Havfru, som paa hans Spørgsmaal forudsagde hans Skjebne. Paa sin Vikingsfærd traf Olaf den Hellige ogsaa paa en Havfrue (**margygr**), der ved sin liflige Sang pleiede at dysse Søemænd i Søvn, og derpaa trække dem ned til sig. Ovenfor Beltet lignede hun en Qvinde, nedenfor en Fisk. (**Fornmanna Sögur IV. C. 35 og V. Pag. 162**). Havfruen Isbrandt, der aabenbarede sig 1577 for en Bonde paa Samsøe, og spaaede om Christian den 4des Fødsel, er en noksom bekjendt Fabel. Om Havmænd see videre Thieles danske Folkesagn 3, 46. Paa Island kaldes de **Hafgygur** og paa Færøerne besøge Havets smukke Døttre stundom Oververdenen i Sælhundeham. (See Thieles danske Folkesagn 3, 51).

I Sverig betragter man Havfruen, snart som et velgjørende, snart som et forrædersk Væsen, der med Guldkam kjemmer sit lange gule Haar, og paa Holme og Strande lader sin sneehvide Buskab græsse. Mennesker, der drukne og atter findes, troes at have været indtagne i Havfruernes Boliger. (Svenske Folkeviser 3, 148). Paa Shetland findes Sagnene om [61] Havfruer meest fuldstændige. De boe i Havets Dyb under Fiskene i Boliger af Perler og Koraller, ligne i Udseende Menneskene, men overgaae dem langt i Skjønhed. Naar de ønske at besøge Oververdenen, iføre de sig en eller anden Fiskeham; men vee den, der taber sin Ham, thi med dens Tab er alt Haab om at komme hjem igjen tilintetgjort, og de maae blive, hvor de ere. **Ve-Skeries** (de hellige Skjær) N. V. for Papa Stour er efter den almindelige Folketroe et meget yndet Opholdssted for Havets skjønne Børn, der her, uforstyrrede af Menneskene, aflægge deres Ham, indaande den jordiske Luft, og sværme i det klare Maaneskin. Da Oceanets grønhaarede Skjønne ere dødelige, udsættes de ofte paa deres Reiser for Farer, ja man har endog Exempler paa, at de ere blevne fangne og dræbte af overtroiske Fiskere. Stundom har det imidlertid ogsaa hændt sig, at jordiske Mænd have ægtet Havfruer, hvis Ham de have bemægtiget sig, og saaledes faaet de Skjønne i deres Vold. (See *Hibbert* 564–71). I Vilkina Saga C. 18 tales om

en Konge, der med en Havfrue, som var overordentlig deilig, havde en Søn, der blev en Rise af Væxt og ond at komme til Rette med.

Ogsaa andre Folk have Sagn om saadanne Væsener. Ved Italiens skjønne Bred, hvor i Oldtiden Sirenernes fortryllende Sang lød, sees endnu af og til en Havfrue, og selv de fjerne Grønlændere have et Slags Havmænd, **Inguersoit**, der boe i Skjærene og bortsnappe Grønlændere, som de dog ei tilføie noget Ondt; men beholde dem til Selskab. (Hans Egedes Grønlands Perlustration P. 110). Spørge vi om Oprindelsen til disse Sagn om Havfolk, da ere de vel ikke saameget at betragte som dunkle Spor af den oldnordiske [62] Lære om Ran og hendes 9 bleghaarede Døttre, der ødelagde Snekker og fik Mandskabet i deres Vold, som udfyntede Fortællinger om Søevæsener, der i Skabning have noget tilfælles med Menneskene og hvis Tilværelse vel er udenfor al Tvivl. (Sammenlign F. Magnusens Eddalære 4, 348. **Debes Færoa reserata** 171 og Strøms Beskr. over Søndmør).

E. Pontoppidan, som i sin Norges naturlige Historie C. 8, udførligen afhandler denne Gjenstand, anfører blandt andre Beviser Præsterne Peder Angels og Hans Strøms Vidnesbyrd for, at man paa Alstahaug og Nærøen har fundet paa Stranden en i Storm opdreven død Havmand, og angaaende Marmæler beretter han (2, P. 318): «de sees af adskillig Storhed. Nogle sige som et Barn af et halvt Aar, andre af et Aar, andre af tre Aar gammel. Af denne sidste Størrelse er nylig fanget en i Sellø Sogn, paa Overdelen som et velskabt Barn, og ellers som en Fisk. Man kastede den strax i Havet. Undertiden tages de hjem i Bondens Huus, da man giver dem Melk at drikke, som de ei forsmaa; men vende Øinene underlig i Hovedet ligesom af Nysgjerrighed og for at see sig om efter det Ubekjendte. De, som vove sig til at tage dem hjem, gjøre det i Haab om at høre af dem en Spaadom om tilkommende Ting. Længere end et Døgn eller 24 Timer tør de ikke beholde dem, da de og agte sig skyldige til at roe ud paa Søen og sætte Marmælen just paa samme Sted, hvor de toge den.» I **Speculum regale** P. 169 – 170 omtales og beskrives Havmanden «**Hafstramb**» og Havfruen, **Margygia**, som varsle Storm. Havmanden og Havfruen ere efter den lærde Biskop Gunerus's Formodning kun Søeoxen og Søekoen eller den saakaldte **Manatus**. (Suhm om Odin 225.)

Søe-Orme

[63] «Om Søe-Ormen veed jeg ei nogen Beskeed,
Jeg haver ham aldrig med Øinene seed,
Begjerer ey heller den Ære;
Dog kjender jeg mange, som mig have sagt,

Hvis Ord jeg og giver sandfærdelig Magt,
Han maa ret forfærdelig være.»
Nordlands Trompet.

Saa vel i de ferske Vande og Elve, som langs med Norges Kyster findes uhyre Søorme, der dog ere forskjellige, baade med Hensyn til deres Udseende og Størrelse. Efter den almindelige Troe fødes de paa Land og have deres første Tilhold i Skove og Steenurder, hvorfra de, naar de blive rigtig store, tye ned i Indsøer eller Havet, hvor de da voxer til en forfærdelig Størrelse. Kun sjelden vise de sig; men betragtes da som Varsler for vigtige Begivenheder. I de fleste af Landets Indsøer og Floder af nogen Betydenhed skal man ifølge Sagnene engang i Fortiden, ved en eller anden vigtig Begivenhed, have seet disse Uhyrer opstige fra Vandenes Dyb. I de ferske Vande har nu i Mands Minde Ingen vist sig, derimod seer man dem stundom i Fjordene naar det er blikstille. Nogen Tid efter den sorte Død, fortæller et Sagn, kom der tvende store Orme fra *Foksøen* forbi By ned i Lougen, hvoraf den ene endnu skal findes der; men den anden forsøgte for et Par Aarhundreder siden at gaae ned ad Elven til Gulosen, hvor den i en Fos slog sig ihjel og drev [64] over til Braaleret ved Bynæsset i Nærheden af Throndhjem, hvor den forraadnede og gav saadan Stank fra sig, at intet Menneske kunde komme Stedet nær.

I *Lundevandet* i Næs Annex paa Lister skal der findes en Søorm, som ikke lader sig see uden mod en Konges Død, eller en anden stor Revolution. Nogle paastaae at have seet den.

Ogsaa i *Bollarnvatn* i Bahuus fandtes der i gamle Dage en Søorm, hvis Krop var saa stor som en aars gammel Kalv, og hvis Hale var omtrent 6 Alen lang. Den ødelagde Fisken i Vandet, og havde sit Tilhold under en lille Øe, som hedder *Svanviksøen*. Den viste sig aldrig, uden, naar en Ulykke vilde indtræffe. Dog blandt alle de Orme, som findes i de norske Vande, ere ingen blevne saa berømte, som de, der fandtes og findes i *Mjøsen*. «Blandt de mange Ting,» fortæller en gammel Beskrivelse over *Hammer*, «der bebudede *Hammer Fald*, var ogsaa en stor og forfærdelig Orm i *Mjøs*, som syntes at naae fra *Ølandet* og ind udi Kongens Land, men strax forsvandt. Iligemaade lod sig Dag efter Dag mange store Orme see udi *Mjøs*, der sloge sig i mange store Bugter og dreve Vandet høit op i *Veiret*. Dernæst kom den første store Orm tilsyne igjen, men løb ved sin raske Fart op paa et Skær udenfor *Communitetet*. Hans Øine vare saa store som en *Karbund* og havde han en lang sort Man, som hængte langt neden hans Hals. Da den ei kunde komme af *Skjæret* igjen, men laae og slog sit Hoved [65] mod samme, tog en af *Bispens Dreng*,

som var en Vovehals, en Staalbue, og skjød ham med saamange Pile i Øiet, at Vandet rundt om blev farvet grønt af den udflydende Materie. Samme Orm, der spillede i mange Farver, var forfærdelig at see paa. Den døde af samme Pileskud; men gav siden saadan Stank fra sig, at de omliggende Almuer paa Bispens Opfordring maatte forene sig for at faae den opbrændt, hvilket og skede. Beenraden laae mange Aar siden paa Stranden. Den mindste Part af hans Rygbeen kunde neppe en voxen Karl bære. Bispens Dreng fik god Betaling af Almuen, der maatte øde mange 100 Læs Ved førend den onde Stank og Lugt kunde forgaae.» Ikke destomindre skal der endnu findes en Søorm, der siges især at snoe sig om den store Klokke fra Hammer, som man veed nedsænkes i 7 Aars Krigen i Akersvigen. Klokken skal man i klart Veir endnu kunne skimte; men forgjeves har man forsøgt paa at faae den op, uagtet man engang skal have faaet den lige op i Vandskorpen. (Meddeelt.)

Anm. (Klüver 112. Top. Journal 13, 116. Oedmann 351. Budstikken 2, 823.) At disse mjøsiske Orme ei have været at spøge med, kunne vi see af en gammel Beretning fra 1656, der findes i Pontoppidans Norges naturlige Historie 2, 65. En saadan Wasserwurm tog sig en Tour fra Mjøsen over Land til Spirillen, og er formodentlig da den samme, som mod onde og farlige Tider viser sig i denne Søe. (See Top. Journ. 30, 179). «Er war anzusehen wie ein gewaltiger Mastbaum, [66] was ihme im Wege stunde, das warf er übern Hauffen, auch selbst die Bäume und Hütten. Er erschreckte mit seinem grossen Gezisch und erschrecklichen Brüllen alle umher wohnende Leute.»^{k4}

At Verdenshavet i den nordiske Mythologie betegnes under Billedet af den berømte og frygtelige Midgaardsorm, der i Mytherne spiller en saa vigtig Rolle, er vel vist; men om de mange Sagn om Orme i de norske Søer fra den have deres første Oprindelse, tør jeg ligesaa lidt paastaae, som afgjøre, om disse Sagn grunde sig paa noget Virkeligt eller kun ere opdigtede.

At der derimod i stille Veir ved Norges Kyster stundom vise sig uhyre store Søorme kan neppe benegtes, da troværdige Folk forsikkre endnu i vore Dage at have seet dem (Sammenlign den vestlandske Tidende No. 22, og Hr. Sorenskriver Bloms samt Biskop Neumanns paa troværdige Folks Beretninger grundede Vidnesbyrd, Budstikken 6te Aargang 159 & 578), hvortil kan lægges den naturkyndige Hibberts Erklæring i hans **description of Shetland** P. 565. «**The existence of the sea-snake, a monstre fifty-five feet long, is placed beyond a doubt by the animal, that was thrown on shore in Orkney, the vertebre of which are to be seen in the Edinburgh-Museum.**»

Den Skribent, som hos os meest udførlig har omhandlet Søormen, er E. Pontoppidan i hans Norges naturlige Historie, hvor endog 2 Afbildninger af Søorme findes. Efter hans Vidnesbyrd, der grunde sig paa bergensiske og nordlandske Sømænds og andre Øienvidners Beretninger, opholde disse Uhyrer sig i Havets Dyb, undtagen i Juli og August, da de i Havblik komme op i Vandskorpen; men synke igjen, saasnart Vinden det mindste begynder at kruse Vandspeilet. – Efter ^[67]Commandeur de Ferrys 1746 for Retten aflagte Vidnesbyrd «var den Søorm, som han saae i Nærheden af Molde, ellers af Skabning i Hovedet, som han holdt mere end 1 Alen over Vandet, som et Hestehoved, graaagtig af Couleur, og Mulen ganske sort, meget store sorte Øine og et langt hvidt Fax, som hængede ham over Halsen i Søen; man saae ellers 7 a 8 Bugter af samme Dyrs Krop, som var meget tyk, ligesom der og efter Gisning var en Favn imellem hver Bugt.» (Pontoppidan 2, 321). Efter den daværende Præst paa Herøe Herr Tuchsens og Nabopræsters Vidnesbyrd vare disse Søorme saa tykke som et dobbelt Oxehoved, havde store Næseborer og blaa Øine, som i Frastand lignede et Par blanke Tintallerkener. Paa Halsen havde de en Man, der i Frastand lignede Tang. Bevergjel skulle de skye. Efter Nogles Mening avles de paa Land, og opholde sig i Steenurder og Skove indtil de formedelst deres Størrelse maae tye til Havet.

Til Slutning ville vi anføre den gamle svenske Historieskriver Olaus Magnus's Vidnesbyrd i hans **historia de gentibus Septentrionalibus Lib. XXI. C. XXVII**, der lyder saaledes: «**qvi navalibus exercitiis in littoribus Norvegiæ, vel mercaturæ, vel piscaturæ operam navant, conformi testimonio stupendam sane rem asserunt serpentem videlicet vastæ molis ducentorum pedum & amplius longitudine ac XX pedum spissitudine, in rupibus & cavernis penes oras maris Bergensium versari; qvi vitulos, agnos, porcos voraturus, ab antris solum lucido noctis tempore in æstate exit, vel polypos, locustas & genera marinorum cancrorum ut deglutiat, maria transmittit. A collo deinceps dependentes pilos cubitalis longitudinis habet, squamasqve acutas, atro colore ^[68] & flammeos oculos rutilantes. Hic navigia infestat, hominesqve se in sublime instar columnæ erigens rapit, ac devorat; neqve id sine portentoso spectaculo regni instante mutatione, evenire solet, nempe quod principes in fatum concedent, vel in exilium turbabuntur, aut bellicus tumultus e vestigio^{u57} subsequetur. Est et alius miræ magnitudinis serpens in insula Moos dicta diocesis Hammariensis, qvi ut cometa orbi reliqvo, sic is regni Norvegiæ mutationem portendit, prout visus est anno MDXXII alte super aqvas se extollens, atqve in**

modum sphaeræ convolvens. Existimatus est hic serpens conjectura collecta ex longinqvo visu qvinqvaginta fuisse cubitorum; qvem expulsio regis Christierni, atqve gravis prælatorum persecutio, secuta est; imo excidium patriæ demonstravit.»^{k5}

Om Sæorme og lignende Uhyrer paa Island see Olafsens Reise 794.

V. Varslende Væsener

[69] «Hvad Vælde bruser?

Hvad rædsomt Bulder?

Og Stormen skriger,

Og hylende viger.» –

Oehlenschläger.

Aasgaardsreia

– «Tre Flokke Møer;

En foran dog red

Hvid under Hjelm.

Gangerne sig rysted,

Af Mankerne nedfoer

Dug til dybe Dale,

Hagl til høie Skove,

Frugtbart Aar blandt Folk de volde –

Alt var det mig leedt hvad jeg saae.»

Hrimgerda i Edda.

Denne Færd bestaaer af Aander, der ei have gjort saameget Godt, at de kunne fortjene Himmelen, og ikke saa meget Ondt, at de kunne komme til Helvede. Den [70] bestaaer af Drukkenbolte, Slagsbrødre, Nidvise-Qvædere, fine Bedragere og saadanne Folk, som for en eller anden Fordeels Skyld have forsvoret sig til Fanden. Deres Straf er derfor at ride om indtil Verdens Ende. I Spidsen for Færden farer Guro-Rysse eller Reisa-Rova med sin lange Hale, hvorpaa hun kjendtes fra de Øvrige. Efter hende følge en heel Mængde af begge Kjøen. Seer man dem foran, da ere de store og deilige, baade Rytterne og Hestene; men bagtil seer man Intet uden Guros lange Hale. Hestene, der ere kulsorte og have Øine, som lyse i Mørket, styres med gloende Stænger eller Jernbidsler, der i Forening med Rytternes Skrigen foraarsage en frygtelig Allarm, som kan høres lang Vei. De ride saavel over Vand som over Land, og man seer neppe Hestehoven røre ved Vandskorpen. Hvor de kaste Sadlen paa Taget, der maa flux et Menneske døe, og hvor de fornemme, at Slagsmaal, Mord i Drikkelag vil indtræffe, der komme de ind, og sætte sig paa Hylden over Døren. De forholde sig rolige saalænge Intet er paafærde; men

skoggerlee og rasle svarligen med deres Jernstænger, naar Slagsmaal begyndes og Drab begaaes. Færden reiser især omkring i Julen, naar de store Drikkelag holdes. Paa Gaarden *Bakken* i Svartedal i Øvre-Thellemarken pleier den at hvile, og ved *Sundsbarmsvandet* bage de sædvanlig Brød. Naar man hører Færden komme, maa man enten see at komme af Veien eller i al Fald kaste sig næsegrus paa Marken, og lade som man sover; [71] thi man har havt Exempel paa, at levende Mennesker ere blevne opsnappede af Færden, og enten førte tilbage til det Sted, hvor de bleve optagne, eller ogsaa fundne halv bedøvede liggende langt fra det Sted, hvor de bleve bortførte. Det dydige Menneske, der iagttager denne Forsigtighed, har intet andet at befrygte end, at enhver af Selskabet spytter paa ham. Naar hele Færden er forbi, saa spytter man igjen; thi ellers kan man let faae Skade deraf. (Mundligt).

Anm. Dette mærkelige Sagn, hvis Navn selv tydeligen peger hen paa Hedenold, er i det mindste af Navn bekjendt over den største Deel af Christiansands Stift; men findes fuldstændigst i Øvre-Thellemarken, hvor jeg selv har hørt det; (confr. Willes Beskr. over Sillejord S. 252) og i Sætersdalen (Hansens Archiv 2, 368), hvor den kaldes *Aaske-Rej* eller *Asanerfærd*, som man dog her ei kan see, men kun høre. Den fortærer Fladbrød, Smør o. s. v., som man bereder til Julen, hvis man ei korsrer det, førend man sætter det bort. Den, som ved at høre Færden ei kaster sig ned, hans Sjæl maatte i Sætersdalen følge med, medens Legemet blev liggende. Naar Sjelen kom tilbage i Legemet, var dette ganske afmægtigt og siden stedse sygeligt. Paa nogle Steder kaldes denne larmende Færd *Aaskereia*, paa andre *Holskelreia*. Stundom farer den med susende Støi gjennem Luften, stundom møder man den ved Nattetider paa Veiene, ridende paa sorte Heste, der have gloende Ildøine. Juleaften og de tre Julenætter grasserer den fornemmelig, og den Bonde, der boer i det Strøg, hvor den farer, og ei har været saa forsigtig at sætte Bom for sine Heste¹⁵⁸ eller Kors over Døren, kan være vis paa [72] næste Morgen at finde dem drivvaade og halv sprængte; thi *Holskelreia*¹⁵⁹ har da brugt dem, og de Folk fare ikke lempeligen. – I Agershuus Stift og paa andre Steder i Landet haves lignende Sagn om Støi og Ridt i Luften, om svedende Heste om Julenatten o. s. v.; men her tilskrives dette gjerne «Troldkjællinger,» der paa Kasteskaft, Limer o. s. v. om Jule- og St. Hans-Nat tage sig en Tour. At Asgardreida, saavel Navnet som Ideen, er ældgammel og hedensk er vel utvivlsomt. Om den tyder hen paa Asgards Guders Ridt, (**reid**) eller paa de i Slag fældte Hertes Reise til Asgard, eller til Norner og Valkyrier, der efter den nordiske Gudelære paa deres rappe Heste fore fra og til Asgard, er derimod vanskeligt, bestemt at afgjøre. Da Aaskereida glæder sig ved Drab, og er derved tilstede, saa er det maaskee meest rimeligt, at vi i den gjenkjende Valkyrierne, der gjerne vare tilstede ved Hildursleg og Mandedrab, og

som ved Christendommen have faaet deres Gestalt, da saavel de som de gamle Guder bleve til onde Aander og Djevlens Engle.

Denne Larm og Susen i Luften, som af de heftige Storme, der gjerne rase ved Juletider, og af andre tilfældige Aarsager let lader sig forklare, tilskrives ogsaa uden for Norge overnaturlige Væsener. I Skaane kalder Almuen den Lyd, som i November og December undertiden høres i Luften, *Odens Jagt*, (Geijer 268) og i Lapland pleiede man tilforn at offere og faste til Ære for *Juhla-Folket*, som ved Juletider efter Almuens Troe svævede om i Luften, i Skov og paa Bjerg. (Scheffers Beskr. over Lapland 1675. P. 132.)

Paa Sjælland og i Jylland jager endnu Kong Waldemar, paa Fyen Palna Jæger, i Schlesvig Kong Abel, der alle i deres levende Live vare berygtede for Vantro ^[73] eller Ugudelighed. (Thieles danske Folkesagn). I Tydskland husere Hackelberg og Tut Osel (Otmars Volkssagen 241) og «Wandrer, denen sie aufstößt, werfen sich still auf den Bauch und lassen den wilden Jäger über sich wegfahren,» ^{k6} siger Grimm (1, 400). I de engelske Skove færdedes den berømte Kong Artus og i Skovene ved Fontainebleau **le grand veneur** (Thiele 1,187).

«Das wütende Heer» i Tydskland mener Dobeneck i hans Volksglauben und Herroensagen 1, 56, egentlig at være en Levning af den romerske Troe, at Diana med sine Nympher ved Nattetider streifede gennem Skov og Mark, en Overtro, hvorimod de Geistlige meget ivrede, da de henførte den til Djevlens, som vidste at iføre sig forskjellige Skikkelser.

Dystetrommen

Ligesom Aasgaardsreia blandt Thellemarkens Fjelde bebuder Kamp og Drab, hører man paa Thotens frugtbare Sletter, naar Krig er i Vente, en Trommelyd i Luften, der kommer fra Gaarden Dyste, og gaaer ad den Kant, hvorfra Krigens truer. I Aaret 1808 hørte man den tydeligen, og mærkede den først under Høisædet paa Gaarden ⁿ⁶⁰ Dyste, der ligger paa Thoten ved en Broe, som kaldes Dystebroen. Dyst betyder som bekjendt Kamp. (Mundtligt).

Anm. Med dette Sagn fortjener at sammenlignes det beslægtede og saa berømte Sagn om Rothensteinernes Udfart, der ogsaa bebuder Krig, (Grimm 1, 246) og den italienske Historieskriver Guicciardinis Vidnesbyrd, at ^[74] kort før Carl den 8des Indfald i Italien bemærkede man i Arezzos Gebet uendelig mange bevæbnede Mænd, der fore gennem Luften paa uhyre store Heste, og med frygtelig Larm af Trommer og Trompeter. (Dobeneck 1, 103.)

Drager

«De sloges i Dage, de sloges i to,
Den tredie Dag ad Qvelde,
Hr. Ribolt stod saa mandelig
Den Drage monne han fælde.»
Ribolts Kamp med Dragen.

Sagn om Drager, der fare gennem Luften ved Nattetider og udspye Ild, ere temmelig almindelige, og man viser endnu rundt omkring i Landet Huller i Jorden og i Fjeldene, hvorfra man seer dem komme ud farende lig gloende Ild, naar Krig, eller anden Landplage er i Vente. Naar de vende tilbage til deres Bopæle, hvor de ruge paa store Skatte og Kostbarheder, som de efter nogle Sagn have samlet ved Nattetider paa Havets Bund, høres Knald af de store Jerndøre, der falde i efter dem. Da de ere glubske, og spye frygtelig Ild, er det farligt at binde an med dem. Under Agers Kirke, der hviler paa 4 Guld Stolper, ruger en Drage paa store Rigdomme. Man har endnu i Mands Minde, kort før den sidste Krig, seet den fare ud af et Hul ved Kirken. Af *Dragehullet* paa Storøen i Aadalen, af *Dragebjerget* paa Rasvog ^[75] og utallige andre Steder saae man fordem og stundom endnu Ilddrager med lange Haler komme farende. At de imidlertid ei ere uovervindelige kan man see af et gammelt Sagn, der beretter, at en Præst, ved Navn Anders Madsen, der menes at have levet omtrent 1631, skjød en Drage, der rugede paa Sølv i det saakaldte Dragefjeld ved Tvedevandet. (Mundtligt. Top. Journ. 10, 70, 13, 107, 30, 171.)

Anm. Den betydelige Rolle, som Lindorme, Ilddrager o.s.v. spille i de gamle Sange, Legender og Eventyr, hvor en Drages Betvingelse hører til en Helts første Mandomsprøver, har sandsynligviis foranlediget de almindelige Sagn om saadanne Uhyrer, og en tilfældig electrisk Ild, en Ildkugle o.s.v. er nok til at holde Troen vedlige. Denne Overtroe er ligesaa gammel som den er almindelig. Den stærke Ketil Hængs første Mandoms-Idræt var at fælde en Drage, der kom flyvende mod ham. «Den havde en Lykke eller Bøining og Hale som en Orm, men Vinger som en Drage; det syntes ham, at der brændte Ild af dens Øine og Gab.» (Ketil Hængs Saga C. 1). Som Sidestykker kan man betragte Thors Kamp med Midgardsormen, Sigurd Fofnersbanes med Fofner; Bjowulfs med Ilddragen Stærkehjort, (Bjowulfs Drapa 17de Sang), Kong Didriks med Dragen (Wilkina Saga. C. 383). Winkelrieds Kamp med Lindormen i Schweitz. Grimms Sagen (1, 299). St. Jørgens med Dragen o. s. v.

Følgie eller Vardøgl

[76] Jeg tykkes gjennem det hele

Huus en Ørn indfløi,

— — — — —

Atles Ham det var.

— . —

«Jeg troer, at dine Diser

Dig have alt forladt.»

Atla qvide.

Sagn om og Troen paa Væsener, hvoraf hvert enkelt Menneske har et til Ledsager, ere almindelige over den største Deel af Landet; men saavel Navnet som Begrebet er nogen Forskjel underkastet. Paa nogle Steder kaldes de *Følgie* eller *Fylgie*, paa andre *Vardøgl*, *Vardygr*, *Vardivil* eller *Valdøiel*, og stundom *Hamen* og *Hau*.^[61]

I nogle Bygder tænker man sig Vardøglet som en god Aand, der stedse ledsager Mennesket og afværger alle Farer og Ulykker. Derfor er man paa Landet saa samvittighedsfuld med at følge Enhver, selv den Simpleste, ud, og see efter ham, eller i det mindste [77] lukke paa Døren naar han er gaaet; thi derved giver man Vardøglet, hvis det hændelsesviis skulde være bleven tilbage, Leilighed til at komme efter sin Herre, som i dets Fraværelse er udsat for Ulykker og Fristelser, og tildeels for at falde i Klørne paa *Thusbettet*, en ond Aand, der ligeledes følger ethvert Menneske.^[62] Paa andre Steder betragtes Følgiet eller Vardøglet mere som en varslende Ledsager, der ved at banke paa Døren eller Vinduet, pikke i Væggen, tage i Dørklinken o. s. v., tilkjendegiver en Bekjendts Ankomst, eller at han ret inderlig længtes efter at komme, eller at en Ulykke er paa Færde. Naar Følgiet viser sig, saa er det almindeligen i Skikkelse af et Dyr, hvis Egenskaber staae i et vist Forhold til Menneskets Sindelag; men hvert enkelt Menneske beholder stedse det samme. Den Uforfærdede har derfor gjerne et modigt Dyr, som en Graabeen, en Bjørn, en Ørn o. s. v.; den Listige en Ræv eller Kat, den Frygtsomme en Hare, en lille Fugl o. s. v. til Følgie. Stundom viser imidlertid Vardøglet sig i Menneskeskikkelse, og seer da ud som sin Herre; men forsvinder strax. Deraf kommer det, at man undertiden kan see det samme Menneske paa den samme Tid paa 2 forskjellige Steder. Den ene af dem er i det [78] Tilfælde hans Følgie, som stundom endog viser sig for Vedkommende selv, der da siges at see sig selv dobbelt.

Ønsker man at vide hvilket Dyr man har til Vardøgel, da skal man, under visse Ceremonier, vikle en Tollekniv ind i et Tørklæde, som man holder i Veiret, medens man regner op alle de Dyr, man kjender; thi saasart man nævner sit Følgie, falder Kniven ud af Tørklædet. (Mundtligt).

Anm. Ordet Fylgia betyder efter Finn Magnusens Vidnesbyrd (Eddalæren 4, 35) den qvindelige Efterbyrd med de Hinder, som omgive Fosteret ved dets Fødsel, og hvori man troede, at en Deel af Fostrets Sjel var indhyllet. Naar denne brændtes, eller kastedes bort, skulde det nyfødte Barn fremdeles mangle sit Følgie, eller Skytsaand, som ellers antages for at være dets bestandige Ledsager gennem Livet, og kaldtes Fylgia og Hamingia eller Ham, der saavel ifølge den islandske som norske Almues Troe viser sig i Dyreskikkelse. –

Denne Troe er ældgammel og forekommer ofte i vore gamle Sange og Sögur. Den i vore Heltesange saa berømte Atles Ham var en Ørn (F. Magnusens Edda 4, 161 og Volsunga Saga C. 43) og «**fyglar Ther muno vera stora manna fylgiur**» hedder det i Gunlaugs Saga S. 33). Thorstein Uxefots Fylgia var en **hvita bjarnarhunn (Fornmanna Sögur III, p. 113)**, og Helten Orvarodd havde ogsaa en uhyre Hvidbjørn til Fylgie (Orvarodds Saga C. 6.) Halfred Vanraadeskjald gjenkjendte derimod i en stor Qvinde, der var iført Brynie, og gik paa Bølgerne, sin «Fylgiukona.» I Harald Haarfagers Skjaldes Saga omtales Audun ^[79] Skjalds Fylgie, der havde bebudet hans Ankomst, (**Fornmanna Sögur III. P. 71**) og Islænderen Thidrande saae engang 9 Qvinder i sorte Klæder med blottede Sværd, der kom ridende fra Norden, og 9 andre i lyse Klæder paa hvide Heste fra Syden,» hvilke vare hans Frænders «Fylgjur» (**ibi. II, 215**).

Med Almuens Begreb om Fylgier fortjener at sammenlignes hvad den yngre Edda lærer om Nornerne. «Foruden de 3 store Norner, ere der endnu flere Norner, nemlig de, som indfinde sig ved hvert et Barns Fødsel for at beskjære det sin Levetid og Skjebne, og ere de af Gudeslægten, hvorimod andre af Alfslægten og det 3die Slags af Dvergeslægten. De Norner, som ere blide og af god Herkomst, beskjære Lykke, og naar somme Mennesker geraade i Ulykke, da forvolde de onde Norner det.» De kaldes ogsaa Diser.

«Os Diserne egged
At dræbe vi skulde
Fredhellige Mand»

sige Gudruns Sønner i Anledning af deres Broders Drab (**Hamders-Maal Str. 26.**) Helten Helge Hatingerbane ahned sin nærforestaaende Død, og at hans Følge

Aander havde besøgt hans Broder Hedin, da han saae:

«Paa Ulven red
I Skumringens Mulm
En Qvinde, som ønsked
Ham at følge;»
(See F. Magnusens Edda 3, 271.)

Traditioner om Genier, der beskyttende og advarende ledsage Mennesket paa dets jordiske Bane, findes hos de fleste Folk. Romernes **Genii** og **Lares** vare [80] saadanneⁿ⁶³ Til Fylgier svare i mange Henseender de gamle Persers **Feruerer**, da ethvert godt Menneske havde en saadan Beskytterinde, der kjæmpede mod onde Aander til Menneskenes Forsvar; nogle viste sig i den Persons Skikkelse, hvem de tilhørte, andre som rene Dyr eller Fugle. Nordamerikas Vilde have ogsaa Skydsaander, der ligesom de nordiske Fylgier vise sig i Dyrs Skikkelse. De mene nemlig, at ethvert Menneske har en saadan Skydsaand (**Totam** eller **Ojaron**); det ansees for en dødelig Synd at dræbe et Dyr af den Art, hvortil Gjerningsmandens Totam hører, og i hvis Skikkelse en Gjenganger efter Døden troes at vise sig. (Eddal. 3, 145).

Grønlænderne have ogsaa et Slags Følgie (**Torngak**), som enten bestaaer af Elementaander (**Juhuaë**), deres afdøde Fædre eller endog af Europæer. (H. Egedes Grønlands Perlustration P. 110.ⁿ⁶⁵)

[81] De ældre christne Theologer antog ogsaa, at ethvert Menneske havde sin ledsagende og beskyttende Genius. I Jernpostillen (udgivet 1513, P. 142) hedder det: «Strax noget Menneske fødes til Verden, da skikker Vorherre en Engel, som skal bevare hans Sjel og Liv fra Djevelen, og andet Ondt» og beraaber sig paa St. Hjeronymi og Bernhardi Vidnesbyrd (Hesperus 7, 509).

Draugen

«Fölgin liggr hins fylgdu
Fleistr vissi that meistar
Deidir dolga thrúdar
Draugr, theimsi haugi.»
Runestenen i Karlevi paa Øland.

Uagtet Almuen gjør Forskjel paa Følgjet og Draugen, da denne stedse menes at bebude et Menneskes forestaaende Endeligt, synes dette Navn dog kun at være en

anden Benævnelse paa et dødvarslende Følgie; thi enten følger Draugen den Feige, hvor han gaaer, ofte som et Insekt, der om Aftenen giver en pibende Lyd fra sig, eller den opholder sig, som paa Søndmør, ved Baadnøster og viser sig som Fisker i Sømandsklæder. Saavel Synet af Draugen selv, som hans Spye (et Slags Skum, som stundom sees i Baadene) varsler om en forestaaende Død.

Anm. I det oldnordiske Sprog kaldes den Draugr. For Islænderen Thorstein Skelk, Olaf Tryggvesons Samtidige, viste sig en af Harald Hildetands Kjæmpers [82] Draugr, der kom lige fra Helvede, brølede grueligt; men sank ned i Jorden ved at høre Kirkeklokkernes Lyd. Den kaldes paa det Sted ogsaa «**Dolgrinn**».

Fornmanna Sögur III, P. 200.

Odin roses i Ynglinga Saga, C. 7 for at kunne opvække Døde fra Jorden, og blev derfor kaldet «**Draugr drottinn**.» I Hervarar Saga omtales Draugar, som de afdøde Heltes Gjenfærd, der opholdt sig i Gravhaugene. (C. 7., sammenlign Romund Grejps søns Saga C. 4.) Draugen synes saaledes at være Ens Fylgie, der ledsager den Døde selv i Graven.

Gjengangere

«Nu galder Hanen den røde
Og maa jeg da afsted,
Til Jorden skulle alle de Døde,
Thi maa jeg følge med.»
Gjengangervisen om Aage og Else.

Den mening, at de Afdødes Sjele finde Behag i at besøge de Steder, hvor de have nydt Glæder eller følt Sorg og Smerte, er almindelig hos de fleste Folkeslag. Deraf den giængse Troe, at en Myrdets Sjel gjerne dvæler ved det Sted, hvor hans Legeme er bleven jordet, og viser sig for at fremkalde Hævn over Morderen. Saadan paa Jorden dvælende Sjele kalder man ogsaa Gjenfærd, og paa nogle Steder saavel i Norge som paa Island Drauger. Overtroen seer dem snart som hvide Spøgelser paa Kirkegaarden, hvor de [83] standse Heste, skræmme Folk og gjøre mange Spektakler, snart som henrettede Misdædere, der i Maaneskin vandre om paa Retterpladsen med Hovedet under Armen. Undertiden knibe de Folk i Søvn baade blaa og sorte, og slige Pletter kalder man Dødningepletter eller Dødningeknib. Saadan Gjengangere kunne ei faae Roe i Graven formedelst egen eller Andres Misgierning, førend de adspørges hvad de gaae efter, hvorpaa de ei lade sig mere see. Kugler, Krudt og Vaaben ere spildte paa dem; men for Kors og Besværgelser

maae de vige. Til Gjengangerne maae ogsaa henregnes de saakaldte *Udburrer* eller *Udbore*, der i nogle Bygder græde som Børn i Skovene og lokke Folk til sig, i andre holde til paa bratte Fjeld og afsides liggende Steder ved Havet, og menes at have deres Oprindelse af myrdede Børn.

Anm. Mundtligt. Om Troen paa Gjengangere o.s.v. sammenlign Ruges fornuftige Tanker om adskillige curiøse Materier C. 2. **Feroa reserata** C. 8. Budstikken 3, 735. Biskop Hansens Archiv 2, 362. Udvalgte danske Viser fra Middelalderen 1, 200. **Chants populaires de l'Ecosse** 1, 108, og om Gjenfærd og Gjengangere af F. Oldenburg 1818.

Troen paa *Gjengangere*, (det oldnordiske Draugr v. Apturganga) stod i Oldtiden i Forbindelse med den da temmelig almindelige Mening, at de Døde boede i Høie (F. Magnusens Eddalære, 4, 229; det eddaiske Qvad om Helge Hundingsbane), hvorpaa og Begrebet om **Dains-fylgia** ∴ Dødens Følgeaand, som troedes at op [84] holde sig i Graven hos den Døde, og forsvare hans Been og Eiendom mod Enhver, der lagde vanhellig Haand paa samme, synes at hentyde. Til denne Materie henhører den, selv blandt oplyste Folk ikke ualmidelige Troe, at de Druknedes og voldsomt Dødes blodige eller blege Skikkelser kunne vise sig for Slægt og Venner; at deres Aand som et Vindpust gennemfarer Værelset, som et dybt Suk lyder i den fjerne Vens eller Frændes Øren i det samme Øieblik som den Hedenfarendes Aand forlader Støvets Land, hvilket man ved Exempler troer at kunne stadfæste. I Øvre-Thellemarken kaldes den Afdødes Aand, der lader sig see som en tyk hvidagtig Skye i det den farer ud af Mennesket, Voren. (Willes Beskrivelse over Sillejord S. 253).

Troen paa *Udburrer* synes saavel som Navnet at henpege paa og være en Levning af den hedenske Skik, at Forældrene pleiede at udsætte i Skovene de Børn, som de ei kunde eller vilde opfostre. De norske Lapper troede paa et lignende Væsen, *Epparis* eller *Shjort*, som meentes at opholde sig paa det Sted, hvor et Barn, der ikke havde faaet Navn, var myrdet. (Leens Beskr. over Finmarkens Lapper, S. 426). At det spøger paa de Steder, hvor et Barn er født i Dølgemaal og bleven myrdet, indtil Misgjerningen bliver opdaget, er en blandt Almuen ikke sjelden Overtroe. Til Gjenfærdene kan vel og rettest henføres den i enkelte Fjelddale nu sjeldne Troe paa et Væsen, der kaldes *Deldegasten*, ¹⁶⁶ som opholder sig ved Delder og Grændsestene i Skikkelse af en Fugl, der stundom leer ret frygteligt. Den er uidentivl det samme Væsen, som i Sætersdalen kaldes *Skoggagasten*, hvorom Pastor Lund i sin Beretning om Overtroen i Sæterdalen (Biskop Hansens Archiv 2, 365) siger: «Høres Skrig paa Marken [85] af en mindre Slags Ugle, kalde Bønderne

den Skoggagasten. Den holdes for at være en Gjenfærd af et Menneske, der i sit Liv fornærmede sine Naboer ved at flytte Reitestene. Det skal nu være hans Arbejde til Straf i hiin Verden om Nætterne at bringe disse tilbage paa deres rette Sted. De Forandringer, hvilke Fuglens Stemme virkelig har, forklares overeensstemmende med denne Overtroe. Snart synes hans Stemme at ligne den Glades Latter, og nu skal det lykkes Gjenfærden at løfte Stenen; snart lader den sig høre i en sørgelig Tone, og nu falder Stenen Gjenfærdet af Hænderne. At skyde denne tilsyneladende Fugl er en Forbrydelse, der straffes med Uheld.» –

Mara

«Mod Mare-ridt et Raad vor Substitut mig lærte,
Det er: Man sætter Skoe for Sengen kun forkeerte.»
Peder Paars.

Til samme Slægt, som Vardøglet, Draugen o.s.v. hører Maren, der i Udseende ligner den skønneste Qvinde, men i Lader det arrigste Trold. Hun gaaer gjennem lukte Døre, overfalder sovende Folk i det hun sætter sig skrevs over dem, og plager dem saa det er en Gru. Den, der modtager et saadant Nattebesøg, siges at rides af Maren, og ofte er han nær ved at qvæles. Den lader sig imidlertid ei nøie med at plage Mennesker, men den rider baade Faar og Heste. I Thellemarken kalder man den *Muro*, og der som anden Steds har man mange Midler til at blive den [86] qvit. Et af de kraftigste skal være at tage en Kniv, lægge den i et Klæde, og paa en vis Maade lade den tre Gange gaae rundt om Livet med de Ord:

«Muro! Muro! Minde!
Er Du herinde,
Saa skal Du herud!
Her er Sax, her er Spjut!
Her er Simon Svipu¹⁶⁷ inde. –

Anm. Mara betegner efter F. Magnusens Mening (Eddalæren 4, 216)

Hestegudinden ǫ: en Dise, som ynder Heste (Mar, Mær) hvem man antog for et ondt Nattespøgelse, stundom for en dræbende Dæmon. Kong Vanland i Upsal blev saaledes, som Thiodolf synger, qvalt af «**mara**,» der traadte (trad) ham. (Ynglinga Saga C. 16).

Paa Færøerne lægger den sig oven paa Folk, naar de sove, og er færdig til at qvæle dem; men kan man udraabe Navnet Jesu, da flyer den. Har man en Kniv hos sig,

kan man ogsaa jage den bort. (Landt 449). I Sverig tilskriver man «Mara» mange Slags onde Virkninger. Saar paa Læberne hedde saaledes der Marekys. I Danmark hedder den ogsaa Maren og ligner den norske (Thieles danske Folkesagn 2, 18 og 124). I Tydskland kaldes den «der Mahr des Nachts eller der Alp.» Den kan komme ind gjennem det mindste Hul og plager baade Folk og Heste. Kan man bringe Tommelfingeren ind i Haanden [87] maa den vige. «Wer vor dem Schlafen gehen seinen Stuhl nicht versetzt, den reitet der Mahr des Nachts»^{k7} siger Grimm (deutsche Sagen 1, 130). Englænderne kalde dette Væsen **Night-mare**, Hollænderne **Nachtmaer** og Irlænderne **Phuka**. I Danmark fordriver man Maren ved følgende Riim (Peder Paars 1 Bog 4 Sang).

«Mare, Mareminde!
Est Du herinde
Saa skal Du herud.»

Og naar man i Tydskland siger til den:

«Trud komm Morgen,
So will ich borgen!»

saa viger den strax, men kommer den næste Morgen i Skikkelse af et Menneske for at borge Noget. (Om Mara see F. Magnusens Eddalære 216 og 280–287.)

Varulve

«Hun skabte mig til saa liden en Hind,
Hun bad mig fare saa vide,
Og mine syv Møer til Ulve hin' graa,
Hun bad, de skulde mig slide.»
Den omskabte Jomfru.

Tilforn troede man, at der gaves Mennesker, som kunde forvandle sig til Varulve og Huse-Bjørne, og at de, som besadde denne Egenskab enten vare blevne samme paasat af onde Mennesker, eller at de vare Troldmænd. En saadan Egenskab besad Jonas Kruse, der opholdt sig i en Hytte, som endnu siges at have været paa Pladsen Krusenhuus i Gjerrestad. Jonas havde en Hustru ved Navn Ingeborg. Det kom engang pludselig over ham at forvandles til Husebjørn, [88] just som han og Hustruen samlede Høe i Stak. Jonas gav sin Kone en Kjep i Haanden, kastede hende op i Stakken, og bad hende værgе sig det bedste hun formaaede, hvorpaa

Kruse gik en Stund bort. Som en stor Bjørn vendte han tilbage, angreb og ængstede Konen paa Livet, saa hun kun med Nød kunde væрге sig paa Høestakken. Omsider forlod Bjørnen hende og Kruse kom tilbage som Menneske. (Meddeelt).

Anm. At Folk kunne iføre sig Dyr's Skikkelse og igjen forlade samme, er en Mening, der er ligesaa udbredt, som den er gammel. Den norske Helt Bødvar Bjartes Fader blev saaledes af en ond Stedmoder fortryllet i en Bjørneskikkelse, som han dog til visse Tider kunde aflægge (Hrolf Krages Saga C. 36 og 50, hvor noget Lignende berettes om Bjarke selv). I Volsunga Saga C. 12 tales om 2 Kongesønner, som hvert 10de Døgn slap ud af deres Ulvehamme. Saavel Kjæmpeviserne som de gamle Eventyr ere rige paa Prindser o. s. v., der ere blevne forvandlede til Dyr.

I Sverig hører man endnu, og det med ramme Alvor, tale om Mænd, der fra deres Hustruers Sider midt om Natten løbe til Skovs og i 15 Aar have været Ulve, hvilket kaldes «at gaae Varg.» Ja man veed endog at fortælle om hele Brudeskarer, der underveis til Kirken ere blevne forvandlede til Varulve. Under Krigen 1808 gik endog det Rygte, at de svenske Fanger af Russerne bleve forvandlede til Varulve og hjemsendte for at plage Landet. (Svenske Folks Visor 3, 119). Om de danske Vaerulve see Thiele 1, 133.

I Tydskland findes Wärwölfe, der dog i Udseende ei ganske ligne naturlige Ulve; men ere noget anderledes. (Grimms deutsche Sagen 1, 293).

Anden Afdeling om Kjæmper og Konger

«De Gamle tage Lidet, gjøre Meget deraf.
Naar Kjæmper og Konger ere lagt' i Grav,
Saa gaaer da Sagn og fast større Ry
End Gjærningen var, udi Land og By.»
Anders Vedel.

Indledning

Da vi allerede i Indledningen til første Afdeling have stræbt at vise Oprindelsen til de mange Sagn om Jutuler og andre overnaturlige Væsener, og, da de tilsvarende Sagn om Kjæmper og Konger kunne betragtes som en Gjenklang eller Modification af de samme Ideer, kunne vi her fatte os kortere: Gjærninger, som paa nogle Steder tilskrives Jutuler, f. Ex. at kaste Stene over Fjorde, efter Kirker o. s. v., overføres paa andre Steder til deres mere menneskelige Efterfølgere, Kjæmperne og Kongerne, der efter Almuens Mening have været stærke, store og frygtelige som de gamle Søgurs Jetter. Den for alle Folk fælles Lyst til at omgive deres Forfædre med en uopnaelig Glands, og hæve Fortiden og Fortids Daad paa Nutidens Bekostning, gjør det let begribeligt, at Almuen tænker sig disse Helte som Kjæmper i Ordets egentlige Forstand, saameget mere, som mange andre Omstændigheder kunne styrke dem i denne Formening. «Hvis Folk i gamle Dage ei have været større og stærkere end Nutidens Mennesker,» indvender man, «hvorledes have de da kunnet opreise de store Bautastene og andre Steenmasser, som tilskrives dem? Hvortil de store Kjæmpehøie og hvorfra de store Been, som man stundom finder i Høiene?» Bonden paa Nibstad i Hallingdal skal saaledes for noget over 100 Aar siden have opkastet en Høi, og deri fundet 2 hele Menneske-Beenrader, der vare saa store, at Bondens Pikhue, som han satte paa den Enes Hoved, ikke engang kunde bedække Skalden. Paa den ^[92] Enes Pande saaes en dyb Skramme, og i Høien fandtes tillige en meget stor Stridsøxe. Disse Beenrader vare efter Sagnet Levninger af Kjæmperne paa Goel og Torpe, der her havde prøvet Styrke. (Top. Journal 31, 184). Paa Gaarden Hegeland i Mandals Fogderie fandt man 1774 en Beenrad, der skal have været 8 1/2 Alen (!) lang og tilhørt en gammel Kjæmpe, der fra Øret til Hagen var en god 1/2 Alen lang! (Top. Journal 11, 24, Kraft 3, 560), og i den saakaldte

Atlaks-Haugen paa Listerland fandtes i en steensat Grav Menneskebeen af saadan Størrelse, at Mennesket maatte have været 5 Alen høit, hvortil Gravens Længde svarede (Kraft 3, 567). – Naar man nu til disse og lignende Kjendsgjerninger lægger hvad de gamle Søgur og Historiebøger om Roland o. s. v. berette, og hvad de gjængse Kjæmpeviser og Sagn fortælle om de drabelige Helte Langbeen-Rise, Vidrik Verlandsen o. Fl., der leve i Folkets Minde og paa flere Steder have localiseret sigⁿ⁶⁸ kunne vi let forklare os Aarsagen til Almuens Troe paa, og Sagn om Kjæmpernes uhyre Størrelse og Styrke. Til disse kunne vi uidentivl regne Jetten Doffre, som blev fangen i Halfdan Svartes Guldhuus og efter Flateyrboks og Ramus's Vidnesbyrd var saa stor og stærk, at der maatte 60 Mand til at binde ham.

Sagnene om Kjæmper og Konger ere utallige. Hvor 2 Bautastene eller Kjæmpehøie staae i Nærheden af hinanden kan man være vis paa at høre Sagnet om Kjæmper, [93] der her dræbte hinanden i Tvekamp og bleve begravne paa Stedet. Hvor der paa hver Side af en Fjord, eller paa to nærliggende Bjergknatter findes store, løse Stene, tilskrives de almindeligviis 2 stridende Kjæmper, der have slynget dem efter hinanden, og, hvor der paa en Øe eller Gaard findes en anseelig Gravhøi, er man næsten stedse sikker paa at høre, at her hviler en Konge, hvorefter Øen eller Gaarden har faaet Navn, eller hvis Navn man dog veed at fortælle.

At der i gamle Dage fandtes mange Næskonger er vist; men, at der paa et Sted kun behøvedes at findes en mærkelig Oldtidslevning, eller have boet en anseelig Mand, for at Sagnet deraf har dannet en Konge, er nok ligesaa vist. Da disse Sagn imidlertid fast over det hele Land ere høist eensformige, og med faa Undtagelser indskrænke sig til Navnene paa de drabelige Helte, hvis Gravhøie man viser, ville vi i følgende Afdeling om Kjæmper og Konger, for ei at trætte Læsernes Taalmodighed,ⁿ⁶⁹ kun fremhæve enkelte Træk, der kunne tjene som Prøve paa en Mængde Lignende. For imidlertid at vise de hedenfarne Kjæmpers Skygger den tilbørlige Respect, ville vi her i Indledningen nævne en Deel af dem, der endnu leve i Folkets Minde.

Paa Gaarden Hovland i Sigdal hviler Kjæmpen Raban, og i Moland i Øvre-Thellemarken viser man endnu de Stene, hvormed Kjæmperne Here Hestad og Kort Berevie sloges. Kjæmpen Glom ligger begravet i en stor Høi paa Sundbo; men den med mærkelige Runer forsynede Bautasteen, som før prydede hans Grav, tjener nu til Dørtrin i den nærliggende Fladdal Kirke i Øvre-Thellemarken. Blandt Østerdalens Heroer nævner Sagnet en Gaute Tildran, en Tørre Aune, en Vindtop Hugaas, en Hestlæg Flottan o. Fl. Tre Kjæmpebrødre, Grim Ose, Qvælp Moe og Ivar Langerumpe, hvis Gravhøie endnu vises, nævnes af Sagnet som de første

Opryddere og Beboere af Ørstedalen paa Søndmør. I en Riesehaug i samme Fogderie viser man og ^[94] saa Kjæmpen Fløites Grav. Ikke alene Gaarden Gloppestad, men hele Gloppen Sogn, skal have faaet Navn af Kjæmpen Thore Glop, hvis Gravhøi ikke er mindre end 29 Alen lang og 7 Alen bred.

Paa Rennisøen i Rogaland hviler Kong Randos, paa Hvitingsøe Kong Hviting, paa Hebnæs paa Jolsøe, hvor en 12 Fod høi Bautasteen kaldes Hebs Sværd, Kong Heb, i Rimsvarden paa Rimmereide paa Storøen Kong Rim, paa Balderøe Kong Baldur, paa Haakensholm paa Herrøe, paa Gjermundsnæs og Horrem i Romsdalen o. s. v. ligeledes Konger. Paa Steensbjerget i Gudbrandsdalen skal en Kong Stein have havt sit Tilhold, og der være bleven beleiret af Kong Elef, som her satte Livet til. Paa Ulfstad i Sandsvær boede efter Sagnet en Kong Ulf, der blev dræbt af Kong Rollaug, som boede paa Præstegaarden af samme Navn. Paa Lister hvile mange Konger, og i Undal findes en Høi, hvori en Dronning skal ligge begravet. Bringsjord i Lyngdal, Ovreboe Støl og Gousland i Vinje i Øvre-Thellemarken,¹⁷⁰ de i antiqvarisk Henseende mærkelige Gaarde Kløvstad og Hof paa Hadeland o. s. v., nævnes som gamle Kongesæder. Blandt de stolteste Minder, man har om disse ellers ubekjendte Konger, er Kong Raknes Gravhøi¹⁷¹ paa Romerige, der er 50 Alen høi, og saa stor, at et nærliggende rundt Kjær skal være opkommet derved, at man der har taget Jorden til at danne Høien. I den nærliggende «Baanehaug» ligge efter Sagnet 5 kongelige Børn begravne. (Kraft 1, 476).

Angaaende den historiske Sandhed, der monne ligge til Grund for disse og lignende Sagn, da maae vi henholde os til Anders Wedels Ord: «Men hvad Tid og Sted de have levet er ikke til visse at sige andet end hvad man fast gjætte kan, og ellers have nogen Kundskab af de store Høie og andre Steder, som man vil vise, at de have boet paa, og ere begravne. Hvad som historisk Sandhed er anrørende, vide endog smaa Børn, at det er en føie Ting at lide paa.»

Thor paa Buvarp

Paa Nummedalseidet ligger Gaarden Buvarp, hvor i gamle Dage boede en Kjæmpe ved Navn *Thor*, der tilsidst blev dræbt af en Næskonge, hvis Datter han havde bortført. Hans Gravhøi vises endnu paa Gaarden. Ved at grave i den har man fundet et sværd, 1 1/2 Alen lang, med sølvbeslaget Fæste, en Stridshammer m. m. (Bings Beskr. over Norge).

Kong Alf i Levanger

Tæt ved den smukke Alstahaug Kirke i Levanger ligger en stor Kjæmpehaug, hvor Sagnet fortæller, at Kong Alf med 7 Aars Skatte skal ligge begravet. Denne Kong Alf skal have boet paa den nærliggende Gaard Alfsnæs, hvor endnu en Deel Kjæmpekredse minde om Oldtiden. Denne Kong Alf menes at have været en af de 4 Konger i Indherredet, som bleve slagte af Harald Haarfager. (Klüvers antiq. Reise 61).

Kong Høne

[96] Paa Sletten imellem Gaardene Meelhuus og Eggen, hvor en Mængde nu næsten ukjendelige Kjæmpehaug findes, skal, efter et gammelt Sagn, et Slag være leveret mellem Kong Høne i Guledalen og en anden Konge, som kom Sønden fra, og undertvang alle de andre Konger.

Anm. Ogsaa dette Sagn synes at henpege paa Harald Haarfager, der ifølge Historiens Vidnesbyrd slog 2 Konger i Guledalen, (Klüver 99). Høne er udentvivl en Forvanskning af det oldnordiske Høgni.

Kong Eystin

Paa en Slette ved Gaarden Støa, tæt ved Ørkelelven, findes en Deel Kjæmpehaug og en Plads, som kaldes Eystinsvolden, fordi en Kong Eystin her blev slagen og dræbt. (ibi.)

Kong Ring

Paa Ringsfjeldet i Vandelven paa Søndmør ligger efter Sagnet Kong Ring med 7 Aars Skatte begravet under en stor Ligsteen, der kaldes Jutulhellen, og er 9 Alen lang, 1 tyk og 4 Alen bred i den ene Ende, og 1 1/2 i den anden. (Budstikken 6, 579).

Ketil i Budalen

Under Størens Præstegjeld i Guledalen ligger Annexet Budalen, hvis første Beboer efter Sagnet skal [97] have været Kjæmpen Ketil, der boede ved Buaelv under Fjeldet Høikittiln, som efter ham skal have faaet sit Navn. Ketil, som levede her i Selskab med 2 Andre, skal siden have forladt Budalen, og sat sig ned ved Ørkelelven i Rennebu, hvor der paa Gaarden Uff endnu findes en Stue, der har tilhørt ham. – Den er kun 3 à 4 Stokke høi, men disse ere overmaade tykke. Tilsidst bar gamle

Ketil sig ihjel paa en 20 Alen lang og 2 Alen tyk Furu, som han havde fældet langt borte i Skoven og paa sine Skuldre vilde slæbe hjem. – (Klüver 108).

Kjæmperne paa Østrem og Gimmestad

Paa Gaarden Østrem i Nordfjord staaer en Bautasteen, og paa den modsatte Side af Fjorden ligger en lignende, hvorom Sagnet gaaer, at 2 Kjæmper have prøvet Styrke med hinanden ved at kyle Stene i en umaadelig Afstand over Fjorden. Den Steen, som ligger ved Gimmestad, faldt, af Mangel paa tilbørlig Kraft hos Østrem-Kjæmpen, paa Stranden. Stenene ere omtrent 5 Alen lange og meget tykke. (Budstikken 7de Aargang S. 69. Lignende Sagn findes i Danmark, Thiele 1, 47).

Kongerne paa Urnæs og Solvorn

Mellem Urnæs Kirke og Stranden staaer en Bautasteen, 5 Alen over Jorden, og paa den anden Side af Sognefjorden ved Solvorn Kirke en lignende; men ^[98] omtrent 500 Alen fra den første. Om disse Stene lyder Sagnet saalunde: 2 Konger, begge drabelige Kjæmper, boede paa Urnæs og Solvorn. Det var i Christendommens første Tider, hvorfor de begge faldt paa at bygge Kirker, Christus til Ære. Kirkerne bleve færdige, begge til samme Tid; men da Solvorns Konge fandt, at Kirken paa Urnæs var bleven smukkere end den i Solvorn, saa blev han saa gram i Hu, at han greb den svære Steen, og kastede den over Fjorden for at knuse Urnæs Kirke. Kraften forslog imidlertid ikke; thi Stenen dalede ned paa det Sted mellem Stranden og Kirken, hvor den endnu staaer. Kongen paa Urnæs vilde nu, spottende sin Fiendes Afmagt, uden at skade Solvorn Kirke, vise, hvad han formaaede. Han greb derfor et Fjeldstykke, og slyngede det hen over Fjorden med saadan Kraft, at det faldt ned langt bagenfor Kirken, hvor det endnu staaer som et berømmeligt Minde om den Tids Kraft og Styrke. (Budstikken 5, 561).

Kong Haring

Tæt ved Kintzervig Præstegaard i Hardanger ligger et Fjeld, som i gamle Dage blev kaldet Skjoldenborg, fordi Kong Haring der byggede sig en Fæstning for at forsvare den indenfor liggende Stad, Kintzervig, som meget blev hjemsøgt af de Engelske. Da han imidlertid ei derved kunde opnaae sin Hensigt, at holde Fienderne borte, blev Fæstningens Navn forringet til ^[99] *Skjeldesvaar*, et Navn, som Fjeldet endnu bær. En Høi med Kampstene, som findes der, kaldes endnu Skjeldshøien. Tilsidst blev Kong Haring selv tagen til Fange, og for at faae ham fri,

byggede man et Skib, Harringe-Gniten¹⁷² kaldet, der var sort paa den ene, og hvid paa den anden Side. (Schnabels Beskr. over Hardanger 48).

Kjæmpen Størk paa Ouse-Nuten

I den for sin vilde og stolte Natur bekjendte Ousedal i Hardanger boede i fordums Dage en kjæmpestærk Mand, som hed Størk. Han fik Sag mod Bispen, og hug efter ham i Thingstuen paa Hausom (den største gamle Røgstue, som endnu staaer i Kintzervig); men Hugget gik i Dørstolpen, og Bispen undslap. Størk forlod Thinget; men frygtede for Bispens Hævn. Denne kom ogsaa kort efter med sine Mænd ind i Ousefjorden; men Størk, som havde Udkik paa den høie Ouse-Nut, blev ham itide vaer. Han overlagde da med sin Søn Tholf, at denne skulde fare ud imod Bispen, og udspeide hans Sindelag, selv vilde han fra Nuten give Agt paa hvorledes det gik. Han havde der oppe gravet sig et Hul, og lagt en Helle i Beredskab, som han kunde trække over Hullet, om fornødent blev at skjule eller begrave sig deri. Tholf var listig og stærk. Han tog en Tønde Øl med sig i Baaden ^[100] og da han kom Bispen nær, bød han ham velkommen, og spurgte ham, om han maatte drikke ham til. Bispen sagde ja, og saa løftede Tolf hele Øltønden op, og drak af Spundshullet. Da Bispen nu saae, hvor stærk Tholf var, fandt han, at det ikke var saa ligefrem at binde an med mange saadanne Karle; men spurgte, om Størk havde mange slige Sønner. «Han har Tholf,» svarede denne, og ved en Misforstaaelse blev Bispen saa bange, at han vendte om igjen med uforrettet Sag. Størk var imidlertid stegen ned i Hullet, og, da han frygtede for, at Tholf var bleven fangen, trak han Hellen over sig, og under den skal han ligge den Dag i Dag. (Budstikken 7, 396).

Kjæmpen Faxi i Gjevedal

I Gjevedal i Omli boede i gamle Dage paa Gaarden Mosvald en Kjæmpe, ved Navn Faxi. Han kom i Trætte med Raye Hougsiaae, Dreng Tuftene og Starke Omland, alle i den Tid bekjendte Kjæmper. De fordrede ham ud. Han overvandt dem Alle, den Ene efter den Anden; men udmattet af Kampen søgte han hen til en Thingplads, som fandtes i Nærheden, for der at finde Thingfred. Inden han imidlertid naaede Pladsen, blev han af Starke Omland skudt med en Piil fra en Loftsvale, og blev begravet tæt ved Bygdeveien, hvor man endnu viser hans Grav, og Størrelsen af hans Legeme betegnet ved Stene. – Thingpladsen, hvor 6 ^[101] store Stene kneise, vises endnu, og for ikke mere end 50 Aar siden skal den Staalbue, hvormed Faxi blev skudt, have været opbevaret paa Gaarden Omland. (Meddeelt).

Kjæmpen Ukiel

Paa en skraa Klippe i Framvarnvand paa Lister staaer med Runebogstaver, ligesom om det var malet, Udkialir Ithiltsen. Sagnet fortæller, at en Kjæmpe ved Navn Ukiel, som boede i Nærheden, i et Gilde, hvor han havde drukket for meget, svor aldrig at overvindes af nogen Kjæmpe. For nu ei at blive Meeneder sprang han fra denne Klippe ned i Vandet og druknede. (P. Claussen Norriges Beskr., 51. Top. Journal 13, 17.)

Kongerne paa Goutland og Daarsnæs

Paa Gaarden Goutland og Daarsnæs i Vandsøe paa Lister boede i gamle Dage 2 Konger, af hvilke den ene hed Gout og den anden Herredag. De vare Fiender, og Daarsnæs-Kongen blev dræbt af Kong Gout. For at hævne sin Faders Drab udrustede Sønnen et Skib, som var bygget paa Gaarden Oustad, hvor de Stene, der tjente til Stabel, endnu ere at see. Med dette overfaldt og dræbte han Kong Gout, hvis Gravhøi endnu vises paa Goutland, og gjorde efter fuldbragt Daad paa Daarsnæs sin Faders Gravøl, der varede i 8 Dage. (Top. Journal 13, 28, 44).

Kong Tane og Kong Veine

[102] I forstum Dage boede paa Gaarden Tandberg paa Ringerige Kong Tane, hvis Land Kong Veine, hans Nabo, vilde gjæste, men paa den ovenfor Tandberg liggende Moe, hvor endnu en Mængde Gravhauge findes, fandt han saa tapper Modstand, at han med Tab og uforrettet Sag igjen maatte drage sin Vei. Stolt af sin Seier drog nu Kong Tane med sine Krigere ind i Veines Land, og traf sin Modstander i Nærheden af hans egen Bopæl, Gaarden Veien ved Hønefossen. Paa en Moe, hvor der ligeledes findes mange Kjæmpehauge, leveredes det andet Slag, hvori Kong Tane tilsatte Livet. Hans Lig blev ført tilbage til Tandberg, hvor hans Gravhaug endnu vises.

Denne Kong Veine skal ogsaa have regjeret over Aadalen. Engang gjorde Indbyggerne Oprør mod ham; men han bragte dem ved Vaabenmagt igjen til Lydighed, gav dem til Straf for deres Urolighed sin Hund Ring til Regent, og fastsatte Dødsstraf for den, som forkyndte ham Hundens Død. Hunden Ring skal have havt sin Residents paa den Gaard, som endnu efter ham bærer Navnet Ringerud. Bønderne, som ei kunde bære en saadan Forhaanelse, sloge derfor Hunden ihjel; men det varede længe, førend Nogen turde forkynde Kongen denne Nyhed. Endelig tog En Mod til sig, og begav sig med Hunden paa Ryggen til Kongen. Da han kom ind, vendte han Ryggen frem, uden at mæle et Ord. [103] «Er nu Kong Ring død?» udbrød Kongen, morende sig over Bondens opfindsomme

Kløgt. «Det ere ikke mine Ord Herre Konge, men dine,» svarede Sendebudet, som saaledes undgik den fastsatte Straf. Kong Veine blev begravet paa sin Residentsgaard, hvor hans Grav for nogle Aar siden er bleven opkastet og mange Sjeldenheder fra ældgamle Tider fundne.

Anm. Top. Journal 30, 153. Paa Tandberg Moen skal fordom være fundet en Mængde Pile, Sporer og Been. Paa Gaarden Tandberg, hvor endnu findes Spor af gamle Bygninger, skal der have været en Løngang, hvorom man taler meget, men intet Vist veed. (**ibi.** 152.)

Kong Veines Gravhaug paa Veien, som man af Overtroe ei havde turdet røre, (Top. Journ. 30, 156) blev for nogle Aar siden opgraven under Opsyn af en Søn af afdøde Sorenskriver Gram, som meddeelte mig følgende Efterretning om denne mærkelige Høi. Opgravningen begyndte med en 5 Alen bred Gang fra N. og samme Dag ved en ligesaa bred fra Ø. Ikke mere end 2 Alen fra den yderste Kant fandt man Lag af Kul og siden nogle faa smaa Been. Først den 3die Dag traf man en Stok, og under samme en Leer-Urne, inden i hvilken var en Urne af Træe, med Gjorder af Blik eller Messing. Inden for disse var en Urne af Leer. Derpaa 2 Stokke, under hvilke Intet blev fundet. Under den 4de Stok en noget større Urne af Træe, og under den 5te 2 Jernurner, omviklede med meget grovt Tøi. Under den 6te Stok fandtes 1) en Brynesteen af en langagtig Form og spids til begge Ender, og under den en lille rund Kop af Blik, begge indsluttede i et Futteral af Træe, 2) et Rør af 7 Tommers ^[104]Længde med 5 Afsatser, inden i hvilket var Horn, 3) en Kugle af fleerfarvet Glas, hvori flere Figurer vare indfattede, 4) 2 smaa Sølvspænder, nogle Metalringe o. m. Først den 5te Dag fandt man inden i et Stykke Træe den største af de Guldringe, som nu findes i Christiania Museum, og strax derhos 2 massive Fingerringe af Guld. Under den 7de Stok fandt man et forrustet Sværd og Noget, der lignede en Daggert.

Kong Haaken paa Hortekollen og hans Datter

Ved den sydlige Bred af Tyrifjorden i Syllingdalen ligger den for sin Steilhed og skjønne Udsigt bekjendte Hortekol, hvorpaa i gamle Dage boede en Kong Haaken, der havde en eneste Datter, der var saare smuk og hvis Navn var Siri Sara. Hun elskede en fager Ungersvend, men da han var af ringere Byrd, holdt de deres Forbindelse hemmelig. Da Kongen fik dette at vide, blev han meget opbragt, og da Datteren ikke vilde forraade sin Elsker, blev han saa rasende, at han satte Datteren i en Baad, og styrtede denne fra Fjeldets Tinde ned i Fjorden. Den stakkels Pige omkom, men Siri Sara, Kong Haakens Datter paa Hortekollens Navn, lyder endnu i

Dalen. Hendes Lig skal være bleven jordet paa Sylling Kirkegaard, hvor der tilforn skal have staaet en Steen med Indskrift paa, der blev antaget at have dækket hendes Grav. (Mundtligt).

Kong Harald og Brudebordet

[105] Paa Arøen i Nærheden af Langesund findes en stor Steen, som bærer Navn af Brudebordet. Her sad nemlig i gamle Dage Kong Harald med sine Mænd og spiste Davre den samme Morgen, som hans Bryllup skulde stande; men inden han endnu var færdig kom et Bud, som bragte ham Tidende om, at hans Brud var bleven bortført af en Medbeiler. Arrig i Hu slog han Kniv og Gaffel med saadan Kraft i Stenen, der tjente til Bord, at den revnede, og man kan endnu see Mærker efter hans Kniv i den kløvede Steen, som til Minde herom den Dag i Dag kaldes *Brudebordet*.

Drabelige Karle maae disse Kjæmper have været. Paa Brundlaugsnæsset findes saaledes nogle store Steenhobe, som Søefolk kalde *Nessier*, hvilke Kjæmper skulle have kastet hid fra Jomfruland. (Meddeelt).

Kongen paa Hortvedt

Paa Gaarden Hortvedt i Efterløds Sogn skal fordum have boet en Konge, som forstod at tilberede et Slags Øl, der havde den Beskaffenhed, at det gjorde hans Folk saare modige i Striden. Denne hans Kunst kom ham vel tilpas, da han engang laae i Strid med en af sine Nabokonger, der skjønt mægtigere dog blev overvunden. Den Beseirede søgte nu at komme efter de Midler, hvoraf Seierherren havde betjent sig for at overvinde ham; og da han havde faaet at vide, at det [106] var det før omtalte Øl, som havde foraarsaget hans Uheld, bad han Hortvedt-Kongen om, at han vilde lære ham denne Kunst, i det han til Gjengjeld for denne Underviisning bød ham *Korkonsæter* og *Skrimand-Vand*. Seierherren modtog Tilbudet, og endnu høre disse Strækninger til Hortvedt Gaard, hvor følgende Vers end opbevares:

«Korkonsæter og Skrimanvand
Blev mig foræret af den kongelig' Mand,
Og alle tilliggende Lier.»

Korkonsæter kaldes nu Korpesæteren, og ligger under den høie Skrim. (Meddeelt).

Kong Ferking

Paa det ved sine Oldtidslevninger mærkelige Ferkingstad boede der efter Sagnet i gamle Dage en mægtig Næskonge, der havde mange Skibe og Folk. Et Stykke fra Søen viser man endnu kjendelige Levninger saavel af hans Skibshavn som af hans Skibsnaust. Navnet Jarl har ogsaa, efter Kirkebogen, henved to Aarhundreder, og end den Dag i Dag vedligeholdt sig blandt Bønderne paa denne Gaard.

Anm. Budstikken 1817, P. 231. Kraft 4, 266. Navnet Jarl, og de mange Oldtidsminder, som her findes, synes at vise, at Gaarden i gamle Dage har været Sæde for mægtige Høvdinger, maaskee for Jarler. Ogsaa paa andre Steder har man Sagn om Oldtids Jarler. Paa Onereim i Sundhordlehn skal efter Sagnet have boet en Jarl, der har givet Tysnæs-Øe dens gamle Navn Jarls-Øe. (Kraft 4, 532).

Tredie Afdeling om Sanct Olaf

«Der sad den Jette og Hulder med Gammen
Og tømte det gyldne Horn tilsammen
Alt før St. Olaf kom her til Nord
Og styrted' de Jetter dybt ned i Jord.»
Gurri Kunnan.

Indledning

Hedenskabets Fortrængelse af Christendommen var en saa gennemgribende og mærkelig Forandring, at den længe maatte leve i Folkets Minde. Dog vilde Sagnene gjennem Aarhundreders Flugt uidentivl være forstummede, hvis de ei havde havt en Mand, hvortil de kunde knytte sig, og udvortes Gjenstande, der bevarede dem fra Forglemmelse. Denne Mand var *Sanct Olaf*, der saa at sige er bleven Folkets Helt, og endnu lever i dets Minde, medens kun faa og ufuldstændige Sagn hist og her lyde om hans ligesaa gjæve Formænd og Efterfølgere. Vi ville derfor noget nøiere betragte denne Mand, for siden desto lettere at kunne indsee Grunden til hans store Rye. Han er født 995. Hans Fader var Harald Haarfagers Ætling, Harald Grænse, og hans Moder Aasta Gudbrandsdatter fra Oplandene. Han blev fostret af sin Stedfader Sigurd Syr paa Ringerige, hvor han i sit 3die Aar blev døbt af Olaf Tryggvesøn, der selv stod Fadder til ham. I sin Ungdom drev han om paa Vikingsfærd, hvor han erhvervede sig megen Erfarenhed og Krigerdygtighed. Understøttet af formaaende Frænder satte han sig ved Klogskab og Vaabenmagt i Besiddelse af sit Fædrenerige Norge, over hvilket han i 15 Aar regierede med megen Kraft og Anseelse. Hans Bestræbelser gik fornemmelig ud paa fuldkommen at indføre den christne ^[110] Religion, som efter Olaf Tryggvesøns Død igjen var kommen i Forfald; men den Voldsomhed, hvormed han gik frem, gjorde ham i Forening med hans Herskesyge og Strenghed saa forhad, at han maatte flye ud af Landet til Gardarike for sine misfornøiede Undersaattere, der desuden bleve opæggede og understøttede af den herskesyge dansk-engelske Konge Knud den Store. Olaf, der i Modgangs Skole begyndte at blive hellig, stod allerede i Begreb med at drage til Jerusalem, da Olaf Tryggvesøn i Drømme bød ham at vende tilbage til Norge. Han fulgte Opfordringen, og rykkede med en Hær ind i

Thrøndelagen, hvor han i et heftigt Slag paa Stiklastad i Værdalen blev overvunden og dræbt af sine misfornøiede Undersaatter den 29de Juli 1030. Strax efter Olafs Drab begyndte allerede Rygtet om hans Hellighed, og de Undergjerninger, der skulde være indtrufne ved Liget, at omtales blandt Almuen, der fandt samme saameget mere troværdigt, som man var høist misfornøiet med Kongebyttet; og Olafs heftigste Modstandere, Thorer Hund og Einar Thambarskjælver, ved deres Vidnesbyrd bekræftede Rygtet. – Olafs Lig, som Bonden Thorgils paa Stiklastad havde begravet i en Sandbanke, blev atter opgravet, og da Legemet siden efter et Aars Forløb befandtes uforandret, og hans Haar og Nægle endog meentes at være voxede, erklærede Olafs Hofbiskop Grimkell, understøttet af den myndige Einar Thambarskjælver, Olaf for at være en *hellig* Mand, og Almuen bestemte derpaa, at Olaf *var en sand Helgen*. Hans Legeme blev af hans Søn, Kong Magnus den Gode, i et kosteligt Skrin sat paa Clemens Kirkes Høialter i Nidaros, hvor det saavel siden i den prægtige Christkirke (den nuværende Domkirke i Throndhjem) skal have bevirket mange Undergjerninger. St. Olafs Fest den 29de Juli blev ved Lov bestemt at høitideligholdes over det hele Land som *den fornemste Høitid*, og Kirker til hans Ære reistes selv i Constantinopel. Pilegrime vandrede skareviis til [111] St. Olafs Skrin, og Legender om Krøblinger, der her fik deres Sundhed tilbage og om andre Undergjerninger, bleve snart utallige. (See **Fornmanna Sögur V. C.** 248–260 og Pag. 211–224).

St. Olafs Skrin, der var af Sølv, indlagt med Guld og Ædelstene, hvoraf en eneste kostede Erkebisp Walkendorf 20 Læster Smør, blev ved høitidelige Leiligheder, som paa St. Olafs aarlige Festdag og ved Kongevalg, baaren i Procession af 60 Mænd (Hakon Hakonsons Saga Cap. 198, 199), og var for Geistligheden og Domkirken en rig Indtægtskilde. Den sidste Erkebisp, Olaf Engelbretson, førte det med sig til sit faste Slot Steinviksholm, hvor det efter Erkebispens Flugt faldt i Hænderne paa den opsendte danske Befalingsmand Christopher Hvitfeld, der ved Jens Tillufsøn Bjelke sendte St. Olafs Skrin, der veiede 6500 Lod forgyldt Sølv, et andet Sølvskrin, hvor Helgenens Skjorter bleve bevarede, og mange andre Kostbarheder til det danske Skatkammer. (See den kongl. Qvittering, der findes i Schönings Throndhjems Domkirkes Beskr., Anhang S. 84).

Da de Svenske i Aaret 1564 havde indtaget Throndhjem, fandt de af St. Olafs Kostbarheder kun hans Hjelm, Sporer og en Trækiste, hvori hans Legeme gjemtes. ¹⁷³ Hjelmen og Sporerne førte de med sig til Sverig, hvor de endnu opbevares i Nicolai Kirke i Stokholm; men Kisten lode de tilbage i en Kirke (Flyum Kirke?) i Størdalen, efter at de havde faaet ud de Sølvnagler, som de Danske havdt levnet. Efter de Svenskes Fordrivelse blev St. Olafs Legeme og Kiste med megen

Høitidelighed ført tilbage til Domkirken, hvor den Samtidige [112] Absalon Pedersen Beyer bevidner, at St. Olafs Lig fandtes heelt og holdent i en muret Grav 1567, og «hans Blod sjunes i denne Dag udi en Lade og kan aldrig udslettes ved Vand eller Menniskers Hænder.» (Suhms Samlinger 2, 1, 60, 61. Schønnings Beskr. over Domkirken 161). Det følgende Aar blev imidlertid paa kongelig Befaling St. Olafs Lig tildækket med Jord.

St. Olafs Helligdom er forstyrret, selv hans Gravsted er glemt; men end lever hans Navn, som følgende Sagn ville vise, i det norske Folks Minde. Rundt om i Landet findes Spor af St. Olafs Færd og Underkraft. Kilder fremvældede, hvor han tørstede, og fik helbredende Kraft, naar han drak; Klipper revnede paa hans Bud, og Sunde dannedes paa hans Vink; Kirker reistes og Troldene fandt i St. Olaf en ligesaa farlig Fiende, som de tilforn havde havt i den stærke Thor, hvis røde (flammende?) Skjæg han endog arvede. Paa flere Steder seer man endnu Trold, som paa St. Olafs Bud forvandlede til Steen.

Ogsaa udenfor Norge har St. Olaf længe levet i Folkesagn. I Danmark (Thieles Danske Folkesagn 1, 32) og i Sverig veed man endnu paa mange Steder at fortælle om St. Olaf og Trold, som han forvandlede til Steen. Da saaledes Kong Olaf engang reiste forbi Dalby Kirke i Värmeland blev han af et Trold tiltalt saalunde:

«Kong Olaf med dit pipuga Skägg!
Du segler för när min Badstuguvägg»
hvortil han strax svarede:
Du Trøll med din Råck og Ten
Skal bli i Sten
Och aldrig mere göra Skeppare Men.»
(Fernovs Beskr. over Värmeland 223):

Paa Shetlandsøerne beretter den ofte tilforn citerede Hibbert, at Indbyggerne endnu i det 18de Aarhundrede paastode, at have faaet deres gamle, da allerede tabte Lovbog af «St. Olla» om hvem de vidste [113] vidunderlige Ting at berette i de Sange, som de kaldte «**Vissacks**.» Et færøisk Sagn tilskriver St. Olaf, at Færøerne nu ingen Skov have. St. Olaf spurgte nemlig Nogle af Øeboerne om de havde Skove hjemme. Mændene, der meente, at han spurgte saa, fordi han vilde gjøre Paalæg, svarede: Nei! – «Det blive saa,» sagde Kongen, og i samme Stund sank de færøiske Skove. (Thiele 3, 52).

Spørge vi om Oprindelsen til mange af disse vidunderlige Sagn, da maae vi søge den i det samme Ubekjendtskab med Naturen og dens Virkninger, og Lyst til at finde en Grund til Alt, hvad der tykkes Sælsomt, der har frembragt de mange Sagn om overnaturlige Væsener. Hvad Hedenskabet tilskrev Valhals Guder og den understærke Thor overførte udentvivl de kloge katholske Geistlige og med dem de første Christne til Asalærens vældige Betvinger, St. Olaf, hvis Øxe erstattede Thors Mjølner, og hvis i Sagnene berømte Ganger, Tordengudens Bukke.¹⁷⁴ Olafs egen Navnkundighed, ^[114]fromme Pilegrimes Eventyr og Munkelegender gjorde efterhaanden St. Olaf til den Helt, som den overtroiske og uvidende Almue troede istand til at udføre selv det Urimeligste. Saaledes betingede Troldet Skale sig af St. Olaf Sol og Maane, for at bygge Thronhjems Domkirke. (Schøning S. 9).

Vattenaas Kirke

I en trang Dal, indesluttet af steile Fjeldvægge i Sigdal, staaer en lille og gammel Love-Kirke, hvor der kun holdes Gudstjeneste engang om Aaret, nemlig Søndagen efter St. Hansdag. En Mængde Mennesker fra omliggende Bygder samles her ved denne Leilighed, og Syge offre da i en gammel Offerskaal, for at faae deres tabte Helbred tilbage. Paa Kirkedøren staaer Fanden afmalet med Horn og Kløer. Kirken kaldes Vattenaas, og skylder i Følge Sagnet St. Olaf sin Oprindelse. Da Kong Olaf nemlig drog om i Landet for at indføre den christne Troe, kom han ogsaa til Sigdal. Efter lykkeligen at have christnet Indbyggerne, begav han sig paa Jagt med Nogle af sit Følge. Paa denne Jagt forvildede Kongen og hans Mænd sig saaledes, at de hverken vidste frem eller tilbage. Mødig og tørstig kom han endelig ind i en trang Dal, hvor han steg af sin Hest, og gjorde det Løfte, at hvis han her fandt Vand, vilde han ^[116]paa Stedet lade bygge en Kirke. Neppe var dette sagt, saa sprang der flux en Kilde ud af den haarde Klippevæg. Kongen og hans Mænd, der vare nær ved at vansmægte af Tørst, bleve Alle saare glade, og drak af Hjertenslyst. Kong Olaf gjentog sit Løfte, og vilde vende sin Hest for at ride videre, da han i et hosstaaende Træ fik Øie paa en Tiur. Han havde allerede spændt sin Bue, men see! da faldt hans Blik paa en lille Kirke af puurt Guld. Efter denne Model bød nu Kongen, at man just paa dette Sted skulde reise en Kirke, og kalde den «*Vattenaas Kirke.*» I Fjeldene ved Kilden seer man endnu Mærker af St. Olafs Hest. (Meddeelt).

Anm. Et andet Sagn fortæller, at en Jæterdreng engang fandt en lille Kirke af Jern, og, at man paa Stedet, hvor den var funden, byggede¹⁷⁵ Vattenaas Kirke. See Kraft 2, 331.

St. Olaf i Vaaler

Paa sine Reiser omkring i Landet for at indføre den christne Troe kom St. Olaf ogsaa igjennem Solørdalen til en Gaard, der ligger ved Glommens østre Bred, og som tilligemed Kirken og hele Sognet skal have faaet Navnet *Vaaler* paa følgende Maade. Paa ovennævnte Gaard holdt St. Olaf Thing, og efter nogen Vægning blev det afgjort, at den Gud, som Kongen dyrkede, ogsaa skulde være Folkets, og at Odins ^[117] Religion skulde vige for Christi. Ligesaa blev der paa Kongens Forslag afgjort, at en Kirke skulde opbygges her som paa andre Steder, hvor den nye Lære var antagen. Men om Stedet, hvor den skulde opføres, blev der en stor Tvist. Da, fortæller Sagnet, spændte St. Olaf sin Bue, udskjød en Piil og erklærede, at hvor den faldt ned skulde Kirken opføres. Kongen stod ved den Kilde paa Gaarden, som endnu bærer St. Olafs Navn, og Pilen faldt ned i et nær ved Glommens Strandbred liggende *Vaal*, ¹⁷⁶ hvor en Trækirke blev bygget, der tilligemed Gaarden og Sognet af St. Olaf blev kaldet *Vaaler*. Denne Kirke, til hvem Syge og Døende pleiede at offere Gaver, stod indtil 1805, da en ny Kirke blev bygget, i hvis Ornament-Kiste findes en mangedobbelt viret Jernspænding, som kaldes *St. Olafs Spænding*, og skal efter Sagnet af Kongen selv være nedlagt i den gamle Kirke. Den skal have siddet i den Grime, hvormed Kongens Hest var bunden paa Vaaler.

Samme Hest skal Kongen have vandet i den krystalklare Kilde, der ingensinde udtørres om Sommeren eller fryser om Vinteren, og som bærer St. Olafs Navn. Fordum tilskreves den undergjørende Kraft. Syge nedlagde i den Penge og andet Sølv for at gjenvinde deres ^[118] Helbred; og stor Ulykke, mener man, forestaaer den, som vover at forgribe sig paa disse Helligdomme. For faa Aar siden var det Skik, at den kirkesøgende Almue paa hver første Høitidsdag kappedes om at komme først til Kilden, og det ansaaes for en Roes for den, der først kunde vande sin Hest i St. Olafs Kilde. (Den norske Huusven, 2den Halvaargang No. 6.)

St. Olaf paa Ringerige

Da St. Olaf i gamle Dage drog om fra Bygd til Bygd for at indføre den christne Troe og reise Kirker i de hedenske Templers Sted, fandt han megen Modstand og Hinder, ei alene af sine gjenstridige hedenske Undersaatter; men ogsaa af de mange Trold, Jutuler og Gjøgrrer, som da i Mængde fandtes rundt om i Fjeldene. Troldene kunde ikke fordrage St. Olaf, dels fordi han ved at bruge Korsets Tegn

tilføiede dem megen Meen, deels og fordi han byggede mange Kirker, hvis Klokkers Lyd forstyrrede dem i deres Roe; men uagtet de ofte anstrengte sig, og det over Evne, formaaede de Intet over den hellige Konge, som derimod uden videre forvandlede dem til Steen. Saadanne af St. Olaf forstenede Trold sees endnu rundt om i Landet. Da saaledes St. Olaf engang drog ned ad den nordre Krogklev (Veien gik dengang længere i Nord end nu) sprang pludselig en bister Gjøgr ud af den steile Klippevæg. Hun havde en Trugbøl paa Ryggen og raabte:

[119] «St. Olaf med det brede Skjæg!
Du rider saa nær min Kjeldervæg!»

men flux gjenmælte St. Olaf:

«Stat Du der i Stok og Steen
Til jeg kommer her tilbars igjen.
End seer man der den forstenede Gjøgr.»

Da St. Olaf ankom til Gaarden Steen, hvor hans Moder da skal have boet, besluttede han der at bygge en Kirke. Med denne Plan var en Gjøgr eller Gyvr, der den Tid opholdt sig i det 2000 Fod høie Fjeld, der siden efter hende er bleven kaldet *Gyrihaugen*, heel utilfreds. Uagtet hun af det foregaaende Exempel kunde have lært, at St. Olaf ei var at spøge med, besluttede¹⁷⁷ hun at forsøge sine Kræfter og indbød ham til en Veddestrid. «Inden Du bliver færdig med din Kirke,» erklærede Gyvra, «skal jeg have lagt en Steenbroe over Steensfjorden.» Olaf modtog Udfordringen, og inden hun var halvfærdig med Broen, lød Klokkernes herlige Klang fra St. Olafs fuldførte Kirke. Forbittret greb Troldet nu de Stene, som hun havde bestemt til Broens Fuldførelse, og slyngede dem fra Gyrihaugen tvert over Fjorden efter Kirken; men da ingen af dem traf, blev hun saa arrig i Hu, at hun sled af sig det ene Been og kylede det efter Taarnet. Nogle sige, at det tog Taarnet med, Andre at hun sigtede for høit. Nok er det, Benet foer ned i en bag Kirken liggende Sump, hvor det den Dag i Dag foraarsager en fæl Stank. Sumpen kaldes af Bønderne endnu Gjøgraputten, og [120] de Stene, som hun kastede efter Kirken, viste man for ikke længe siden paa Naboegaarden Moes Marker. Den af Gjøgren begyndte Broe er nu fuldendt, og paa Gaarden Steen findes endnu skjønne Ruiner af St. Olafs Kirke, der fortjene at bevares med mere Omhu end nu skeer. I gamle Dage holdtes her Gudstjeneste hver St. Hans-Dag; men for omtrent 150 Aar siden brændte Kirken af ved Lynild. (Mundtligt, og Top. Journal 30, 124).

Evindsvig Kirke

Da St. Olaf drog om i Landet for at udrydde den hedenske Overtroe, kom han ogsaa til Evindsvig i Sogn, hvor han opholdt sig paa det Sted, hvor Præstegaarden nu staaer, og skal der have ladet reise de 2 gamle Steenkors, som endnu findes. Han lod Folket christne, og bød dem at bygge en Kirke. Paa Gaarden Virkesdal boede paa samme Tid en Høvding ved Navn Thorstein, der just gik og slog Høe med sin Langaarv paa Virkesdalsmyrene, da Kongens Bud kom, og bød, at han ei alene skulde lade sig christne; men og være med at bygge en Kirke. Thorstein blev saa opbragt ved dette Forlangende, at man endnu i vore Dage tydelig kan see dybe Furer i Myrene efter hvert Hug med Langaarven, som han nu førte, vred i Hu. Endelig slængte han den bort, greb Øxen og svor, at kunde ikke det Træe, han nu huggede, tjene til Dørstolpe i Kirken, vilde han ikke gjøre et Hug mere i St. Olafs [121] Kirke. Som sagt, saa gjort. Træet blev fældet, og Thorstein bar det selv som en Stok i Haanden hen til Kongen, der med Glæde lod den tilhugge og indsætte til Dørstolpe i Kirken. Olaf var imidlertid ikke ganske fornøiet med Thorstein, da denne til Niste, medens Arbeidet stod paa, havde forsynet sig med et stort Hestelaar, hvorpaa han ei vilde give Slip, uagtet Kongen gjorde ham alvorlige Forestillinger derimod. Thorstein lod nemlig alt andet, som Olaf fortalte ham om den hvide Christ, staae ved sit Værd; men at han ei skulde have Tilladelse til at spise sit Hestekjød, det kunde han ei begribe. Flere af Sognets Bønder regne sig endnu i Slægt med denne Thorstein.

Anm. Budstikken 5, 500. Fast enhver Bonde i Sognet veed at fortælle dette Sagn.

St. Olaf og hans Broder

«Oluf Konning og hans Broder
De trættes dem om Norges Skjær.
Hvilken af os bedst segle kan
Han skal være Konge i Norges Land.»
St. Olafs Vise.

Kong Olaf var engang i Kintzervig tilligemed sin Broder Harald. Hiin havde et Skib, som hed Ormen den Glade, denne et, som bar Navnet Ormen hiin Lade. Brødrene kom dengang overeens om, at den, som først kunde naae Throndhjem, skulde være

Konge. Harald ^[122] stak strax i Søen; men uagtet Olaf biede hele 3 Dage, for før sin Afreise at høre Prædiken, kom han dog først til sit Bestemmelsessted.

Anm. Schnabels Hardangers Beskr. 40. Ligheden mellem dette Sagn og Visen om St. ¹⁷⁸Olaf, der findes i 100 udvalgte danske Viser S. 173 og danske Viser fra Middelalderen 2, 8, er saa stor, at man let falder paa den Tanke, at enten Sagnet har givet Stof til Visen, eller at Visen er bleven localiseret. Efter Visen maatte St. Olaf dog, førend Veddestriden tog sin Begyndelse, overlade Harald sit Skib *Ormen hiin Snare* eller *Glade*, og tage hans *Oxen hiin Lade*. Allerede Peder Syv viser, at Veddestriden mellem Brødrene er uden historisk Grund, men mener, at Viserne om St. Olaf tyde hen paa hans Flugt for hans Fiender.

Korssund

St. Olafs lange Ophold paa Evindsvigs ¹⁷⁹Præstegaard, hvor han lod prædike for sig, tykkedes hans Broder Harald, der endnu var ung, saa langvarigt, at han besluttede at reise forud Nord efter. Medens Harald om Skivenæsset gennem Vilnæs fjorden stævnede til Sauesund, hørte St. Olaf saa mange og lange Prædikener, som han lystede, og stak derpaa i Søen for at indhente Broderen. Istedetfor at gjøre den lange Omvei, som Andre maatte, holdt han lige paa Land, der, hvor Korssund nu findes; thi da St. Olaf kom, aabnede Fjeldet sig, og hvor der tilforn var fast Land ^[123] fremkom et Sund, der den Dag i Dag kaldes Korssund efter det 6 Alen høie Steenkors, der blev opreist til Minde om denne St. Olafs store Undergjerning.

Anm. Budst. 5, 499. Paa Vildberg-Heien i Sørum paa Rommerige er en lang gennem Fjeldet gaaende Gang med lodrette Vægge og myrlændt Bund, som kaldes *St. Olafs Gang*, da Fjeldet efter Sagnet saaledes skal have aabnet sig, da han engang kom ridende. (Meddeelt).

Troldet i Hornelen

«Saa seglede de over Skaaner Knolde,
Til Steen bleve de sorte Trolde.
Ud' staaer Kjærling med Rok og Teen:
Sancte Oluf! hvi segler Du os til Meen?
Sancte Oluf med dit røde Skjæg!
Hvi segler Du gennem min Kjeldervæg?
Sancte Oluf sig tilbage saae:

Stat Du der, bliv til Kamp hiin graa.»

St. Olafs Vise.

Det for sin Høide bekjendte, og af Bønderne Frimann besjungne Fjeld, Hornelen paa Bremanger, hang tilforn fast med Marøen, hvorfra det nu adskilles ved et Sund, der efter Sagnet skylder St. Olaf sin Oprindelse. Da St. Olaf engang kom seilende, bød han Klipperne adskilles for at han kunde komme igjennem. Dette skede flux; men i det samme Øieblik sprang en Troldqvinde ud af Fjeldet og skreg:

[124] «Siig Du Mand med det hvide Skjæg,

Hvi splitter Du saa min Klippevæg?»

St. Olaf svarede paa Stand:

«Stat Trold nu evig der i Steen,

Saa gjør Du ei nogen Mand meer Meen.»

Som sagt saa gjort. End seer man Troldet at staae i Hornelens Klippevæg.

Anm. Budst. 6, 567. Denne Begivenhed henføres i den anden Vise om St. Olaf udtrykkelig til «Hornelummer,» der udentvivl er Sagnets Hornelen. Hvad der er sagt om Ligheden mellem Sagnet og Viserne ved St. Olaf og hans Broder gjælder og her.

Ligesaa uheldige vare de Stakkels Trold, naar de paa andre Steder traf sammen med denne deres Arvefiende. Ligeover for Romsdalshorn ligger saaledes et Fjeld, Troldtinderne kaldet, hvis Takker ere Levninger af de Trold, som St. Olaf her forvandlede til Steen, da de vilde forhindre ham i at drage til Romsdalen for at prædike Christendommen. (Schønings Reise 2, 128).

St. Olaf i Gudbrandsdalen

[n80](#)

St. Olaf havde engang Trætte med en anden Konge om Riget; men endelig bleve de saa forligte, at St. Olaf skulde faae alle de Districter, som han med sin Hest kunde overfare. Fra Store-Hove i Faaberg red han afsted, men ved Taarm paa Dovrefjeld blev han saa træt, at han ei kunde komme videre. Her endte han derfor sin Reise, og skrev paa en Steen, at her var hans Riges Grændse.

[125] Anm. Budst. 2, 576. Et lignende Sagn fortælles om Gudbrand, der paa en Nat med en Brand i Haanden gennemred den hele Dal, som efter ham blev kaldet Gudbrandsdal. (Mundtligt).

St. Olaf og St. Halvor

Paa en Reise fra Kjøbenhavn til Norge gjorde St. Olaf og hans Broder St. Halvor det Løfte, at den af dem, som kunde erholde et Kongerige, skulde bygge en Kirke. – Da St. Olaf siden blev Konge i Norge, lod han bygge Ytterbykirke i Bahuus, og kaldte den op efter St. Halvor.

Anm. Oedmanns Beskr. S. 100. En Legende beretter, at Halvardr Vebjørnsen, (St. Halvard) var en Frænde¹⁸¹ af St. Olaf. Han skal have boet paa Gaarden Huseby ved Drammen, men blev myrdet og kastet i Dramselven. Da hans opflydte Lig siden skal have foraarsaget Underkurer, blev han erklæret for at være en Helgen, og Kirker reistes til hans Ære. St. Halvards Skrin stod i St. Halvards Kirke i Oslo, og 15de Mai var indviet til hans Ære.

St. Olaf paa Moster

Paa Moster Kirkegaard staaer en Steen med et Hul i, og udenfor Gjerdet en Lignende. I den første har St. Olaf bunden sin Hest, hvis Bidsel har efterladt et kjendeligt Mærke i Stenen. I den anden sees Spor af Kongens Fod, da han fra Kirketaget sprang ned for at tugte en uvorn Bygmester. (Budst. 7 Aarg. 345).

Øidnevandet i Valle

[126] I det høie Haaberg ved Øidnevandet boede i fordums Dage et Bjergtrold eller en Gubbe, der tvert over Vandet lod sætte et Gjerde af Jern, som hindrede Laxen i at komme længere op, saa at, naar man paa nogen af de ovenfor liggende Gaarde fik en Lax, blev det anseet som et Forvarsel paa, at En maatte være feig. Engang kom St. Olaf ridende til dette Vand, og, da han ei vilde ride omkring, satte han med Hesten i eet Spring over Vandet, hvor det er smalest; men Klipperne paa begge Sider steile. End seer man i Fjeldet Spor af Hestens vældige Fødder. – Der hvor det dristige Spring skede er Vandet omtrent 300 Skridt bredt.

Anm. Top. Journ. 12, 20. Endnu dristigere var det Spring, som Helgenen vovede i Jørgensfjord, hvor han sprang fra et Fjeld til et andet, uagtet Frastanden er omtrent 1000 Alen. I Fjeldene sees endnu Mærker efter Springet. (Budst. 6, 613.)

St. Olaf og Fanden

Paa begge Sider af Framvarenavand i Vandsøe Sogn paa Lister findes tydelige Spor af St. Olafs Hest, der sprang 400 Skridt fra den ene Klippe til den anden, da Fanden just var efter Kongen. (Top. Journal 13, 17).

St. Olafs Piil

[127] Paa Store-Standal ved Jørgensfjordens Bred paa Søndmør sees en lang krum Steenstøtte, der ligger i lige Linie med et Hul i et nærliggende Fjeld. Stenen er St. Olafs Piil, som han skjød med saadan Kraft, at den gik tvert igjennem Fjeldet, hvoraf Hullet i samme er fremkommet.

Anm. Strøms Søndmørs Beskr. 2, 309. Hvad der i Nordlandene tilskrives en Jutul (see Side 13) henføres her til St. Olaf.

Kilden paa Veibust

Paa Veibust ved Vegsund, som St. Olaf paa sin Flugt i denne Egn maatte passere, findes en Kilde, som han besøgte, og, som bærer hans Navn. Denne Kilde stod i gamle Dage i saadan Anseelse, at Folk fra alle Kanter strømmede her sammen for at hente eller drikke dens Vand, og Enhver, som besøgte den, satte gjerne et lille Trækors derhos, saa at man paa engang ofte kunde tælle mere end 100 saadanne Kors rundt om St. Olafs Kilde.

Anm. Sagn om Kilder, der bære St. Olafs Navn og skylde ham Tilværelse, findes overalt i Landet. Ved Tveten i Raabygdelaugget ligger St. Olafs Kilde, der aldrig mangler Vand og sprang frem, da Helgenen just var tørstig. (Top. Journ. 11, 21). I St. Olafs Kilde paa Dofrerosten skal han have vandet sine Heste. (Budstikken 3 Aargang 106, lignende Sagn 2 Aarg. 565). I Valdres [128] findes flere saadanne Kilder (**ibi.** 263). Paa Sæteren Retilla ved Krogkleven seer man endog ved St. Olafs Kilde Mærke efter hans Hestes Hov. (Top. Journal 30, 138). I Romsdalshorn seer man endnu en Sprække, hvoraf Vand flyder, hvilken Sprække kaldes St. Olafs Sværd, thi han hug den for at faae Vand til sine Heste (Schönings Reise 2, 127). I Tryssel findes St. Olafs Kjærn (Top. Journ. 23, 81). I Hæggeland, Annex til Moeland i Thellemarken, findes saavel St. Olafs Kilde som Mærke efter hans Hestes Hov. (Meddeelt).

St. Olafs Snuushorn

Da St. Olaf paa sin Flugt gennem Norddalsfjorden vilde tage sig en Prise Tobak, men ikke kunde faae Noget ud af sit Snuushorn, blev han saa vred, at han slyngede Hornet op mod Fjeldsiden, hvor det forvandlet til Steen er at see den Dag i Dag under Navn af St. Olafs Snuushorn.

Anm. (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 251). At Tobak først flere Aarhundreder efter St. Olafs Tid blev bekjendt i Europa gjør Intet til Sagen. Det kan derimod tjene som Exempel paa Almuens store Tro paa Helgenen, selv i sildigere Tider.

St. Olaf og Søreormen

Paa sin Flugt til Valdalen, just som han fra Valdalsvigen bøiede ind ad Fjorden, mødte St. Olaf en Søreorm, der gjorde alle hans Mænd forsagte. Kongen lod sig derimod ikke skrække, men løb hen til Forstavnen ^[129] i sit Skib, greb Ormen og kastede den op mod Fjeldsiden, hvor den forvandlet til Steen endnu minder om St. Olafs Underkraft.

Anm. Strøm 2, 272. Ved Gaarden Borgerud paa Ringerige sees i Fjeldet en Lignelse af en bugtet Orm med 2 Hesteskoe over Hovedet, der tilskreves St. Olafs Hest, som her ihjeltraadte en Orm, der mødte Kongen paa hans Reise. (Top. Journal 30, 158).

St. Olafs Fjeldreise

Da St. Olaf paa sin Flugt kom til Valdalsvigen forlod han sine Skibe, for over Fjeldene at undgaae sine Fienders Forfølgelser. Paa Langbrækka, en Steenurd, der ligger i Nærheden af Gaarden Sylt, staaer et gammelt Trækors, kaldet St. Olafs, hvilket efter gammel Skik stedse vedligeholdes af Indbyggerne, der vide at fortælle, at St. Olaf har siddet paa dette Sted, og med Vemodighed seet, hvorledes de Skibe, som havde bragt ham til Valdalen, brændte i lys Lue i Valdalsvigen, efterat han selv havde ladet sætte Ild paa dem, for at de ei skulde falde i hans Fienders Hænder. Med Møie banede han sig Vei over den steile og fæle Skjærsurd, og naede mødig og sved det Sted, hvor paa hans Opmuntring Gaarden Grønningen, som den Tid var øde, blev opdyrket. Da en kjølede Vind her just forfriskede ham, gjorde han det Løfte, at Gaarden aldrig skulde fattes Vind, hvilket er Aarsag i, at det stedse blæser paa denne Gaard, hvor Kornet imidlertid fast ^[130] aldrig fryser, ogsaa i Følge St. Olafs Tilsagn, der tilbragte Natten paa dette Sted.

Anm. Strøm 2, 267. Han forklarer alle disse Vidunder af naturlige Aarsager. Her komme vi ind paa Historiens Gebet. Allerede de 4 foregaaende Sagn minde om den Reise, som Olaf, forladt af Venner og forfulgtⁿ⁸² af uforsonlige Fiender, ifølge Historiens Vidnesbyrd (Olafs Saga C. 198 o. s. v. hos Snorre) maatte tage ind ad disse Fjorde. Snorre beretter, at han landede i Valldalen, hvor han lod sætte sine Skibe op, og reise sit Telt paa Sullt. Her indfandt de omkringboende Bønder sig tilligemed Høvdingen Bruse, som boede paa Mære, og tilbøde Kongen deres Tjeneste. Herfra vilde han begive sig til Lessøe; men Veien var ufremkommelig. Da han kom til et Sted, som hedder Arossbrekken, hvilte han sig en Stund og saae ned paa Fjorden. «Der staaer endnu fra den Tid 2 Kors paa Brekken, hvor Kongen sad.» Med megen Kraftanstrængelse og ei uden Hjælp af Undergjerning fik man Vei banet over den fæle Sefsurd til det Sted, som nu kaldes Olafs Heller, hvor Kongen vaskede sig i et Kildevæld, hvis Vand siden helbreder baade Mennesker og Qvæg. Paa en Sæter, som hedder Græningar, tilbragte Olaf Natten, efter at have fordrevet de Trold og Vætter, som her grasserede. Ved Afskeden sagde Kongen til Bruse: «Her skal nu bygges en Gaard, og den Bonde, som her kommer til at boe, skal aldrig savne sit Livs Ophold, og aldrig skal Kornet her fryse, om det saa fryser baade oven og neden for Gaarden.»

St. Olaf i Lexdalen

[131] Sagnet fortæller, at St. Olaf skal have tilbudt Lexdalens Indbyggere, at skaffe dem en Broe over Lexdalvandet, naar Enhver blandt dem vilde give ham et Kalveskind; men da de ikke vilde, saa blev her ingen Broe. – Paa Kubjörga-Aas findes en stor Steen, som man kalder St. Olafs Stol. (Top. Journ. 12, 105).

St. Olafs Skaal og Bæger

I Nærheden af Stiklestad paa et Fjeld, som kaldes Klingen, over hvilket Veien fra Lex- til Værdalen falder, laae tilforn 2 Stene, af hvilke den mindste, der er flad oventil og aflang nedentil, samt omtrent 1 3/4 Alen i Gjennemsnit, kaldes *St. Olafs Skaal*, fordi St. Olaf paa sin sidste Reise fra Lexdalen til Værdalen skal have spiiist paa denne Steen, eller havt i Sinde at udhule den til en Skaal, hvori han dog blev hindret ved sine Fienders Ankomst. Saavel denne Steen, som den anden, der kaldes St. Olafs Køvle eller Bæger, ere nu bragte hen til den i Nærheden liggende Gaard Bjertnæs. Paa Klingen findes ogsaa en Bæk, hvoraf St. Olaf paa sin Reise drak, hvilket gav dens Vand en saa særdeles Kraft, at man rundt om i Værdalen lod hente Vand fra denne Bæk. (Top. Journ. 12, 85).

Stiklestad

[132] Strax Vesten for den høie Bakke, paa hvilken St. Olafs Støtte staaer, ligger Stiklestads Kirke paa et lavt og sumpigt Sted. Man havde i Sinde at bygge den paa Øvre-Stiklestad; men hvad man byggede om Dagen blev om Natten flyttet til det Sted, hvor Kirken nu staaer. Det Slag, hvori Kong Olaf faldt, stod i Følge Sagnet paa Gaarden Vestre-Stiklestad, hvor en Mark endnu kaldes Slagaakeren. Paa denne findes en Kjæmpehaug, hvori St. Olaf før Slaget skal have bevaret sin Skat. Andre berette, at denne derimod findes i den strax nedenfor Støtten liggende Spillehaug, saa kaldet af det Spil og den Musik, der stundom høres i den. I Følge Sagnet skal St. Olaf være falden paa det Sted, hvor Slaget stod; men hans Lig skal være bragt derfra hen til det Sted, hvor Støtten nu staaer. Her stod paa den Tid et lille Lade, hvori St. Olafs Lig for det første blev forvaret. (Top. Journal 12, 94).

Fjerde Afdeling om den sorte Død

«Grunt havde Pesten gjennem Norge faret,
Hiin gridske Landfarsot, den sorte Død;
Faa havde Herrens Naade kun bevaret,
Mens Tusinder som Dødens Rov laae strøed!
Men der, hvor hele Slægter vare døde,
I mange Aar laae Egnen tom og øde.»
C. N. Schwach.

Indledning

Denne under Navn af den sorte Død saa berømte Pest, der med Lynets Fart ilede fra Asiens Høilande ved Chinas Grændser til Ishavets Bredder, og for hvis dræbende Aande Tusinder og Tusinder sank hen, blev paa et strandet engelsk Skib bragt til Bergen, hvorfra den med rædsom Vælde foer fra Dal til Dal, blottede det hele Land for Folk og Fæe, og bragte Norge i en Afmagt, som varede gjennem Aarhundreder. Landet skal have mistet 2/3 Deel af sine Beboere. I de fleste Fjeldbygder findes der Sagn om denne Landplage, der af Bønderne paa nogle Steder kaldes *Storemannadouen*, paa andre *Svartdouven* og *Pesta*. Stundom forestiller man sig «Pesta» som en gammel gusten Qvinde, der foer om i Landet med en Rive og en Lime. Hvor hun brugte Riven slap altid Nogle fra med Livet; men hvor hun «sopede,» der døde hver Moders Sjel. Til en Mand, der satte hende over et lille Vand og forlangte Betaling, sagde hun: «Hjemme paa Pallen vil Du finde din Færgeløn,» og neppe var han kommen hjem og lagt sig paa Bænken, førend han blev syg og strax døde. Som oftest var hun iført et rødt Skjørt, og angst blev Folk ved at see hende. Mangen Dal uddøde, og først efter Aarhundreder gjenfandt man de tilgroede, forglemte Strækninger, hvor man stundom traf paa de gamle Huse, stundom kun paa Tomter af Bygninger og andre Spor af fordums Beboelse. Saadanne gjenfundne Dale kaldte man siden Finddale, gjenfundne Huse, Fyndarhuse og gjenfundne Gaarde, Findland, Findaas o. s. v. Mangen Dal blev vel siden igjen opryddet; men rundt om ^[136] i Landet findes endnu Dalstrækninger, der bære Spor af fordums Beboelse, og nu kun bruges til Sæterdale. Saadanne ere f. Ex. Lomedalen og Noutedalen i Bygland i Raabygdelauget; Engdal og Næssedal i Sogn,

hvor Huustomter og andre Spor af fordums Beboelse findes; Smeddalen paa Fillefjeld, der efter Sagnet skal have udgjort et Kirkesogn, hvis Kirke først blev nedbrudt 1808; den øde Helestrand mellem Valdres og Hallingdal, som ligeledes skal have udgjort et Sogn, af hvis Kirke o. m. man endnu seer Spor, og hvor paa Kirketofterne sammesteds Sagnet fortæller, at før Pesten 12 Bønder have boet. I Danmark kaldes denne Pest Mandeqvæl eller Mærkedød (Thiele 4, 88) men paa Bornholm kaldes den «*den sorte Død*,» fordi Menneskene kort førend de døde fik en sort Prik inde i Haanden (Thiele 3, 52). Paa Island, som den først naaede 1402, rasede den frygtelig under Navn af *Svarti Daudi* (Olafsens Reise 261).¹⁸³

Rypen i Justedalen

Dybt inde i Sogn, høit til Fjelds, ligger en eensom Dal, der kaldes Justedal. Da den sorte Død begyndte at grassere i Norge, droge mange af de rigeste og fornemste Folk i Sogn op til denne øde Dal, hvor de satte sig ned og byggede sig Gaarde. De gjorde tillige den Anstalt, at Ingen af deres Slægt og Venner maatte komme op til dem, saalænge Pesten varede; men de skulde lægge deres Brevskabe under en stor Steen paa Veien, hvor de igjen skulde finde Svar. Ikke destomindre kom Pesten derop, og anrettede frygtelig Ødelæggelse. Alle Dalens Beboere døde, med Undtagelse af en eneste lille Pige, paa Gaarden Birkehaug. Da Folket var uddød, søgte Qvæget til Skovs, og kom i flokkeviis til Nabosognet Vaage, hvis Indbyggere bleve forbausede ved Synet af de fremmede Kreaturer, som ingen Eier eftersøgte. De toge imidlertid Qvæget i Forvaring; men frygtende for, at det ei monne stande vel til i Justedal, droge Nogle derhen. Hvor de imidlertid ^[138] kom, fandt de Folket uddød, og Husene tomme. Omsider, da fast alle Gaarde vare besøgte, og de igjen vilde begive sig til deres Hjem, mistvivlende om at finde nogen Levende, bleve de uformodentlig i Birkehaugskoven et Pigebarn vaer, der ved Synet af de Fremmede havde søgt til Skovs. De raabte hende an; men forskrækket flygtede hun dybere ind i Skoven for at skjule sig. De besluttede derfor ordentlig at fange hende, hvilket efter megen Anstrængelse endelig lykkedes dem. Hun var imidlertid sky og vild som en Fugl, hvorfor man ogsaa kaldte hende Rypen. Hendes Tale kunde de ligesaa lidt forstaae, som de kunde gjøre sig forstaaelige for hende. De toge Pigebarnet med sig til Vaage, hvor hun blev opfostret, og skikkede sig vel. I nogle Aar blev Justedalen ubeboet, indtil nogle Nordfjordinger droge derhen, og opryddede de gamle Enge og Agre. De første Gaarde, som paa ny bleve optagne, skal have været Faaberg og Myklemør. Da Rypen var kommen til Aar og Alder, drog hun til sit Fødested, hvor hun giftede sig og levede lige til sin Død. Hun efterlod sig en gjæv

Æt, der gennem Aarhundreder efter hende blev kaldet *Rypeslægten* og stod i stor Anseelse i hele Dalen.

Anm. Mundtligt, og Thaarups Magazin 2,1, hvor der findes en Beskrivelse over Justedal af Mathias Foss 1750. Paa hans Tid levede en Lehnsmænd Torger Ottesen, der mentes at nedstamme fra Rypen. At Justedal har været bebygget før den sorte Død vise flere af de herværende Oldtidsminder, og den «bergenske Kalveskinds-Bog,» ^[139] forfattet omtrent 1320, der nævner Jostrudals Kirke. Endnu i det 16de Aarhundrede kaldes Justedal «Kongens Ødemark,» og ifølge en Matrikul af 1661 hørte alle Dalens Gaarde dengang til det saakaldte Apostel-Gods. (Kraft 4, 817).

Kirken i Justedalen

Da Justedalens Nybyggere efter den sorte Død skulde bygge en ny Kirke, valgte de dertil en slet Plan tæt ved Præstegaarden, som end kaldes Kirkestein; men alt hvad man byggede om Dagen blev om Natten nedrevet, og fundet paa en nærliggende Bakke, hvor man da tilsidst blev enig om at bygge Kirken. Da man begyndte at rydde Skoven, stødte man heel uventet paa en Klokke, som endnu findes i Kirken.

Anm. (Thaarups Magazin 2, 40). Lignende Sagn ere meget almindelige over det hele Land.

Standal i Jørgensfjord

[n84](#)

Paa Søndmør rasede Pesten svarligen. I Jørgensfjord uddøde alt Folket med Undtagelse af en Qvinde, Jørund, efter hvem Præstegjeldet siden skal have faaet sit Navn. Nogen Tid derefter landede nogle Englændere eller Scotlændere, som nedsatte sig i Standal, hvorfra de siden udbredte sig saaledes, at de ansees for Stamfædre til de fleste af Kaldets Indbyggere. (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 317).

Vidalen

^[140] I Aadals Annex paa Grændsen af Hallingdal ligger Vidalen, der før den sorte Død skal have været beboet og have hørt til Valdars. I en Myr ligger Kirkehaugen, hvor en kongelig Betjent, der kom fra Bergen, skal have nedgravet 7 Qvartere med Penge, da han ved sin Ankomst fandt Dalen uddød, og hans Heste af den besværlige Reise styrtede.

Anm. Top. Journal 30,172. Denne Tildragelse skal først være optegnet i en Bog, som skal være funden i Hedals Kirke. Denne Bog skal for lang Tid siden en af Valdars-Fogdens Tjenere have borttaget; men da han vilde reise over Helgebroen i Etnedalen, faldt han med Bogen i Fossen og blev borte (**ibi.** 373).

Songalien

Denne Sæterdal, der ligger paa Grændsen af Ringerige og Hallingdal, skal før den sorte Død have været et saa stærkt befolket Bygdelag, at man paa en Juledag kunde ved Sognedals Kirke tælle 30 ringskoede Heste derfra. (Top. Journal 30, 187).

Røgen

I Nærheden af Drammen ligger en Bygd, der kaldes Røgen. Her tog Pesten saaledes med sig, at der kun blev en Kone tilbage paa Gaarden Vear. Da dette var det eneste Huus, hvorfra de første Nybyggere saae Røg opstige, kaldte de hele Bygden Røgen.

[141] Anm. Mundtligt. Paa Sognets gamle Fane stod derfor afmalet en rygende Hytte. I Skonevig overlevede efter Sagnet kun en gammel Mand paa Millie og en gammel Kone i Aakre Annex den sorte Død. (Budstikken 7, 356).

Hedals Kirke i Valdars

«Urokket end den gamle Kirke stander
Med tykke Mure og med spaanlagt Tag;
Høit hænger i dens Chor, et Seiersbanner,
Den fældte Bamses Skind den Dag i Dag;
Og vidt igjennem mange Nabodale
Om Hedalsklokkens Klang gaaer Rye og Tale.»

C. N. Schwach.

Ogsaa i Valdars afsides liggende Fjelddale rasede den sorte Død med frygtelig Vælde. Mangen Gaard og eenlig Dal mistede alle sine Beboere, tilvoxte med Skov, og blev aldeles forglemt af de tilbage blevne Indbyggere, og ubekjendt for de indvandrende Nybyggere. Blandt disse fordum beboede, men da øde, Steder vandrede, saa lyder Sagnet, en Skytte for flere Aarhundreder siden omkring for at skyde Ryper. Da han afskjød sin Piil efter en Fugl, som sad i et Træe, hørte han Pilen støde an mod Noget, der gav en forunderlig Klang fra sig. Nysgjerrig nærmede han sig Stedet, og stødte til sin store Forundring paa en gammel Kirke. Ifølge den gjængse Troe, at saadanne Ting strax forsvinder, hvis man ei ved at

kaste Staal over samme kan tilintetgjøre Trolddommen eller Forblindelsen, ^[142] greb han flux sit Ildjern, og kastede det over Kirken. Paa det Sted, hvor dette faldt ned, blev siden bygget en Gaard, der til Minde om denne Begivenhed, den Dag i Dag blev kaldet *Ildjarnstad*. Efter at denne Forsigtighedsregel var anvendt, besluttede Skytten at undersøge Kirken. Nøglen stod i Kirkedøren, som var halv aaben. Midt paa Gulvet stod en stor Klokke, og ved Alterets Fod havde en stor Bamse taget sit Vinterhie. Denne blev fældet af den raske Skytter og dens Hud blev til Minde om denne selsomme Tildragelse ophængt i Kirken, hvor Levninger af en stor sort Bjørnehud endnu findes. I Kirken skal han blandt andre Ting have fundet nogle Billeder, en lille Messingkirke, samt 4 store Klokker og en lille. Mod en af disse havde Skyttens Piil stødt an, og derved foraarsagede den Klang, som gjorde ham opmærksom. Den lille Klokke bruger man endnu, naar Nogen har forvildet sig i Skoven; thi da troer man, at den Forvildede stedse kan høre Klokken, og saaledes igjen komme paa ret Vei. Af de øvrige 4 vilde man føre den største til Hovedkirken; men, da den skulde føres over et Vand faldt den i samme, «og ei kunde andet ventes, naar man vilde skille den fra dens Søskende.» I klart og stille Veir kan man endnu see den i Vandet; men at faae den op er fast umuligt, thi dertil udfordres 7 kjødelige Brødre, der under Arbeidet ei maae tale et Ord. Engang gjorde 7 Brødre et Forsøg, og havde allerede faaet den op paa Baadkanten, da en af dem udbrød «Gud ^[143] skee Tak, nu har vi den da;» men i det samme Øieblik dumpede Klokken atter ud i Vandet. (Mundtligt).

Anm. Efter et Sagn, som Kraft i sin Beskr. over Norge (2, 208,) meddeler, blev Kirken for omtrent 400 Aar siden funden af to Skyttere. «De svære Stolper og de brede Bord, hvoraf den ældgamle Kirke har været opført, bevise dens høie Alder. Denne gamle Kirke, hvis Snitværk røber uendelig Flid, skjønt udført i en maadelig Stiil, er senere udvidet og forsynet med Orgel. Et Mariebillede, udhugget af en Egeblok, en Reliquiekiste i Form af en Kirke, overtrukken med Messing, et Røgelseskar, ligeledes af Messing, samt en liden Horaklokke, ere endnu Levninger af Katholicismen.» C. N. Schwach har poetisk bearbejdet dette Sagn. (See Hermoder 1ste Aargang S. 206).

Gaarden Mustad i Vardal

Gaarden Mustad ansees for en af de ældste Gaarde i Vardal. Efter Sagnet skal den, efter den sorte Død, være gjenfundet af en Skytte i den tykke Skov og endnu staaer her en Bygning, som siges at være bygget før den sorte Død. Tømmeret i den er saa haardt som Steen. (Kraft 2, 43).

Opdal

I Opdal ved Dovrefjeld rasede den sorte Død ikke mindre frygtelig end paa andre Steder i Riget. Saa svar var Dødeligheden her, at der efter et gammelt ^[144] Sagn ei saaes flere end 5 Skorstene at ryge i det hele Sogn. (Det kongl. norske Videnskabselskabs-Skrifter i det 19de Aarhundrede 1, 1. 111).

Sælbo

Nogen Tid efter den sorte Død vandrede en Fin fra Sparebo eller Snaasen gjennem Skogn, hvor just, da det var Høstetid, en Pige stod i en Ager og skar Korn. Ved Synet af Finnen kaster Pigen sin Sigd, løber efter ham og slutter Følge med ham. De toge nu tilsammen Veien til Sælbo, der laae øde efter den sorte Død, som havde bortrevet alle de forrige Indbyggere. De satte sig ned paa Gaarden *Leikvold* eller en anden Gaard, tæt ved Sælbosøen. Fra dem nedstamme Sælbos nuværende Indbyggere, der ved Skikkelse, Ansigtstræk, Levemaade og tildeels Klædedragt adskille sig fra deres Naboer, og ved deres Flakkelyst og Ureenslighed ligne deres Stamfader. (Schönings Reise gjennem en Deel af Norge 1773, S. 40).

Susendal paa Helgoland

Denne vidtudstrakte Dal i Vevsens Præstegjeld skal ifølge Sagnet ved den sorte Død være bleven aldeles blottet for Beboere. Endnu viser man Spor af fordums Beboelse, og paa et Sted har man endog fundet en Birk, voxet op imellem Øiet paa en Qværnsteen, hvorved denne blev lettet i Veiret. (Meddeelt).

Tolvkohellen

^[145] Paa Gaarden Findnæs's Grund i Siredalen, 1/2 Miil fra Gaarden selv, blandt vilde og øde Fjelde fandtes i gamle Dage 5 beboede Bøndegaarde. Da Indbyggerne imidlertid vare for faa og fattige til at holde en Præst eller bygge en Kirke, valgte de en stor Hule, for i denne at holde deres gudelige Sammenkomster, bede og udenfor begrave deres Døde. Bispen indviede denne Hule, som blev kaldet *Tolvkohellen*, fordi Bønderne gave Bispen 12 Kjør for Indvielsen. Den er saa stor, at 100 Mennesker kunne rummes i den. Den kaldes nu Nykheller og skal efter Sagnet have tjent 5 Gaarde, hvis Indbyggere uddøde i den sorte Død, til Kirke.

Anm. Peder Claussen Norriges Beskr. P. 33. Ramus 119. Top. Journal 13, 103. Kraft 4, 108).

Svartdouven i Sætersdalen

Før den sorte Død, «Svartdouven,» hjemsøgte Norges Land var den nu kaldte egentlige Sætersdal ubeboet og øde, og brugtes kun til Sætere, da derimod den nuværende Sæter-Dal, som hedder Findalen, var den beboede Egn. Foruden at Navnet «Sæterdal» synes at give dette Sagn Medhold, opdager man ogsaa i Findalen Spor af fordums Agre og Huustomter; og en Øe i et Fjeldvand, der bærer Navn af *Kirkeholmen*, hvor endog Spor af Kirke og Kirkegaard findes, bestyrker det endnu mere. *Svartdouven* anrettede frygtelig Ødelæggelse i Findalen, hvor den kun ^[146] sparede et Par Ægtefolk, Knud og Thore Nuten. Disse To vedbleve at boe i Findalen; men fra andre Kanter kom efterhaanden nye Indbyggere indvandrende ⁿ⁸⁵ til Sætersdalen, og nedsatte sig der. Knud og Thore kunde dog ei overtale sig til at forlade deres gamle Opholdssted. Saaledes hengik Aar efter Aar, og det eneste Savn, Sagnet fortæller, at de følte i deres Eensomhed var det, at de ikke vidste ret, hvad Tiden leed. Især, naar den mørke Vinter kom, sørgede de over, at de ei vidste, naar Julehelgen var, og kunde helligholde den paa samme Tid, som i andre Egne. Ved enkelte Vandringsmænd fra den nybebyggede Sætersdal var ogsaa Rygtet trængt til dem om denne Dals Befolkning. Da det nu engang led frem til de korteste Vinterdage, besluttede de gamle Ægtefolk, at Thore skulde gaae til Sætersdalen, og der faae vide, hvor langt det end var til den store Helg. Den Gamle forlod sin kjære Ægtefælle i fuldkommen Eensomhed, tog Fod i Haand og begav sig paa Veien. Men, da hun nu kom forbi en Klippevæg og hvilede der, lød det fra Fjeldet med klare Toner:

Deka ⁿ⁸⁶ deka Thole!
Bake Du Brøuv te Jole!
Note ei
Aa Dagana tvæi,
Solængie æ de ti Jole.

Glad ilede nu den gamle Kone tilbage til sin ventende Huusbond, og efter denne ubdragelige Efterretning ^[147] feirede de tilsammen den hellige Høitid. Ingen Afkom omtales af disse Ægtefolk. Men efterhaanden toge de nye Indbyggere i Sæterdalen ogsaa Findalen i Besiddelse. (Meddeelt).

Braastad og Lunderød i Øiestad

Gaarden Braastad, paa hvis Eiendom vigtige Malmgruber findes, mistede ved den sorte Død ligesom den største Deel af Øiestad selv sine Indbyggere. Den første

Mand, som siden tog Gaarden i Besiddelse, skal igjen have givet den til Kongen mod at have den Ære engang at spise ved hans Taffel. Dette er Oprindelsen til den Talemaade, «at spise Braastad op til et Maaltid Mad.»

I samme Sogn ligger Gaarden Lunderød, hvor Pesten bortrev alle Beboerne, paa 2 Smaabørn nær. Disse stode i Fare for at sulte ihjel, da nogle Trold, som havde deres Tilhold i Nærheden, toge sig af de Forladte og fostrede dem op. «Pesta rasede nemlig frygtelig paa denne Kant, og hvor den sopede udenfor Døren, der døde alt Folket.» (Mundtligt).

Stormanna-Dauen i Øvre-Thellemarken

Selv til Øvre-Thellemarkens fast utilgjængelige Fjelddale fandt *Stormannadauen* Vei, og frygteligen rasede den blandt de raske Thellebønder. Flere Dale som *Bertedalen*, *Froivoldstoulen* i Tind og *Findalen* i Moland, hvor man endnu finder Spor af fordums Beboelse, mistede alle sine Indbyggere, og ^[148]ere siden ei blevne beboede; men benytttes kun til Sætergange. *Botnedalen* i Moesogn skal efter Sagnet endog have udgjort et heelt Kirkesogn, hvor man endnu seer Spor efter flere Gaarde, og viser det Sted, hvor Kirken stod. ¹⁸⁷I den skjønnne Vestfjorddal fandtes efter denne frygtelige Død kun 3 rygende Skorstene, og i Svartdal skal der kun have været 2 Huse, hvor Folkene ei vare uddøde. I Annexet Triungen blev kun 3 Børn, («Unger») sparede, hvoraf Bygden skal have faaet sit Navn. Da mange Børn ved denne Landfarsot mistede Forældre og deres hele Slægt, gjorde en from Kone Gro, som boede paa Gaarden Vadder i Moesogn, efter Sagnet, det Løfte, at ville opamme alle de moderløse Børn, som hun fandt, naar hun selv maatte undgaae Døden. Hun blev ogsaa skaanet og tog i alt 10 Børn til sig, som hun opfostrede. End leve i Sagnet ¹⁸⁸Folk, som sige sig at nedstamme fra Gro Vadder.

I en Dal i Sillejord Præstegjeld blev kun een Mand ilive, og derfor blev Dalen kaldet *Manddal*. Denne Mand vandrede da over til Nabosognet, og der saae han Spor til, at der nylig havde været Mennesker. Derfor blev Pladsen kaldet *Sporestuel*, som den endnu hedder. Siden da han kom længere ned, hørte han tale, og endnu hedder Stedet *Orddal*, og endelig traf han Mennesker og fik *sandspørgt*, at der levede flere, hvorefter den Gaard nævntes *Sandland*. (Deels mundtligt, deels meddeelt).

Femte Afdeling. Historiske Sagn

«Dybt udi Fjeldet endnu er tilbage
Gjenlyd af Tonen fra henfarne Dage,
Gubben i Hytten med snehvide Skjæg,
Kjender end Tonen og Visen han kan,
Som haver tonet saa vide om Land.»
Grundtvig.

Indledning

De i denne Afdeling meddelte Sagn kalde vi *historiske*, ei fordi at alle disse Sagn kunne betragtes som paalidelige, historiske Facta; men kun for saavidt, at de angaae Personer og Tildragelser, der ere blevne historiske. Da vi nu paa en Maade træde ind paa Historiens Gebet, bliver det ogsaa vor Pligt at belyse disse Sagn med Critikens Fakkell; men da vi ved hvert enkelt Sagn agte at sammenligne samme med Historiens Vidnesbyrd, ville vi her indskrænke os til at tale nogle Ord om deres Oprindelse. Uagtet vi nok neppe feile synderlig i at antage, at der ligger noget Factisk til Grund for de fleste historiske Sagn, saa er dette dog i Tidernes Løb og ved vilkaarlig Udtolkning, bleven saa forandret og udpyntet, at det ofte bliver vanskeligt, at skille det Sande fra det Falske. At Sagn om sildigere Tildragelser, hvori Almuen selv tog virksom Deel, som om Sinklars Tog, om Anna Colbjørnsdatter og de Svenske paa Norderhaug o. s. v. endnu kunne forplantes, uden at støtte sig til historiske Beretninger, med hvilke de stundom ikke ganske stemme, stundom oplyse, trænger vel neppe til videre Beviis. Et andet Spørgsmaal bliver det, om en Begivenhed fra Oldtiden kan med Rimelighed antages for blot gennem mundtlige Sagn at være bleven opbevaret. Muligheden deraf kan ei med Grund benegtes. Naar en Tildragelse enten ved ^[152] dens Sjeldenhed, de handlende Personers mærkelige Egenskaber, besynderlige Skjebne, sørgelige Død o. s. v. vakte almindelig Opsigt og greb Sindet i den ¹⁸⁹ Grad, at Fortællingen om samme stedse maatte interessere den Egn, hvor den indtraf, saa er det hverken urimeligt eller umuligt, at en Daad, som havde mange Vidner og hyppige Anledninger til at tilbagekaldes i Erindringen, og som desuden oftest var knyttet til en eller anden udvortes Gjenstand, som en Bautasteen, en Høi, et Navn o. s. v., kunde forplantes

gjennem Sekler fra Slægt til Slægt, da Odelsmanden paa den Gaard, hvor en saadan mærkelig Tildragelse var indtruffen, eller en berømt Mand havde boet, bevarede Sagnet som et helligt Arvegods fra gjeve Fædre, og Dalens øvrige Beboere med en vis stolt Selvtilfredshed mindedes og fortalte en Begivenhed, som kunde give deres Egn en vis Navnkundighed. Til saadanne kunne vi f. Ex. regne Sagnene om Kong Augvald og hans Koe, om Harald Haarfager og flere berømte Mænds Gravhøie og Bopæle, om Kong Sverres Toge og hans Foged Ivar Dapis Drab, der ved Opbrændelsen af Kaupanger o. m. maatte være blevet denne Egn vigtig, og hvor Sagnet knyttedes til den skjebnesvangre Hammer, der endnu findes; om Prindssessen, som blev begravet ved Fjære Kirke, om Audun Hestakorn og Fl. Saadanne Facta, der vare sjeldne, tiltrak sig Opmærksomhed, og, knyttede til udvortes Gjenstande, erindredes let ved mundtlige Sagn; men de nærmere Omstændigheder bleve ofte i Tidernes Løb forandrede, enkelte Træk bleve udeladte, andre tilsatte, og hvad Tiden angaaer, saa veed Sagnet kun at det skede «fordum» eller «i gamle Dage.» – Uagtet vi saaledes indrømme Muligheden og Sandsynligheden af, at et Sagn, især i en Fjeldegn, kan forplantes fra den fjerne Old, uden at skylde skriftlige Efterretninger sin Oprindelse, kunne¹⁹⁰ vi dog ei erkjende alle disse Sagn for ægte Toner fra den svundne Oldtid; nei ^[153] flere af dem have vist nok en sildigere og anden Oprindelse.

Endeel Sagn ere at betragte kun som Forklaringer af Steders Navne. I Indledningen til Sagnene om Kjæmperne have vi seet flere Exempler derpaa. Naar Sagnet saaledes beretter, at paa Trommestad ved Arendal boede en Kong Thrym, og ved det saakaldte Træbergslot paa Bragernæsaasen en Kong Braker, saa vise begge vel neppe andet, end at der i gamle Dage har boet et Par Søkonger, som man af Stedets Navn har kaldet Kong Thrym eller Kong Braker, uden at disse Sagn staae i videre Forbindelse med de historiske Personer af samme Navn.

Andre Sagn skylde sandsynligviis de gamle Søgur eller en i Fortids Historie bevandret Mand deres Oprindelse. Naar man først har faaet Kundskab om, at en berømt Mand skal have boet paa en Gaard, eller en Stordaad være indtruffen paa et Sted, saa henfører man gjerne til den Mand eller Daad alle de Sagn og Oldtidslevninger, som findes, om end disse ere af en langt ældre eller yngre Alder, og ikke staae i nogen Forbindelse med den omhandlede Gjenstand. Naar saaledes Bønderne paa Huseby endnu mene at eie et Par Dørbeslag, der have tilhørt Gaardens forrige Eier, den berømte Einar Thambarskjælver, og man paa Urnæs i Sogn fremviser en Væv, som minder om Signes Kunstfærdighed, saa vise disse og lignende Træk kun Eftertidens Lyst til at henføre til en berømt Person alle de Ting, som paa samme Sted udmærke sig ved Kunst, Ælde eller Sjeldenhed.

Lysten til at gjøre sin Egn til Skueplads for en almeen yndet Begivenhed, der kun har en Vise eller et mundtligt Sagn til Hjemmel, har vel foraarsaget, at samme Begivenhed har localiseret sig paa flere Steder, hvilket er Tilfælde med St. Olaf, Habor og Signe, og Axel og Valborg. Steders og Personers Navnelighed var nok til at gjøre flere Steder til Balladens Skueplads.

Om saaledes endogsaa de færreste af disse Sagn ^[154] kunne benyttes som paalidelig historisk Hjemmel, saa have de dog den Værd og Interesse, at de vise, at Fortids store Mænd og Fortids Daad endnu lever i Folkets Minde, og at vi, ved Siden af vor paa skriftlige Documenter grundede Historie, besidde en tilsvarende Sagnhistorie, der, om den endog kun er et svagt Echo, en dunkel Skygge af Virkelighed, i det mindste for Historiens Yndere vil have nogen Interesse. ¹⁹¹

Kong Augvald

Augvaldnæs paa Kormt skal efter Sagnet have faaet sit Navn efter en Oldtids Konge, som her havde sin Bopæl; men som tilsidst blev overvunden og dræbt paa den nærliggende *Kongshei*, hvor Spor af Kjæmpehøie og Bautastene findes. I en af de Gravhøie, som findes ved Augvaldnæskirke beretter Sagnet, at Kong Augvald blev jordet, og i en anden, «*Koehaugen*,» skal en Koe med Guldklave ligge begravet.

Anm. At der omtrent i det 7de Aarhundrede har boet en Kong Augvald paa Kormt, og at han blev begravet tilligemed en Koe, som han tilbad, i 2 store Hauge paa Augvaldnæs, stadfæster vor gamle Historie (Halvs Saga C. 2). Olaf Tryggveson skal, ledet af Sagnet, have ladet begge Høie opkaste, og i den ene fundet Been af et Menneske og i den anden af en Koe. (Snorre, Olaf Tryggvesons Saga C. 71). Ved Koehaugen, hvori Augvalds Guddom sandsynligviis blev jordet, staaer en 13 Alen høi Bautasteen, der af Almuen nu kaldes Maries Synaal, og formodes at være reist til Ære for Augvalds Koe. (Kraft 4, 221).

^[156] Om det hedenske Olds andre Heroer, en Half, en Stærkodder, en Frithjof o. Fl. findes, saavidt jeg veed, ingen egentlige Sagn, endskjønt deres Navne paa flere Steder leve i Folkets Minde. Om Kong *Thrym* gaaer det Sagn, at han har boet paa Trommestad, hvor en stor Gravhaug findes, og at hans Flaade har lagt i Colbjørnsvig og Kallevig.

Paa Træbergslot paa Bragernæsaasen skal Kong *Braker* have boet, og gamle Folk ¹⁹² mindes, at de i deres Ungdom hørte tale om Jernringe, der havde staaet i Fjeldet ved Bragerhaugen, hvorved han bandt sine Skibe. Paa Nabogaarden Nøste

fandtes da sandsynligviis hans Naust. (Mundtligt). I Soggendal skal der findes et Sagn om den bekjendte *Orvarodd*, der efter Kjæmpehistorierne skal være født paa Gaarden Beruriodr (nu Bergliud), og efter Sagnet ligge begravet paa «Odds-fjeldet» ved Gaarden Nordnæs, ligeledes i Soggendal. (Kraft 4, 222. Orvarodds Saga i Nordiske Kjæmpehistorier, oversatte ved Rafn 3die Bind, Saga-Bibliotheket 2, 531. Torfæus H. N. 1, 274).

Paa Østsiden af Rennisøe findes en Gaard, som Sagnet angiver for et Kongesæde, og en Slette i Nærheden, der bærer Navn af Kong *Eriks Ridebane*, henføres til den af Saxos Fortælling bekjendte Erik den Veltalende fra Rennisøe. (Kraft 4, 220).

Dronning Aslaug

[157] «Kraaka er jeg kaldet selv,
Nu Navnet mit Du veed.»
Ragnars Thaattur blandt Færøiske Qvæder.

Paa et Skjær i Bugten neden for Gaarden Øvre-Svennevig, i Nærheden af Lindesnæs, blev i fordums Dage funden en Guldharpe, hvori et lille Pige-barn laae. Deraf har det Inderste af Bugten faaet Navnet Guldvigen. Pigen hed Aadlov eller Adlaug, og blev af sine Fosterforældre, paa Svennevig, da hun blev større, sat til at vogte Faar og Geder; men siden blev hun Dronning, hvilket Sagnet fra Slægt har vidst at fortælle. Den Høi, hvor hun pleiede at sidde for at see til sin Hjord, blev siden kaldet *Aslaughaugen*. Hun blev ogsaa kaldet Kraka, og efter hende skal *Krakabækken*, der flyder paa Spangereid, en Fjerdingsvei fra Guldvigen, have sit Navn.

Anm. Dette Sagnet, som Torfæus har omtalt, og som gjentages i Top. Journ. 12, 35, existerer endnu. En gammel Kone paa Svennevig har for nogle Aar siden fortalt det¹⁹³ ligedan til Hr. Assessor Schwach, der besøgte Stedet. Man viste ham endog den lille Øe eller det Skjær, hvor Manden paa Svennevig skal have fundet Guldharpen med Barnet i.

Ragnar Lodbroks Saga fortæller, at Aslaug var en Datter af Sigurd Fofnersbane og Skjoldmøen Brunehild. Hendes Fosterfader Heimer blev myrdet paa Spangerhede af et Par gamle gjerrige Bønderfolk, som [158] bemægtigede sig hans Skat, og opfostrede den lille Pige, der laae i hans Harpe, som deres eget Barn, og kaldte hende Kraka. Hun blev haardt behandlet, og maatte vogte Qvæg, indtil Ragnar Lodbrok ved en Hændelse landede her og Nogle af hans Folk traf paa Kraka, hvis Skjønhed og Klogskab fængslede dem saaledes, at Ragnar formedelst deres Roes

selv blev nysgjerrig, og bød hende komme til sig «hverken klædt eller uklædt; uden at være fastende eller have spist; hverken ene eller i Følge med noget Menneske.» Dette gjorde hun, og indtog saaledes Kongen, at han ægtede hende, og hun blev Moder til mange af hans berømte Sønner. Flere berømte islandske Slægter rose sig af at nedstamme fra hende.

At Kraka skulde være en Datter af Sigurd Fofnersbane strider mod al Tidsregning og de ældste Sange. Formodentlig har den kloge Kraka, som paa Grund af sin ringe Fødsel saae sig ringeagtet af Folket, foregivet at nedstamme fra denne berømte Helt. (Saga-bibliothek 2, 93 og 478. Volsunga Saga C. 53. Ragnar Lodbroks Saga C. 4 og 5. Færøiske Qvæder samlede af H. Lyngbye 335 – 355).

Et færøisk Sagn kalder hende Osla, lader hende drive i Land i en Kiste, og opdages af en fattig Mand ved Navn Kraka, der behandlede hende ilde, fordi hun var smukkere end hans Datter. Landets Konge, der var bleven Enkemand, vilde ingen Anden ægte end den, der kunde passe hans afdøde Dronnings Klæder. Dette kunde Osla, som derpaa bliver Dronning, og da man bebreidede hendes¹⁹⁴ ringe Herkomst, fremviser hun det Brev, hendes Moder havde lagt i Kisten, og da denne endnu var i Live, blev hun af hende erkjendt.

(Sagabibliotheket 3, 481.) Hvad Sagnets første Oprindelse ^[159] angaaer, gjøre vi nok bedst i, med den lærde og skarpsindige P. E. Müller at antage, «at det let kunde skee, at den romantiske Historie om Aslaug, der var almindelig bekjendt i Norge, kan have foranlediget Spangerhedes Beboere for nogle Aarhundreder siden, at ville forplante Aslaugs Minde.» (Saga Bibliothek 2, 96). «Imidlertid bliver Sagnet stedse et Beviis paa, hvorledes den gamle Saga har fundet sin Vei endog til Almuen og lever i dens Minde.» (Geyer Svea Rikes Häfder 5, 49).

Habor og Signe

«Og der de komme til Signilds Bur
Da laae hun der i Glød;
Og der de kom hvor Gallien stod,
Da var alt Hafbur død.»
Hafbur og Signes Vise.

I Aardal i Sogn boede en Prinds Habor og paa Urnæs en Kong Ragnvald, hvis Datter Signe, som Habor elskede, havde sit Jomfrubuur paa en Slette i Fjeldet ovenfor Gaarden Urnæs, der endnu kaldes Signessal eller Møesalen. Ragnvald var imod dette Partie, men Habor vedblev alligevel sin Forstaaelse med Signe, som han

ofte hemmelig besøgte. For at finde Veien over Fjeldet fra Aardal til Urnæs, som er fladt, opkastede han paa dette Varder af Steen. Disse Varder sees endnu og kaldes Habors-Varderne. Paa Fjeldet er en græsrig Slette, hvorpaa findes en stor Steen med et Indsnit. Der siges, at Habor græssede sin ^[160] Hest, og, medens han hvilede paa Stenen, gned sit Sværd derpaa, hvoraf Indsnittet er dannet. Videre fortælles, at engang, da Habor var kommen til Signe, forklædt som Fruentimmer, havde han om Natten talt med hende i Fortrolighed, og, i Tanke at alle hendes Ternere sove, røbet sin Mandsstemme. En af Signes Ternere bringer Budskab derom til Ragnvald, som strax gjør Anstalt til at gribe Habor, der ved det uventede Angreb blev sat ud af Stand til at værges sig. Han blev bragt som Fange til Urnæs og dømt til at hænges. Da Signe havde svoret, ei at overleve ham, men brænde sig og sit Buur, og han ønskede at prøve hendes Troskab, udbad han sig, at hans Kappe først maatte ophænges. Dette skede; men da Signe, i det hun saae Kappen hidset i Galgen, strax antændte sit Jomfrubuur og han saae Luerne udbryde, bad han Executionen paa sig udført, da han ikke havde mere at leve efter. En meget stor Gravhøi, der er 197 Alen i Omkreds, 40 Alen i Gjennemsnit og over 20 Alen høi, sees paa Urnæs iblandt nogle mindre, hvor Kong Ragnvald siges at være begravet. Den er vel bekjendt af enhver i hiin Egn under Navn af Ragnvaldshaugen. En anden anseelig Høi, Habors Høi kaldet, blev for nogle Aar siden udgravet og planeret. I samme vare mangfoldige Gravkammere ved Siden af hinanden og i flere Etager over hinanden, og fandtes deri 8 Alen under dens Overflade en firekantet Grav, bedækket med en Skifersteens Helle, hvorpaa var udgravet nogle temmelig ^[161] regelmæssige Snirkler, under hvilken man fandt flere Potter Kirsebærstene, aldeles ufortærede og nogle endog med Kjerner. Langs Fjeldsiden, søndenfor det Sted, hvor Signes Jomfrubuur skal have staaet, er nu en vild Skov af Kirsebærtræer, 1/8 til 1/4 Miil lang, hvilken Sagnet fortæller skal være bleven til, enten ved et Jordskred fra Signes Hauge, eller derved, at Fuglene have bragt Kirsebærstene fra Haugen og derhen. I Urnæs Kirke har været forvaret et Teppe, som foregives at være vævet af Signe. Det var et grovt almindeligt Aaklæde, og da Reisende sædvanlig have taget et Stykke deraf, er nu kun lidet tilovers af dette Teppe. Man kjender endnu her i Egnen en Vise om Signes og Habors Historie; og i Kirken vises Signes og Habors Billede, der dog blot synes at være et Par almindelige Helgenbilleder.

Anm. Dette Sagn, der er fortalt efter Kraft (4, 824), findes med nogle Forandringer i Budstikken 5, 358. Sammenlign Saxo 7de Bog. Critisk Undersøgelse af Danmark og Norges Sagnhistorie ved P. E. Müller 101 og Baladen om Hafbur og Signe, der foruden andre Steder findes i Danske Viser fra Middelalderen, udgivne af Nyerup

og Rahbek, 3die Deel, forsynet med interessante Anmærkninger, blandt hvilke følgende: «Det ved Signe og Habors Hændelser fremstillede Exempel paa trofast Kjerlighed, urokkeligt Venskab, uslukkeligt Had til Fiender, samt Hævnelyst og Ringeagt for Døden, er det rene Aftryk af det gamle Nordens ^[162] Aand og Tænkemaade. En Skildring af den Natur greb saa aldeles ind i ethvert skandinavisk Gemyt, at ikke alene alle 3 nordiske Riger, men endog i ethvert Rige tre, fire Provindser tilegnede sig denne Tildragelse. – Det Factum, som ligger til Grund for dette i hele Skandinavien saa almeen yndede Sagn, skjuler sig langt borte i den fjerneste Oldtid, hvor man raver i tykt Mørke uden at kunne med Critikens Fakkell belyse de forekommende Gjenstande. I Landnama og i de eddaiske¹⁹⁵ Sange, hos en Saxo og en Snorro, altsaa hos Forfattere, som have levet i 10–13 Aarhundrede, er Talen derom som et Echo, der gjenlyder fra hine længst henrundne umindelige Tider.»

I de nævnte Anmærkninger findes endvidere de Steder i Danmark, Sverig og Norge, der gjør Fordring paa at være Skuepladsen for denne Tildragelse, og hvortil jeg altsaa henviser den, som ønsker nøiere Underretning herom.

Blandt de norske Concurrentere til denne Ære, maae Egnen om Frederikstad, hvor Biskop Jens Nielsen allerede 1584 fandt Hagbarholm o. m.; Angenæs, hvor Bønderne viste Arnas Magnæus Kong Hagbards Grav; og Sigarsvold paa Lister, hvor Signes Fader, Kong Sigar, skal have boet, alle vige enten for Gaarden Steig paa Engelen, (Aungley) der har Landnamabogen for sig, som S. 256 beretter: «**I Aungley bio Sigar Kongr a Steig, oc thar Signyarbrunnr i Hagbardsholme**» eller Urnæs i Sogn, hvor, som vi have seet, en Samling af Sagn pege hen paa denne Tildragelse. Sogn, hvori Urnæs ligger, spiller allerede tidlig en vigtig Rolle blandt Norges Smaastater. Her laae Baldurshage, Syrstrand og Framnæs, berømte af Frithjof og ^[163] Ingeborgs Historie, her fandtes Kaupangur og Gulething, og her kjæmpede Sverre¹⁹⁶ og Magnus ved Fimbroid om Liv og Norges Rige.

Kong Eystein (Østen) og hans Hund Saur

I gamle Dage herskede paa Opland en Konge ved Navn Eystein Illraade, der ved Vaabenmagt bragte Thrønderne under sit Herredømme, og satte sin Søn til deres Regent. Misfornøiede med hans Regimente gjorde Thrønderne Opstand og dræbte Prindsen; men Hævnen udeblev ikke længe; thi snarligen stod Kongen igjen i Landet med en Hær, tugtede Oprørerne, og gav dem Valget mellem at faae sin Hund eller sin Træl til Konge. Thrønderne valgte den første, som Eystein derpaa

bibragte 2 Mænds Viisdom, saa at Hunden talte 2 Ord og gjøede det 3die. – Denne nye Hundekonge, der hed Saur, havde mange Hofsinder, som bare ham, naar det var ondt Veir. Hans Bopæl var en Gaard i Indherred, der den Dag i Dag efter ham bærer Navnet Saurshaug. Her levede Saur længe og i Fred, indtil han omkom ved en ulykkelig Hændelse. Han pleiede nemlig selv, omgivet af sit Hof, at vogte sin egen Hjord. Engang blev denne angreben af en Ulv, og da Saur, opmuntret af sine troløse Betjenter, ilte sin betrængte Hjord til Hjælp, blev han et Offer for sit Mod; thi Ulven dræbte Kongen paa det Sted, som endnu til Erindring kaldes Værgraaen (Ulvekrogen). Ikke langt derfra blev Saur begravet i en Haug, som ^[164]til et sørgeligt Minde endnu bærer Navn af Jammerhaugen. Denne vises endnu i en lille Dal i Nærheden af Saxhaug Kirke. (Klüver 72).

Anm. Dette Sagn stemmer næsten ganske overeens med Snorres Beretning i Hakon den Godes Saga C. 13, og bekræftes i Norske Kjæmpehistorier 1 c 134, III a 10. hvor der lægges til, at Eysteins Datter Asa ægtede Halfdan Hvitbein af Ynglingaætten.

Halfdan Svarte og Fruen paa Hermandsrud

Paa det Sted, hvor den deilige Sæter Hermandsrud nu ligger, og hvor Ruiner af betydelige Bygninger endnu ere at see, boede i gamle Dage en fornem Frue. Paa samme Tid regjerede Kong Halfdan Svarte over Hadeland. Han besøgte ofte den væne Frue, da kun den smale Randsfjord adskildte dem; men da han en Aften hos hende havde drukket sig et Ruus, og over Randsfjorden vilde reise hjem igjen, kjørte han i Isen udenfor Røgensvig og druknede. Hans Legeme blev deelt i 4 Dele. Hans Hoved skal være begravet i den store Haug paa Steen paa Ringerige, der endnu kaldes Haldans Haug, og en Deel af hans Legeme skal hvile i Grims- eller Haldans-Haugen ved Thingelstad-Kirke paa Hadeland.

Anm. Mundtligt og Kraft 2, 244 conf. Halfdan Svartes Saga C. 9, hvor der fortælles, «at han reiste fra et ^[165]Gjestebud paa Hadaland og faldt hans Vei saaledes, at han foer over et Vand Rønd; det var om Vaaren, da Solen virkede meget, og da han reiste over Rykinsvik, brast Isen og Kong^{u97} Halfdan omkom og meget Folk med ham.»

Af Snorre er det bekjendt, at Halfdan ofte var paa Hadeland og efter Fagurskinnas Vidnesbyrd skal paa Gaarden Teingilstad have boet en Høvding, Dag Prude, hvis Datter Helga hiin Haarfagra var gift med Halfdan. Maaskee er denne Helga og Fruen paa Hermandsrud den samme Person. Til denne Konges Historie kan og henføres de Sagn, som findes paa Gaarden By og Hvam i Næs, om at 2 Slag mellem

2 Konger i gamle Dage her have staaet, og i en stor Høi paa den sidste Gaard skal ligge begravet en Kjæmpe med et Guldkjæde om Halsen. Her søge nogle Guthorm Dale-Gudbrandssons Grav, som dog sandsynligere er den store Kjæmpehøi, der findes paa en lille Holme ved Hovidsholm; thi det 3die Slag, hvori han faldt stod «**i eyenni miklu, er liggr i Miors.**» Tæt ved Hovidsholm findes en Eng, som kaldes Mandlosen, da her i gamle Dage blev leveret et Slag, hvori det ene Partie blev aldeles slaget, et Sagn, som maaskee rettest henføres til dette Slag.

Harald Haarfager og hans Samtidige

Om en Helt og Erobrer, som Harald, der med vældig Haand betvang alle Landets Smaakonger og frembragte saa mærkelige Forandringer i Landet, maatte man vente at høre mange Sagn. Dette er imidlertid ikke Tilfælde. Vel findes der nogle; men disse ere deels ^[166] dunkle og uvisse, deels ufuldstændige. Til ham pleier man at overføre følgende Sagn, der kunde sammenholdes med dem om Kong Alf og Høne (S. 95). Paa Sletten mellem Vernæskirke og Gaarden Mæhle i Størdalen findes 3 store Kjæmpehaug, som bære Navn af Kongshaugene, og hvor Sagnet beretter, at et Slag i fordums Dage har staaet mellem Kong Børge, som boede paa Gaarden Berrig, og en anden Konge ved Navn Harald. Denne gik af med Seiren. Børge og mange af hans Kjæmper bleve slagte og begravne i Kongshaugene. I Nærheden ligger *Haraldsageren*, hvor Kong Harald skal have hvilet sig efter Kampen.

Paa Grøte Præstegaard i Ørkedal skal efter Sagnet Kong Gryting, der blev overvunden af Harald Haarfager, have boet, og i den saakaldte *Kongshaug* viser man endnu hans Grav, og paa *Opdal* Præstegaard og Gaarden Rise, hvor mange Kjæmpehøie findes, slog Harald de ham mødende Smaakonger. Af Haralds øvrige Vaabendaad findes, saavidt vides, ei flere Sagn, naar man undtager, at det berømte Søslag i *Hafursfjorden* efter Sagnet skal have staaet i Nærheden af Sømsøerne i den indre Hafsfiord. De Dræbte bleve begravne i de mange med Bautastene prydede Gravhøie, som findes rundt om Fjorden, blandt hvilke een bærer Navn af *Soteshaug*. Harald døde som bekjendt 936, og blev begravet paa Augvaldnæs, hvor hans Grav vel rimeligst søges i den saakaldte *Haralds-Haugen*¹⁹⁸ paa Hauge, tæt Vesten for Skaarekirkegaard. ^[167] Selv paa Shetlandsøerne lever Haralds Minde; thi den Bugt, hvor han skal have landet, kaldes endnu Haraldswick (Hibbert 403). Blandt Haralds Samtidige, som leve i Folkesagn, fortjene at nævnes: 1) den kjække *Thoralf Qvældulfsen*, der efter Sagnet ligger begravet paa Sandnæs i en Gravhøi, hvorpaa en stor Bautasteen staaer.¹⁹⁹ 2) *Atle Jarl*, der efter Historiens Vidnesbyrd blev dødelig saaret i Søslaget ved Stafanæsvaag, og bragt til Atløe, hvor flere

Oldtidslevninger findes og hvor Sagnet paa den Høi, hvor en Deel af Kirkegaarden nu er, og et Steenkors nu staaer, viser Jarlens Grav. Efter Sagnet skal han have boet paa denne Øe, (sandsynligviis paa Gaarden Vilmæs, hvor to store Bautastene findes) der efter ham skal have faaet sit Navn. Paa Thorsnæsset paa Atløe findes en Gravhøi, hvor en af de i Stafanæsvaag faldne Kjæmper, ved Navn Thor, skal ligge begravet. 3) *Ganger Rolf*, der skal have boet paa Gaarden Roald paa Øen Vigres (Søndmør), hvor man i en lille Dal endnu viser, hvor hans Skibsværft har været, og 4) Fjordekongen *Vemund*, der efter Snorre med 90 Mænd blev indebrændt af Ragnvald Mørejarl paa Naustdal, hvor en stor Bautasteen maaskee minder om denne Daad, og hvor Bønderne endnu vise det Sted, paa hvilket Vemunds [n100](#) Gaard skal have staaet.

Anm. Om Haraldsageren Klüver 48. I Budst. for 1817 S. 775 fortælles udtrykkeligt, at paa Gaarden Mæhles Grund slog Harald Haarfager Størdals-Kongen. Stedet [\[168\]](#) nævnes ei hos Snorre C. 7. Kong Gryting blev efter Snorre C. 5 tagen til Fange, og maatte gaae Seierherren til Haande. (Det Kongl. norske Vid. Skrifter 1, 2. 353). De oprørske Thrøndere bleve af Harald kuede i Slaget ved Opdal (Budstikken 2, 121). Hafursfjorden (Kraft 4, 247. Snorre C. 19). Sote Jarl, en af Høvdingerne for Haralds Modstandere, og Broder til Kong Sulke i Rogaland faldt i Slaget, og hviler rimeligviis i *Soteshaug*. Om Haralds Grav see Snorre C. 45, Biskop Hansens Archiv 1, 266 og Kraft 4, 270. *Thoralf Qvældulfson*, en af sin Tids [n101](#) kjækkeste, mægtigste og meest anseede Høvdinger, faldt for Haralds egen Haand paa Sandnæs, hvor han boede. Schönings Hist 2, 144. *Atle Jarl* hiin Mjofe paa Gaulom og hans Kamp med Hakon Griotgardson, Snorre C. 13. Budst. 5, 517. Kraft 4, 934. Ganger Rolf, Ragnvald Mørejarls berømte Søn, der for Strandhug blev landsforviist og stiftede et Rige i Normandie, Snorre C. 24. Strøms Beskr. over Søndmør 2, 40. Om Vemund Kamban Snorre C. 12, Budst. 7, 64.

Harald Haarfagers Sønner

Kun dunkle og faa ere de Sagn, som findes om Haralds mange Sønner. I den Gravhøi paa Jarlsberg, der hedder *Farmands Høi*, hviler Bjørn Farmand, og i tvende Kjæmpehøie paa Møllerbakken ved Tønsberg viser man endnu Olafs og Sigrods Grave. Paa Kløvstad paa Hadeland skal efter et Sagn Ragnvald Rettilbeen have boet, og Hakonshelle ved Bergen minder endnu om den ædle Hakon Adelstein Fostre, som [\[169\]](#) fødtes og døde her; men efter Sagnet blev begravet paa Gaarden Seimb i Hosanger, i den endnu saakaldte *Kongshaug*. Paa Gaarden *Totland* paa Moster skal efter Sagnet hans Moder Thora være født. Her findes ogsaa en stor Bautasteen ved Foden af en Gravhøi, der kaldes *Thoras Haug*. Om

Erik Blodøxe og hans Sønner vides intet Sagn, med mindre man paa Harald Graafeld vil overføre Sagnet om Kong Graa, der skal hvile i Kongshaugen paa Oppedal i Hardanger. Paa Gaarden Ousen ved Dalsfjord vise Bønderne endnu hans trofaste Vaabenbroder Arinbjørn Herses Grav.

Anm. Om de fire første nævnte Haralds Sønner, som bleve dræbte af deres Broder Erik, see Snorre, Harald Haarfagers Saga C. 38, 46, 36 og om Hakon **ibi** C. 40, hvor der berettes, at den 70 Aar gamle Harald med Thora, en Pige af fornem Byrd, der var fra Moster og derfor blev kaldet Morsterstang, havde en Søn, Hakon, som fødtes paa det Sted, der siden kaldes Hakons Heller og der ogsaa udaandede sit Helteliv Aar 963. (Hakons Saga C. 32). Om hans Grav see Budst. 5, 376; 6, 556 og 7, 343. Kraft 4, 659. 682. Kong Graa Schnabels Beskr. over Hardanger 44. Kraft 4, 680. Harald Graafelds Saga C. 7. Da Snorre i Olaf Tryggvesøns Saga C. 13 beretter, at Harald og Arinbjørn faldt i Søeslaget i Limfjorden, saa kunne de neppe ligge begravne i de Høie, Sagnet angiver, hvis man ei vil antage, at deres Lig ere blevne førte tilbage til Norge. (Budstikken 5, 265, 518. Schönings Norges Historie 2, og 3die Deel. Eigils Saga).

Orm Lyrgja og Lundesola

[170] Ormen var fæstet med Sola, en fager Møe, (hvis Fader var Smed og boede paa Lunde) som en mægtig Mand vilde berøve ham. Denne forsøgte først at vinde hende med kostbare Gaver, og store Løfter til hendes Brudgom, og da dette ikke hjalp, vilde han tage hende med Vold. Ormen, som fornam dette, samlede sine Venner, der vare hele Dalens Indbyggere, saasom han var afholdt af Enhver, og jog sin Fiende ud af Sengen den Morgen, denne vilde bortføre Sola. Ormen drev ham til Jarlsdalen i Meelhuus, hvor han gjemte sig, og fik Leilighed til om Natten at flygte til Throndhjem. Men da denne mægtige Mand siden blev dræbt paa Rimol, saa drog Ormen derhen, og begrov ham paa den da brugelige Maade, [1102](#) da han vel hadede hans Fremfærd mod Sola, men ærede ham som en dygtig Kjæmpe. Derefter blev Ormen tilbuden af en Konge, der afskaffede Hedendømmet, at blive Hofmand, som han dog ei vilde være; men flyttede til Bonæs, hvor han og Sola døde paa samme Dag, begge 100 Aar gamle, og bleve der begravne af deres Børnebørn, der Alle vare Kjæmper. Man reiste to Bautastene til deres Minde, af hvilke den ene endnu staaer.

Anm. Dette Sagn, fortæller Klüver (i de norske Mindesmærker 107) at han 1811 har hørt af en 90 Aar gammel Bonde i Rennebo, hvis Forældre havde boet i Nærheden af Bonæs. Hans 96 Aar gamle Fader havde af sin ligesaa gamle Fader lært at synge

en Vise ^[171] om Ormen og Sola, som vare begravne under Bautastenene paa Bonæs. Før skal han have boet paa Gaarden Stein i Bynæsset.

Sammenlign med dette Sagn Snorre, Olaf Tryggvesons Saga C. 53, hvor der berettes, at Aarsagen, hvorfor Bønderne gjorde Opstand mod ⁿ¹⁰³ Hakon Jarl, var at denne med Vold vilde bortføre Gudrun, Bergthors Datter paa Lunde, der for sin Fagerhed blev kaldet Lundarsol og var gift med en mægtig Bonde, der hed Orm Lyrgia. At Jarlen flygtede til Jarldalen og blev dræbt paa Rimol, hvor tilforn fandtes en Høi, som kaldes Jarlshaugen, er vist: men at Orm lod ham begrave, derom tier Historien, som i Olaf Tryggvesons Saga, C. 104, fortæller, at Jarlens Hoved blev fæstet til en Galge paa Nidarholm og hans Krop tagen af Graven og brændt. At Orm ei vilde tage Tjeneste hos den nye Konge Olaf Tryggveson, er sandsynligt, da Orm var blandt de anseede Thrøndere, som Olaf paa Hlade kaarede til Offer for de hedenske Guder, og som kun ved at lade sig døbe, kunde undgaae Døden. (Snorre C. 74).

Til Sagnene om den mægtige Hladejarl kunne henføres, at der ved *Lievaag* (Oldtidens Hjørungavaag), endnu blandt Bønderne findes Sagn om et vældigt Slag i Oldtiden (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 409. Snorre, Olaf Tryggvesons Saga C. 43–48), og at i Opdals Sogn ved Dovrefjeld det Sagn gaaer, at den flygtende Torkild Turefrost fandt et Tilflugtssted i denne Egn og opholdt sig paa det Sted, hvor Gaarden Ishoel nu ligger. (Budstikken 2, 121. Sigmund ⁿ¹⁰⁴ Brestesøns Saga).

Kong Gøe og Kong Olaf

^[172] Paa Godøen i Nordlandene boede i gamle Dage en Næs-Konge ved Navn Gøe. Paa samme Tid søgte Kong Olaf at christne Landet, og havde ogsaa i Sinde at gjæste Gøe og byde ham enten et Feltslag eller Antagelsen af Christendommen. Han ankom ogsaa med sin Flaade til Indløbet af Saltensfjord; men efterat han længe havde lagt i Havn i Udøerne for at vente paa en gunstig Vind, maatte han dog tilsidst med uforrettet Sag reise sin Vei; thi Kong Gøe, der var en stor Troldmand, foraarsagede denne langvarige Modvind. Denne Kong Gøe var ellers en mægtig og frygtet Mand, ⁿ¹⁰⁵ der regjerede over hele den Strækning, som nu udgjør Gilleskaals, Bodøens, Skjærstads og Saltdalens Sogne. Hans Krigshær og fornemste Styrke bestod i Finner.

Anm. Budstikken 5, 759. Denne Kong Gøe er neppe nogen anden end den halogalandske Høfding Raud paa Godøe, der efter Snorres Vidnesbyrd (Olaf Tryggvesons Saga C. 86) ved sin Trolddom længe hindrede Olaf Tryggveson i at

komme ind ad Fjorden; men tilsidst dog blev fanget, og under gruelige Pinsler dræbt.

Sigurd Syr

Paa Garden Bønsnæs paa Ringerige skal i gamle Dage have boet en Konge, som man mener har været St. Olafs Stedfader Sigurd Syr. Igjennem en ^[173] moradsig Skov, hvor Veien gaaer mellem Bønsnæs og Sørum omtrent 1/2 Fjerding i Længde, findes en Jordbru (en opkastet Vei) med Spor af dybe Grøfter paa Siden, hvilke Kong Sigurd skal have ladet opkaste ved dem, der vare dømte fredløse; men for samme Arbeide fik deres Fred igjen.

Om samme Sigurd fortælles endvidere, at han skal have sagt, da en fortalte ham, at Kongen i Viken maatte sælge den ene Gaard efter den anden: «Det kan ikke andet være; thi han vil have et røget Svinehoved hver Dag paa sit Bord; men jeg lader mig nøie med at have et hver Søndag, og det mener jeg skal holde ud.»

Anm. Top. Journal 30, 120; 31, 164. Den vise og huusholderiske Sigurd Syr regjerede over Ringerige, hvor han eiede flere store Gaarde, som han dyrkede med megen Iver. (Snorre Olaf den Helliges Saga C. 1, 2. 30–36). Han var Stedfader til Olaf den Hellige (See om ham 3die Afdeling om St. Olaf) og Fader til Harald Haardraade.

Brødrene paa Gidske

Omtrent 400 Skridt fra den nuværende Gidske Ødegaard, paa Søndmør, sees 2 lige Stene af en Mands Høide paa hver sin Side af Alfarveien, 3 Skridt fra hinanden. De kaldes *Brødrene*, fordi Sagnet fortæller, at tvende Brødre af Gidskeætten i Anledning af den snævre Vei kom i Trætte og Tvekamp, der endte med den Enes Drab.

^[174] Paa en Støtte, der stod i Nærheden, skal have staaet en i det gamle norske Sprog forfattet Inscription, der ved Støttens Fornyelse saaledes blev oversat:

«Find slog sin Broder ihjel
For de om Veien ei forligtes vel;
Thi rømte han hen i Landet langt Nord,
Hvor hans Slægt blev meget stor.
Af hannem ere de Nordfarer Alle,
Som lade sig Finner kalde.»

Anm. Saavel Inscriptionen som Støtten ere nu borte. Strøms Beskr. over Søndmør 2, 117. Dette Vers findes med lidt Forandring i en Beretning fra 1626. (See Suhms Samlinger 2, 3, 41).

At i Olaf den Helliges Tid boede paa Gidske den mægtige Høvding, Thorberg Arneson, og at han havde en Broder Finn, der var Olafs trofaste Ven, berette vore gamle Søgur. Efter Slaget ved Stiklastad, hvor de begge kjæmpede i Olafs Hær, høre vi ikke videre tale om Thorberg, hvis mægtige Æt dog længe eiede Gidske; men Finn, gjenfinde vi i [n106](#) Harald Haardraades Historie boende Nord paa «**Austrátt a Yriom.**» Om denne Strid mellem Thorberg og Finn taler Historien ikke. En i Nærheden af «Brødrene» staaende Bautasteen mener Biskop Neumann at være reist til Minde om Thorberg Arneson. (Budst. 6te Aarg. 590.)

Kalf Arnesøns Drikkekar

Paa Gaarden Egge, berømt for sine Oldtids Minder, fandtes to store Drikkekar eller Træboller, som efter Sagnet havde tilhørt den berømte Kalf Arneson, [\[175\]](#) der har boet paa denne Gaard. Den ene tog omtrent en Anker; men ikke destomindre kunde Kalf løfte den, naar den var fuldskjænket og drikke deraf.

Anm. At Kalf Arneson, en af sin Tids mægtigste Mænd har boet paa Egge fortæller Snorre i Olaf den Helliges Saga C. 116.

Einar Thambarskjælver

Paa Spangereid ved Lindesnæs holdt ifølge Sagnet Kong Olaf Tryggveson en Gang et Møde, hvor han og hans Mænd morede sig ved at skyde til Maals med Bue. Ingen kunde imidlertid maale sig med Einar Thambarskjælver, thi med sin Bue Thamb skjød han en Piil 1/2 Fjerdings. En Deel store opreiste Stene minde endnu om denne Bueskydning.

Paa en Skraaning ved den østre Side af Indsøen Laugen i Børseskogn, vises endnu paa Gaarden Huseby Rudera [k8](#) af Einars Borg, hvorfra man har en vid Udsigt over den hele [n107](#) Dal. Paa Gaarden forvares endnu en svær Furukiste med tvende Laase, et Bord, hugget af een Stok, 8 Alen langt og 5/4 Alen bredt, med en tilhørende Bænk, samt tvende af Jern smukt udarbejdede Dørbeslag, som alt skal have tilhørt Einar. Disse skattes saa høit, at mange Syge endnu søge til Huseby for at overlades et Stykke af Dørbeslagene, som de daglig bære hos sig, for at faae deres tabte Helbred igjen.

[176] Gamle Sagn berette endvidere, at Einars Borg efter hans Tid blev indrettet til et Kloster, som tilsidst blev ødelagt, fordi en Munk i det, midt under Gudstjenesten foran Alteret dræbte sin Prior.

Da Huseby ligger et Stykke fra Havet, fortæller Sagnet, at Einar havde sine Skibe liggende ved Gaarden Nøstad, hvor man endnu viser de Stene, hvorved hans Skibe bandtes.

Anm. Peder Claussen N. B. 49. **Norrigia illustrata** 182, Top. Journ. 12, 37. Klüwer 111.

Nøstad deriveres af Nøst eller Naust, der betegner et Huus, hvor Baade og Skibe bevares. Paa Husebygaarden fandt Schøning Levning af en Steenmuur, opført, som det synes, af hugne Stene. Deraf er nu blot Grundvolden af Længde i Øst og Vest 36 Alen, med en Bredde af 17 Alen, tilbage. Disse Mure ere sandsynligere Levninger af en Kirke, end, som Sagnet lyder, [n108](#) af Einars Borg. (See Kraft 5, 683).

Dale-Gudbrand

Paa Gaarden Hundstorp i Gudbrandsdalen sad en mægtig Høvding, Dale Gudbrand kaldet, paa den Tid, da St. Olaf indførte den christne Troe. Gudbrand, der endog paa sin Gaard havde et Gudehuus for Thor, modsatte sig i Førstningen Kongens Bud; men lod sig tilsidst døbe, og byggede endog den første Kirke i Dalen.

Paa denne mærkelige Gaard, hvor man mener, at Gudbrandsdalens Allherjar-Thing har været holdt, findes [\[177\]](#) mange Oldtidsminder, blandt hvilke en Gravhaug tæt ved Gaarden endnu kaldes Gudbrandshaugen, da Sagnet beretter, at Dale-Gudbrand her skal ligge begravet. En 4 Alen høi Bautasteen, som tilforn stod paa Haugen, er nu borte. Paa den i Nærheden liggende Gaard, Haave, skal efter et almindeligt Sagn Thors Afgudstempel have staaet, hvorfor Bønderne i denne Egn kalde denne Afgud Thor Haaven. Gaarden Kongslie skal ifølge Sagnet have tjent Dale-Gudbrands Heste til Havnegang.

Anm. See Hjorthøys Beskrivelse over Gudbrandsdalen 2, 91 & 96. Kraft 2, 116, 128. Dale-Gudbrands interessante Omvendelseshistorie findes hos Snorre, Olaf den Helliges Saga C. 118.

Kong Østen

I Nærheden af Ramnæs Kirke findes Levninger af en Høi, hvori den unge Kong Østen, som Bonden paa Ramnæs slog ihjel, ligger begravet, hvorfor man endnu stundom om Aftenen seer Lys her brænde. Paa den omkringliggende Mark, hvor Slaget skal have staaet, ere fundne flere gamle Vaaben.

Anm. Mundtligt. Snorre fortæller i Magnus Erlingsons Saga C. 42, at den unge Magnus slog Birkebeinerne^[109] paa Ree, (Ramnæs Præstegaard kalde Bønderne endnu Reir) og, at den flygtende Konge, den unge Eystein Meila, blev dræbt af en Bonde, der forraadte ham og bragte hans Lig til Ramnæs, hvor Magnus just var.

Kong Sverre

[178] Medens Kong Sverre laae med sine Skibe i Randsfjorden, og hans talrige og overlegne Fiender Intet ahnede, lod han sine Skibe drage op af Randsfjorden og trække over Land til Mjøsen, uagtet Veien baade er besværlig og lang. Til Erindring om denne Tildragelse kaldes denne Vei endnu den Dag i Dag *Kjølveien*. Ved Hjælp af disse Skibe overraskede han nu uformodet sine Fiender, Hedemarkens anseeligste Bønder, der vare samlede paa Gaarden Saastad i et stort Gilde. Dette fik en bedrøvelig Ende; thi de halvberusede Bønder gjorde kun liden Modstand. Qvinderne flygtede til en i Nærheden liggende Høi, der endnu bærer Navn af *Graatehaugen*, fordi de stode her og græd over deres Mænd og Frænder, der faldt for Birkebeinerens skarpe Sværde. En lille Bugt af Mjøsen, tæt ved Gaarden, kaldes *Gjemmeviken*, fordi Bønderne efter Sagnet i den havde gjemt de Skibe, som de tilforn havde frataget Kong Sverre.

Anm. Mundtligt. Dette skede omtrent 1177. Veiens Længde er 5 Rastir (Mile) og Navnet Kjølveien forekommer allerede i Hakon Hakonsøns Saga 136. (Kraft 2, 245. Sverres Saga C. 16). Den af Historien bekendte Sverrestie, som Sverre 1178 maatte anlægge for at undgaae sine Fiender, skal efter Sagnet have været mellem Gamle- og Ny-Rundals Kløv i Vos, hvor Kongsstien eller Kong Sverres Stie endnu erindres (Kraft, 4, 666, 689. Sverres Saga C. 20). En Dal, som Kong Sverre [179] skal have passeret paa en Reise fra Søndfjord til Sogn, kaldes endnu til Minde om denne berømte Konge *Sverresdal*. (Budstikken 5, 570).

Ivar Dapi

Kong Sverre havde en Foged, som hed Ivar Dapi. Denne havde oppe i Fylkisbygden (nu Hafslo i Sogn) faaet Øie paa en deilig Qvinde, i hvilken han forelskede sig; men Qvinden var selv ærlig og en ærlig Bondes Hustru. Ivar agtede ei derpaa. Dreven af sin Begjærlighed drog han til Bondens Gaard, hvor hans Anseelse letteligen aabnede ham Døren. Her misbrugte han Gjestfriheden, og vilde bruge Vold mod Konen; men just som han tog hende i sin Favn, kom Manden til, og slog ham paa Stedet ihjel med sin Hammer. Denne Hammer opbevares endnu som en Sjeldenhed i Hafsloe. I Nærheden ligger Gildreskreden, en steil og smal Klev, imellem et brat Fjeld og en rivende Elv, hvor en stor Deel af de Mænd, som Kong Sverre siden sendte derhen for at hævne sin Fogeds Drab, efter Sagnet blev knust af de forsamlede Bønder, der havde forskandset sig paa det Sted, som endnu kaldes Borgarbjerget. I en Kjælder blev der for ikke lang Tid siden fundet 300 Pile, som maaskee ere fra denne Opstand.

Anm. Budstikken 5, 418. Sammenligne vi dette Sagn med Historiens Vidnesbyrd, finde vi, at Kong Sverre virkelig havde en Befalingsmand, Ivar Dape eller Dafve, som blev dræbt i Kaupanger; men som Aarsag til ^[180] dette Drab anføres det, at Bønderne ei alene nægtede at skaffe Julekost; men endog i Forening med Byemændene i Kaupanger overfaldt og dræbte Sverres Folk, uagtet Ivar begjerte Fred, og tilbød sig at drage bort med sine Mænd. At en eller anden Voldsgjerning, som den Sagnet fortæller, har opflammet Folkets Vrede, er muligt. Vist er det derimod, at Kong Sverre siden stævnedes Bønderne til at møde i Qvamsøe paa Nordsiden af Sognefjorden og der i Bøder paalagde dem 15 Mark Guld. Da Straffen tyktes Bønderne for haard og de afslog at betale, sendte Sverre 6 Skibe ind ad Fjorden med Befaling at gjøre Ild i Byemændenes Badstuer og brænde Bøndernes Gaarde. Da alle Indbyggerne vare flygtede med deres bedste Eiendom til Fjelds, fandt Birkebeinerne kun de tomme Huse, af hvilke de brændte i Alt 100. Dette skede nogle Dage før Slaget ved Fimmereid 15de Juni 1184. (Falsen N. H. 3, 84 og Sverres Saga. Kraft 4, 826).

Haakens Heller

Paa Øen Vaage i Nordlandene findes en stor Steenheller, som kaldes Kong *Haakens Heller*. Den er saa stor, at Ingen kan komme op paa den uden ved Hjælp af en Stige. Ovenpaa findes en Steenvarde, som Kongen og hans Hofsinder skulle

have reist, og som til hans Minde siden er bleven vedligeholdt. I Nærheden findes en med store Stene omgivet Plads, hvor efter Sagnet Haakens Telt har staaet.

Anm. En Beskrivelse over Lofodenⁿ¹¹⁰ fra 1591 i det Kongl. Norske Vid. Skrifter 1, 2. 453. Dette Sagn tyder ^[181]sandsynligviis hen paa Hakon Hakonsøn, eller den Gamle, der efter et Sagn ei skal være født paa Folkenberg i Edsberg; men paa en Gaard af samme Navn i Rødnæs. (Top. Journal 2, 53). Om denne fortjente Konges Død paa Ørkenøerne findes der en gammel Vise. (See udvalgte danske Viser 2, 19).

Ridder Audun paa Aalhuus

Omtrent 400 Skridt fra Jølster Præstegaard ligge Ruiner af en gammel Borg, som Almuen kalder Aalhuus. Her boede i fordums Dage en Ridder ved Navn *Audun*, der laae i jævnlig Strid med en Herse i Naustadal i Førde Præstegjeld, da Ridder Audun paa en utilbørlig Maade vilde udvide sin Magt. Saadant led ikke Kongen, og lod ham kalde til Bergen. Ahnende Ondt nedgrov Audun sine Skatte, og sænkede sit store Sølvbord i Jølstervandet. Derpaa reiste han ledsaget af sin Vaabendrager, der skal have forstaaet sig paa Fugleskrig. Dette vidste Audun. Etsteds underveis, medens de hvilede, satte en Ravn sig ned i Nærheden af dem, og gav sig til at skrigе jammerligen. «Skjønner Du hvad Ravnens siger?» spurgte Audun. «Jeg skjønner det fuldt vel,» svarede Vaabendrageren, den siger: «Du drager bort, men kommer aldrig meer tilbage.» «Det skal Du have løiet,» tog Audun til Orde, spændte sin Bue, og skjød Vaabendrageren ihjel. Audun drog derpaa ene til Bergen, hvor han maatte lade sit Liv.

^[182]Anm. Budstikken 5, 578. Ravneskrig varslede efter den oldnordiske Troe Ulykke og Drab. **Fornmanna Sögur** III, 147. «Paa Heggernes (Hegranes) sees nogle ubetydelige Levninger af en gammel Steenbygning, 30 Alen lang og 24 Alen bred, der synes at have været omgivet af Grave, og menes at være den af Historien bekjendte 1302 henrettede Magnat Audun Huggleikson Hestakorns Boepæl.» Kraft 4, 869. Denne Audun Huggleikson, der hørte til sin Tids mægtigste og meest anseede Høvdinge, spillede under Magnus Lagabæter og Sønners Regjering en vigtig Rolle, (See Antiq. Annaler 1, 86–107) og omtales som Kongens hemmelige Raad, hans Cantsler, ja skal endog 1286 have modtaget Jarls-Værdigheden. Under Erik Præstehader brugtes han meget ved de scotske Underhandlinger og bragte 1293 et Ægteskab istand mellem Kong Erik og Robert Bruces Søster Isabella. 1295 sendtes han til Frankrig, og kaldes i Creditivet «**Dominus de Hegranes, carus consanguineus & Secretarius noster,**»^{k9} for at slutte en Alliance med Philip den 4de. Ved samme Leilighed blev der foreslaaet et Ægteskab mellem Hertug

Hakon, Eriks Broder, og Frøken Isabella af Joigny, en Paarørende af den franske Dronning. Da Historien ei omtaler, hvorfor dette Ægteskab blev ufuldbyrdet, har den lærde Werlauf bragt hendes Skjæbne i Forbindelse med en mærkelig Gravsteen, der fandtes i Fjære Kirke ved Grimstad, og med Auduns pludselige Fald. I Fjære Sogn er det nemlig et almindeligt Sagn, at i gamle Dage strandede tæt ved Hæsnæs, i en lille Bugt, som den Dag i Dag hedder Drotningvika eller, som den og af Nogle kaldes Prindsessevigen, en Dronning eller Prindsesse, der enten omkom underveis ombord, eller ved Skibbrudet, og blev jordet i Fjære Kirke, hvor der længe fandtes en ^[183]Marmorsteenⁿ¹¹¹ til hendes Minde. Denne Steen blev imidlertid efter et andet Sagn ei strax sat over hende; men blev siden bragt fra Udlandet paa et Skib til Bjelkestranden i Kilsvigen, hvor Fanden imidlertid fik Fingre paa den, saa at den reent forsvandt og siden bekymrede sig Ingen om den, da den var bestemt til en Prindsesse, som var af en vrang Troe. For nogle Decennier siden kom der imidlertid til Sagnet en Præst ved Navn Pharo, hvem Oldtiden interesserede. Da Sagnet kom ham for Øre, anstillede han nøiagtige Undersøgelser, og fandt virkelig Stenen paa Gaardenⁿ¹¹² Møi, vel vedligeholdt, da Indskriften var vendt ned ad. Han lod Stenen sætte i Fjære Kirke, i hvis Kjælder Bønderne endnu paastaae, at Prindsessens Lig findes. Den lærde Arenths Beretning, «at Traditionen her fortæller,» at hun paa Reisen omkom i Skibbrud efter *at have født en Datter, for hvis Tilværelse Gesandten, som havde hentet hende, Audun Hestakorn, fik Skylden*, har jeg ei hørt bekræfte, uagtet jeg har været paa Stedet og undersøgt denne Sag. Auduns pludselige Fald samme Aar, som Erik Præstehader døde, hans 3 aarige Fængsling og tragiske Død 1302, da han blev hængt eller brændt paa Nordnæs ved Bergen, den 2den December; Sagnet om Drotningvika og en gammel ^[184]Beretning om Oldsager i Bergens Stift 1626 saa lydende: I Sundfjord paa Jylster, tvert fra Præstegaarden paa Gaarden Hegernæs findes en Steenbroe og nogle Steenhobe, eller Rudera paa en øde Plads, hvor tilforn en mægtig Kjæmpe Evind Hestekorn (saa kaldet fordi han var den første, som i Norge gav Heste Korn at æde) Norges Riges Kantsler havde sit Slot. Denne Evind skal være bleven rettet paa Nordnæs ved Bergen, fordi han *voldtog Kongen af Norges Gemalinde, som han skulde føre fra Engelland til Norge.*» (Saml. til den danske Hist. 2, 3, 43), give, i Forening med Historien om Erik Præstehaders foregivne Datter Margretha, som omtrent paa samme Tid blev brændt i Bergen, og hvis Partie Suhm mener, at Audun har taget (Suhms D. H. 11, 428), rigt Stof til Gisninger, hvis Løsning jeg anbefaler en Digter at forsøge i en historisk Roman, hvortil Gjenstanden og Tidsalderen synes fortrinlig skikkede. Den i Sagnet nævnte Ridder i Nøstedal, har maaskee været Ridder Eilif i Naustdal, der i gamle Documenter nævnes 1308 og 1319, og som maaskee var en Søn eller Frænde af

Elifr, en mægtig Ridder og Baron, der boede i Naustdal og blev myrdet 1277, (Saml. til det Norske Folks Sprog og Historie 134).

Dronning Margreta

I Opdal ved Dovrefjeld ligger en Sæterdal, som kaldes Drotningdal. Sit Navn skal den, ifølge et almindeligt Sagn, have faaet efter Dronning Margreta, der paa en Reise over Fjeldet, formedelst Taage og haardt Veir, skal have forvildet sig og med sit Følge i ^[185] denne Dal fundet et Tilflugtsted. Ved at tage Veien gjennem Dronningdalen undgaaer man den farlige Vaarstie.

Anm. Det kongl. norske Videnskabselskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede 1, F. III. Om Calmarunionens berømte Stifterinde findes, saa vidt vides, i Norge ei flere Sagn, naar undtages, at Thingelstads gyldne Fløi, efter Almuens Beretning, skal være en Gave af hende. I Bahuus derimod findes om hende følgende Sagn: Paa en Søereise fra Norge mistede Dronning Margrete sin største Guldring i *Tyvekilen* i Bahuus, hvor hun laae for Modvind, og, da hun ei kunde finde den igjen, kaldte hun Stedet Tyvekilen. Ved hendes Ankomst til *Guldbringa*, som da havde et andet Navn, kom En, der bragte hende Guldringen igjen. Glad udbrød Dronningen «Denne Gaard skal hedde Guldbringa, og Du skal have den i Eie.» (Oedmanns Bahus Beskrivelse 184).

Familien Skaktavel

Paa de Tider, Christian den Anden søgte at udrydde den norske Adel, flygtede Christopher Skaktavel og hans Frue Margreta til Romsdalen, hvor de maatte leve som Bønder under andre Navne. End boer denne Æt paa Gaarden Helle, og Navnene Christopher og Margreta ere meget gjængse i denne Familie, hvis Adelsbreve for ikke mange Aar siden siges at have været i Behold.

Anm. Klüver 124. Skaktavel er en bekjendt adelig Familie, der eiede flere Sædegaarde i Landet. Af Norges ^[186] gamle Adel findes nu kun faa Spor. Bønderne paa Harildstad og Bjølstad i Gudbrandsdalen skulle ⁿ¹¹³ være Descendenter af Familien Bratt (Hjorthøy 2, 36, Kraft 2, 123) og Navnet Thord er gjennem Aarhundreder gaaet fra Mand til Mand i denne Slægt. (Budstikken 3, 195). Bønderne paa Qvaesberg og Sandbo, ligeledes i Gudbrandsdalen, paastaae at nedstamme fra den adelige Familie Gjæsling, og de paa Gaarden Valberg fra Iljærnerne. Af Familien Galtung findes Afkom og flere Minder paa Gaarden Thornæs i Hardanger. (Budstikken 6, 675).

Reformationen

Da de danske Høvdinger begyndte Kirkeforbedringen i det *uforberedte* Norge med at fængsle de katholske Bisper, jage Munkene ud af Klostrene, ødelægge Helgenbilleder, kort med en Voldsomhed, som ei kunde gjøre den nye Lære yndet, vedblev Folket endnu længe i Hjertet at være katholskⁿ¹¹⁴. og den nye Lære og dens Præster fiendsk. Dette ^[187] kunne vi see saavel af følgende Sagn, som deraf, at Fogden paa Agdesiden blev dødelig saaret, fordi han vilde tvinge Almuen til at give deres evangeliske Præster Underholdning; at Almuen i Oslo og Hammer Stifter ved Kongebud maatte tvinges til at give Tiende og opbygge de forfaldne Præstegaarde; og at man i Danmark dengang almindeligen troede, at Nordmændene sloge deres evangeliske Præster ihjel, en Tro, som finder Stadfæstelse i følgende Sagn og i Peder Claussens Beretning «Jeg haver kjendt En, der var fød, hvis Fader hafde ihjelslaget 3 Prester.»

Biskop Olaf

Ved Siden af Alteret i Vangens Kirke paa Vos er en Lem, hvorunder der findes en Trappe, som fører ned til en Kjælder. I det ene Hjørne af samme findes en Grue, (Arne), og paa samme en slukt Brand. Sagnet gaaer, at den sidste katholske Bisp i Bergen paa sin Flugt til Vos her fandt Tilhold, og, at han i Førstningen skjulte sig i denne Kjælder, hvor han en Tid lang maatte holde sin egen Huusholdning. Siden skal han have flyttet hen til Gaarden Dukstad, hvor han døde.

Anm. Olaf Thorkelsen, den sidste katholske Bisp i Bergen (fra 1523–1533) begav sig, da Reformationen begyndte atⁿ¹¹⁵ faae Overhaand i Bergen, til Vos, hvor Almuen tog ham i Forsvar. Her døde han paa Gaarden Dukstad 1533 og blev begravet i Vangens Kirke. Han dadledes for sin Havesyge og Begjerlighed efter Hamborgerøl, og den Samtidige Absalon Pedersen siger om ham: «Han var den sidste, allergjerrigste ^[188] og uretfærdigste papistiske Bisp i Bergen. (Saml. til den danske Hist. 2, 2. 94. Om denne maaskee for haardt bedømte Mand see Holbergs Beskr. 177).

Præste-Drab

Den sidste papistiske og første evangeliske Præst i Botne Sogn ved Holmestrand var Hr. David. En Juledagsmorgen, da han kom fra Annexet Hillestad med sit Offer, der bestod af 4 1/2 Rdl., blev han overfalden af Bonden paa Gaarden Allem, og myrdet i en Skov, ikke langt fra Botne Præstegaard ved en Kilde, som til Minde

om denne Udaad hedder *Davids Kilde*. I Laurdal i samme Provstie var der, saa lyder Sagnet, en Præst, Hr. Lars, der blev ihjelslagen af sine egne Sognefolk.

Paa en Ligsteen uden for Jondal Kirke i Hardanger sees nogle dybe Huller, der siges at være tærede af en Præsts Blod, hvem Almuen slog ihjel, fordi han vilde forandre deres papistiske Ottesang, deres Ave Maria, deres Vievand og Korsbetegnelse. (Møllers Jarlsbergsⁿ¹¹⁶ Provsties Beskr. 82, 117 og Budstikken 7, 371).

Ole Vrange

Da Reformationen blev paabuden i Norge var der i Vaale en Præst, Hr. Ole, som i lang Tid ikke vilde antage den nye Lære. Endelig maatte han dog ^[189] nødtvungen finde sig deri; men viste saamegen Gjenstridighed og Vrangvillighed, at han derfor fik Tilnavnet Vrange. (Møller **ibi**. 89).

Ole Kornie

Den sidste papistiske Præst paa Lessøe i Gudbrandsdalen hed Ole Kornie eller Kaanne. Han var en Bondesønⁿ¹¹⁷ fra Gaarden Stor-Tande. Han antog Reformationen og beholdt saaledes sit Embede. Han prædikede imidlertid ikke anderledes, end han læste op af en lille Huuspostil, som siden lang Tid fandtes i Bygden. (Hjorthøys Beskr. over Gulbrandsdalen 2, 9).

Hr. Adam

I Øyers Sogn i Gudbrandsdalen var kort efter Reformationen en Præst, der hed Adam. Han brak sin Fod i en Grindstolpe, paa Gaarden Vedum, hvilket kort efter blev hans Død. Da han klagede over Smerte, sagde nogle Drengene, som stode i Nærheden: «Aa dæ va saa maate aat Hr. Adam» ☹: det var til Pas til Hr. Adam. (Hjorthøy 164).

Hr. Erik

Den første Præst til Næs i Hallingdalen efter Reformationen var Hr. Erik, der med megen Iver stræbte at udrydde den papistiske Overtroe. I Flaa Annex ^[190] havde Bønderne 2 Helgenbilleder, som de tilbade med megen Andagt, og som de holdt høit i Ære; men aldrig saa snart fik Hr. Erik derom Efterretning, førend han engang, da han kom til Kirken for at holde Gudstjenesten, i Almuens Paasyn, tog Helgenbillederne og kastede dem ud i den forbirindende Elv, i det han bebreidede

sine Sognefolk deres forfængelige Troe paa disse Afguder. Qvinderne toge sig især deres Helgeners Skjebne nær, og raabte grædende «Du har taget vore Guder bort.» (Top. Journal 31, 189).

Præsten paa Agerøe

Den første evangeliske Præst paa Agerøen i Romsdalen var uidentvilt Olaf Thordsen, der kom did 1542; thi hans Formand Hr. Harald skal efter Sagnet have læst paa Perlebaand eller Stene efter papistisk Viis. Efter 30 Aars Embedsførelse blev han formedelst en sørgelig Vaadegjærning afsat. Engang kom hans Søn Samuel hjem fra Jagten og traadte i Tasmørket ind i sin Faders Sengkammer. Vækket af sin Slummer greb den ulykkelige Fader, der havde en bitter Fiende, og troede at det var denne, som kom, en Stok, slog vældigen til og dræbte sin egen Søn.

Anm. Olaf Thordsen blev efter Hattings Præstehistorie ordineret af Geble Pederson, den første evangeliske Bisp i Bergen. (Det kongl. norske Videnskabsselskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede 1, 2, 335).

Klokkeskjæret

[191] Ved Øen Haasteen paa Jædderen findes et Skjær, som kaldes Klokkeskjær. Navnet skal det efter Sagnet have faaet deraf, at et Orlogsskib, som skulde bortføre 5 Klokker, der vare tagne fra Stavangers Kirke, her stødte paa og forliste.

Gudmundsskjæret

Paa den Tid, da den danske Konge havde besluttet at [n118](#) indføre den lutherske Lære, sendtes fra Christiania en luthersk Præst til Qvilleherred i Bahuus. Ved sin Ankomst lod han den forrige papistiske Præst, Hr. Gudmund, vide, hvorfor han var kommen. Da denne fornam det, udbad han sig Tilladelse til næste Søndag at holde sin Afskedsprædiken. Da dette blev indvilget, holdt han en Tale, hvori han til Slutning bad, at Herren ved et Tegn vilde bevise, at den Lære, som han lærte, var den rette. Denne Tale blev holdt Søndags Formiddag. Om Eftermiddagen prædikede den lutherske Præst, som hed Gude Gädde, der ogsaa endte sin Prædiken med en Bøn om, at Gud ved et Tegn vilde vise, at hans Lære var den rette. Den katholske Præst bestiger nu en Baad; men neppe var han kommen ud paa Søen, førend han støder an mod en Klippe, hvoraf man tilforn Intet havde vidst, kuldseiler og drukner. Til Minde herom kaldes Klippen endnu

Gudmundsskjær. ^[192] Bevæget ved dette Tegn, antog Almuen i Hobetal den nye Lære.

Anm. Kalms batusländska Resa 157. Oedman i sin Batus-Beskr. 320 fortæller derimod, at Hr. Gudmund fra sin Baad holdt en Tale, som han endte med Ønsket om at gaae til Grunde ved næste Skjær, hvis hans Lære ei var den Rette. Dette indtraf. I en stærk Storm stødte han mod det Skjær, som endnu hedder Gudmundsskjær. ⁿ¹¹⁹ Hr. Gudde Axelsen Gjädde, som fra 1534–1573 var Præst paa dette Sted, var af thrøndersk Adel; men hans Fader havde ved at ægte en Kjøbmandsdatter forbrudt sit Adelskab. Han var en driftig Mand, der i sin Ungdom havde ⁿ¹²⁰ studeret i Wittenberg og siden som Lieutenant brugt Sværdet, hvorfor han ogsaa stedse som Præst og Provst over Vigen bar Pistoler og et stort Slagsværd. Han stod i Brevvexling med Luther, og modtog som Olding Besøg af den lærde engelske Konge Jacob den 5te, ^{k10} da denne reiste fra Opslo til Kjøbenhavn. Han døde blind og blev efterfulgt af sin Søn Jens († 1624) og Sønnesøn Johan, der 1628 giftede sig med Maria Michelsdaatter paa Huseby ved Drammen og døde 1664.

De tyske Bjergfolk i Thellemarken

Ved Sundbarmvand i Sillejord findes endnu betydelige Levninger af Guldnæs Kobberværk, der hører til Norges ældste Bjergværker, og under dets første Navn Sundsberg allerede omtales 1524, da Biskop Mogens af Hammer o. Fl. fik Privilegium paa Værket. Christian den 3die besluttede derimod at drive det ^[193] med tyske Bjergfolk for kongelig Regning. Med disse fremmede Gjæster vare Bønderne imidlertid høist misfornøiede; thi efter Sagnet skulle de have opført sig med megen Voldsomhed, i det de fore om paa Sæterne, og toge ⁿ¹²¹ hvad dem selv lystede. Paa Gaarden Sundsbarm viser man endnu det Sted, hvor 6 af disse Tydskere, der efter Sagnet bleve henrettede, fordi de havde villet voldtage nogle Fruentimmer paa en Støl, ligge begravne. Over saadan Adfærd bleve Thellebønderne opbragte, samlede sig, og sloge efter et Sagn alle Tydskerne ihjel, eller, som en anden Beretning lyder, joge de dem ud af Thellemarken. Nok er det, Kongen blev meget opbragt og sendte Soldater mod dem. Bønderne grebe ogsaa til Vaaben; men bleve omringede ved den saakaldte *Rustlie* eller *Bogerlie* i Hjerdal, hvor Bønderne bleve nødte til at udlevere deres Buer, og straffedes haardeligen.

I den endnu synlige Lovisen-Grube paa Guldnæs fortæller Sagnet, at en Nut eller et Fjeldstykke rapede ned under Mineringen, og begrov 7 af de tyske Bjergmænd levende. Man kunde imidlertid tale med de Ulykkelige og opholdt deres Liv ved at lade Erter og Vand løbe ned til dem gennem Geværpiber, indtil de efter 8 Dages

Forløb selv bade, at man vilde holde op dermed, for ikke længere at frygteliggjøre den alligevel uundgaaelige Død.

Anm. Meddeelt og mundtligt. Villes Beskr. over Sillejord, S. 19, Lunds Beskr. over Tellemarken S. 262. ^[194] Lehnsherrerne paa Bahuus og Agershuus Claus Bilde og Peder Hansen Basse bleve af Kongen 1540 beordrede til med Vaabenmagt at kue Opstanden. De sendte de til Modstand forsamlede Bønder Bud, at, hvis de indfandt sig vaabenløse, vilde man handle om Fred; men neppe havde de ladet sig overtale til at nedlægge Vaaben, førend de bleve omringede og fangne. 16 Ophavsmænd bleve udtagne. 5 af dem bleve strax henrettede, i det den 6te blev gjort til Bøddel. De øvrige 10 maatte løse Livet med 1040 Mark Sølv og Gaarden Sundsbarm. Alle øvrige Mænd i de 2de meest skyldige Præstegjeld maatte hver bøde en Koe, 2 Faar, et Pund Smør, en Tønde Malt eller Meel, desuden 2 Lod Sølv; men enhver Jordeier 4 Lod Sølv og arbeide 4 Dage paa Guld næs. De øvrige Præstegjeld slap noget bedre. (See Ville S. 28).

Svalekrigen

Den nordiske 7 Aars Feide blev i Norge kaldet *Svalekrigen*. Aarsagen til dette Navn skal være, at der paa den Tid var en Hører, ved Navn Svale, ved Hammer Skole, der af sine Skoledisciple, Haandværkssvende og Andre dannede sig en liden Hob, som under hans Anførsel flere Gange overraskede og slog de fiendtlige Streifepartier. Tilsidst satte han selv Livet til i en Træfning.

Paa samme Tid var der en Præst i Laurdal, der hed *Hans Handrot*. Et lille svensk Partie kom da ind i Sognet for at afbryde tvende Broer, der laae over Laugen-Elv. ^[122] Dets Anfører, der var Lieutenant, tog ^[195] ind paa Præstegaarden; men da han ei fik saadan Modtagelse og Pleie, som han fordrede, befoel han en Tjenestekarl at hente Heste hjem, og, da denne ei strax adlød Befalingen, skjød Lieutenanten ham ihjel paa Stedet. Han lod Præsten binde og sætte bag paa den Hest, hvorpaa han selv red, og slæbte den stakkels Mand paa denne Maade med sig lige til Haugssund paa Eger. Den svenske General, som stod her med sine Soldater, lod Præsten kalde til sig, og spurgte om han vidste noget om Svale-Rumpa. «Jeg frygter,» svarede Præsten, «at den nu begynder at spille i Vandet.» Generalen blev forbauset og befoel at sætte Fangerne i god Forvaring. Lieutenanten fremstilte derpaa Præsten igjen for Generalen og spurgte «Herra skal jeg sjuta Sokne-Herran ihjel eller stikka hannom?» Generalen svarede da «Du skal hverken stikka eller sjuta ham, men lade ham reisa hjem igjen.» Derover blev Lieutenanten saa forbittret, at han med knyttet Næve slog Præsten saaledes i Ansigtet, at Næse og

Mund stode i Blod. Da leverede Generalen ham et rødt Silketørklæde med de Ord «Tag detta Tørklæde, Sokne-Herra! og tørka Dig med det, behold det og siig, at Halvor paa Kinka gav dig det.» Præsten fik derpaa Orlov og drog hjem til Laurdal, hvor han i 39 Aar var Præst.

I Nærheden af Haugssund ligger et Sted, der kaldes *Sanddalen*, hvor Sagnet beretter, at en svensk Trop skal være bleven nedsablet. Man har siden her fundet en Mængde Menneskebeen. Samme Tid skal de ^[196] Svenske have huseret paa Eger, hvor de ei allene skulle have ranet en prægtig Chorkaabe, der fandtes i Haugs-Kirke, men endog fra en Høi, som endnu til Minde kaldes *Smeldehaugen*, fordi de der plantede deres Skyds, have beskydt Herregaarden Fossesholm, hvor man lang Tid efter i de gamle Huse saae de svenske Kugler sidde i Væggene. De Svenskes Anfører skal have været Mons Svale, de Norskes derimod en Krabbe, efter hvem enhver Støi og Allarm endnu i denne Egn kaldes *Krabbekrig*.¹¹²³

Anm. Møllers Jarlsberg Provsties Besk. 117. Strøms Beskr. over Eger 272. Efter Ramus's Beretning, (Norges Historie 318) der stemmer overeens med Sagnet, skal Krigen have faaet Navn af en Hører paa Hammers Skole, der i Spidsen for en Deel Frivillige slog de Svenske ved Høysema paa Eger og ved Sørhol paa Ringerige. Dog er det rimeligere, at Krigen har faaet sit Navn efter den kjække norske Høvding Mogens Svale, der boede paa Gaarden Aker ved Hammer, med mindre man vil antage, at disse to Svaler ere een og samme Person, og at Mogens, ved at stille sig i Spidsen for Skoledrenge o. s. v., af Sagnet siden er bleven gjort til en Hører ∴ Skolemester. Sagnet om, at han faldt ^[197] i et Slag, maa da være ugrundet; thi længe efter denne Krig nævnes Mogens Svale som Landoberst (Thaarups Mag. 2, 219). Da de Svenske ingensinde har trængt saa dybt ind i Landet som i denne Krig, og de Danske, som havde nedsat sig i Landet, af Nordmændene da vel bleve betragtede som Fremmede, er det sandsynligt, at de ikke faa Sagn, der findes paa Søndmør (Strøm 2, 175, 380) om Jyde-Forfølgelse og Udryddelse, der skal have været almindelig over det hele Land, bør henføres til denne Krig. Det Slag, der efter Sagnet blev leveret mellem de Danske og Svenske ved Boe i Romsdalen, og som Ramus i sin Norriges Beskr. S. 181 troer at være bleven holdt 1612, henføres vel ogsaa rigtigere til denne Krig, der som bekjendt førtes fra Aar 1563 – 1570 og under hvilken Byerne Hammer, Sarpsborg og Opslo bleve opbrændte.

Erik Munk

«Paa Nedenæs Kongsgaard boede i fordums Dage Munken, der dog ingen Munk var, men derimod en voldsom Herre. Han plagede Almuen paa alle Maader, og

søgte ved svare Bøder og lignende Midler at udvide Kongsgaardens Grændser, saaat den skulde komme til at indbefatte det hele Eid lige fra Qvægshaugshyllen til Sømskilen. En Indgangskone fra Nabogaarden Skotta maatte derfor betale i Bøder hele den Mark, som laae mellem Kongsgaarden og den Stie, hvorpaa hun havde gaaet, førend hun endnu havde besøgt Kirken. Ved Fodangler og lignende Tingester, som han lagde i Skoven og omkring paa Marken, tilføiede han ^[198] den stakkels Bonde megen Ulempe. Han var derfor meget forhadet. Ja en Mand, som boede paa den anden Side af Elven (Nidelven) havde endog svoret paa at skyde ham ihjel, naar han viste sig ved Søeboden, hvor han havde sit almindelige Baadestøe. Munken saae sig derved nødt til at vælge det længere nede liggende Baadestøe, der endnu den Dag i Dag kaldes Munkestøe. Mellem Nedenæs Gaard og Øiestad Kirke findes en Broe, som endnu kaldes Munkebroen, og paa «Skyttevolden» skal hans Skytte have boet. Endelig blev man ham qvit paa følgende Maade. I Nærheden landede et kongeligt Skib, hvis Officierer gik op for at besøge Munken, der modtog og beværtede dem herligen. Befalingsmanden paa Skibet bad nu ham igjen til Gjæst hos sig; men neppe var han kommen ombord, førend Skibet lettede Anker, og førte Munken ned til Dannemark. Den Holme, hvorved Skibet skal have ligget, kaldte Bønderne siden Brudeholmen; thi de bleve saa glade ved at miste ham, at de samledes paa dette Sted, og levede saa lystigt som om de skulde have været til Bryllups.» (Mundtligt).

Anm. Uagtet den Bonde, som fortalte mig dette Sagn, kaldte Lehnsmanden kun *Munken*, saa er det ingen Tvivl underkastet, at det tyder hen paa den berygtede Erik Munk, der var Lehnsmand i Nedenæs og Raabygdelaugget, under Kong Frederik den 2dens Regjering. Samme Erik Nielson Munk til Hjørne (i Halland) havde tjent i 7 Aarskrigen. (Suhms Saml. 2, 2. 95. 97. 101). Ved et kongl. Lehnsbrev af 3die Juledag 1570 ^[199] (Budstikken 6, 209) blev han forlehnet med Nedenæs, hvor han opførte sig saa egenmægtigen og voldsomt, at Almuen 1581 klagede over ham til Kongen, og en Herredag i Opslo, der skulde dømme i denne Tvist, den 2den August 1585, blandt andet erklærede hans foreskrevne Markskjel for ulovlige. (Sammenlign ny dansk Magazin 2, 193. Hist. Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge ved Nyerup 1, 344.) Erik Munks Søn er den af sine Opdagelsesreiser i Nordiishavet bekjendte Søecapitain *Jens Munk*, der efter Sagnet skal være født i Barbo i et Huus, der har staaet paa eller ved det saakaldte Munken.

Peder Claussen

Da Peder Claussen blev Præst til Undal herskede der blandt Almuen endnu mange papistiske Skikke og megen Overtroe, som denne ligesaa nidkjære som lærde Præst

besluttede at udrydde. I de Dage fandtes der i Kirkerne mange Helgenbilleder, som Almuen efter gammel Skik tilbad; men, for at tilintetgjøre sligt Afguderie, kastede han dem i Undselven, paa det at de skulde flyde bort med Strømmen. En Bondemand fra Gaarden Syrdal, som just var ude at fiske paa Svinørfjorden, blev høist forbauset ved at see sin Afgud komme flydende til sig paa Vandet. Han tog strax Billedet op, og bragte det i Stilhed hjem, hvor han beholdt det hemmelig hos sig, ydende det Tilbedelse i lang Tid, førend det blev bekjendt og af Præsten afstraffet. Nogle lægge til, at Billedet var af Guld; men at det ^[200]formedelst dets Hellighed flød. – En anden Sag, der ogsaa lever i Folkesagn, havde nær bragt Claussen i stor Ulykke. Han havde enten solgt eller bortbyttet en Hest til en Fjeldmand, der fandt sig misfornøiet med Handelen, og derfor gjorde flere Forsøg paa at faae Præsten til at tage Hesten tilbage, men forgjeves; Fjeldmanden blev opbragt, Præsten ligesaa, og det kom saa vidt, at Bonden maatte retirere med Hesten over Undselven til Gaarden Vigeland. Her, hvor Bonden troede sig i Sikkerhed, brugte han atter store Ord og raabte, at han skulde binde den usle Hest ved Aebredder, Præsten til Vanære. Claussen, der var en hidsig Mand og en god Skytte, gik ind i Præstegaarden efter sin Rifle, skjød over og traf Bonden, som blev liggende død paa Stedet. Claussen blev derpaa sagsøgt, og ved Underretten dømt fra Livet; men da han som Præst var frie for Hæftelse, og havde appelleret sin Sag til en Herredag i Bergen, begav han sig ud til Lindesnæs for at vente paa Kongejagten. Under Ventningen reiser han ud at fiske; han faaer en usædvanlig stor Helleflyndre og træffer strax efter paa Kongejagten. Præsten gaaer ukjendt ombord og præsenterer sin Fisk for Kronprindsen, som var der for at reise til Herredagen. Saavel Kronprindsen som hans Følge blev meget forundret over Fisken, hvis Lige de aldrig havde seet, og da de spurgte hvad Belønning, han fordrede for den, svarede han: «Intet; men tænk o Herre! paa mig, naar jeg staaer bleg og skjælvende for Herredagen ^[201] i Bergen.» Om Præsten nu tilkjendegav, hvem han var, vides ikke; men paa Herredagen blev han frikjendt og levede som Provst og Sognepræst i Undal til sin Død. Mange Bønder sige, at de nedstamme fra ham. (Meddeelt).

Anm. I Choret i Valle-Hovedkirke findes Peder Claussens Portrait, malet **al fresco** paa en Trætavle og vel conserveret. Paa Maleriet er skrevet: «Peder Clausson, født i Eger Øsund Anno 1545 den 1ste April, blefv Sognepræst i Undal og Provst Anno 1566, døde Anno Christi 1614, **anno ætatis 69 Compl. ora et labora.**»^{ku} Han er malet i Præsteornat med en Bog i den ene Haand og et hvidt Tørklæde i den anden; han har langt graat Skjæg, i Panden nedhængende og paa Siderne noget krøllet Haar. Hans Øine ere skarpe og livlige, Panden fremstaaende, og alle

Ansigtstrækkene, der ere stærke og grove, fremstille en alvorlig og streng Mand. Det hele viser en høi Grad af Bestemthed og, naar undtages den altfor store Strengthed, et takkeligt Ansigt. – Da Snorre Sturlesons berømte Oversætter og Norriges Beskrivelses fortjente Forfatter er en saa almeen bekjendt Mand, tager jeg ei i Betænkning at meddele Følgende, som den nuværende Præst i Undal, Hr. Provst P. Lassen tilligemed Sagnet godhedsfuld har sendt mig. «Hr. Claussen ombyggede den gamle Kirke i Valle Sogn og flyttede den fra Gaarden Foss, 1/2 Miil længere op i Dalen, ned til Præstegaarden. I den 1792 nedrevne Kirke fandtes paa en af Stolene følgende Inscription. «Anno Christi 1577 haver jeg Peder Clausson, Sognepræst i Undal med Øvrighedens Bevilling, og efter min Hr. Biskops Raad Magister Jørgen Eriksons og mine Sogen-Bønders Bøn og Begjæring [202] ladet bygge Valle Kirke af nye paa min egen Bekostning, og gav jeg Kirken til samme Bygning C Rdlr, det andet er mig af Kirken betalt, og Sognemændene gave dertil L Rdlr. Anno 1591 lod jeg bygge Choret dertil, Alt tre Gange saa stort som det Gamle; jeg lod og gjøre den forgyldte Kalk og Disk, dog Alt uroset for Gud.» Anno 1608 haver jeg med min Hr. Biskops Lauritz Claussons Bevilling ladet gjøre den Tavle ved Alteret og den ved Fonten; de er formalet af Peder Reymers; men Choret og Vaabenhuset malede Lydke Dirichsen. Gud lade det være gjort til sit hellige Navns Lov, Priis og Ære og Menniskens Saligheds Forfremmelse, Amen. En Ting beder jeg af Herren, det havde jeg gjerne, at jeg maatte blive i Herrens Huus al min Livs Tid, at skue Herrens Guds Tjeneste og beskue hans Tempel Ps. **XXVII**. Forkast mig ikke i min Alderdom, forlad mig ikke, naar jeg bliver skrøbelig Ps. **LXXI**. Anno 1608 **in Iulio**.»

Scottekrigen

«Hr. Zinklar drog over salten Hav,
Til Norrig hans Cours monne stande;
Blandt Guldbrands Klipper han fandt sin Grav,
Der vanked saa blodig en Pande.»
E. Storm.

Peder Klungnæs

Paa den Tid, da den scotske Oberst Sinclar landede ved Romsdalens Kyster, boede i Nærheden af Væblungsnæsset en Mand, som hed Peder Klungnæs, [203] og som var Fisker. Han blev opsnappet af Scotterne og ei alene udspurgt om den nærmeste Vei til Gudbrandsdalen, men endog nødt til at være deres Veiviser. Istedetfor nu ad den letteste Vei at føre dem til deres Bestemmelsessted, narrede han Sinclar til at

lande paa det Sted, som endnu til Minde kaldes Scottehammeren, hvorfra en høist besværlig Vei førte til Gudbrandsdalen. Dette gjorde han, for at Gudbrandsdølerne imidlertid kunde faae Stunder til at berede de ubudne Gjæster en passende Modtagelse.

Anm. Dette Sagn, som jeg har hørt af en Mand, der i sin Ungdom havde levet i denne Egn som Fisker, fortæller Schøning i sin Reise 2, 112 næsten ligedan; men tilføier at Peder lod gaae Bud fra sin Gaard Klungnæs til Væblungsnæsset for at give sine Landsmænd Underretning om disse Fiender, der ankom paa 2 Skibe. – Romsdølerne samlede sig ogsaa og angreb Fienden med Stokke og Stene; men, uden ordentlige Vaaben og Anførere, kunde de ikke hindre Fienden i at trænge gjennemⁿ¹²⁴ Bjørnekleiv ind i Gudbrandsdalen. Klüver (124) fortæller omtrent det samme; men lægger til, at det var En af den adelige Familie Skaktavel, som Scotterne tvang til at være deres Lods.

Slaget ved Kringlen

Ved Rygtet om disse uventede Fienders Ankomst grebe Dølerne paa Fogden Lars Grams Opfordring flux til Vaaben, og besluttede ved det trange Pas Kringlen, som ligger i Nærheden af Bredebygd imellem Sæls ^[204] og Qvams Annex, hvor Laugen og Otta-Elvens Vande forener sig, at oppebie Fienden. Paa det steile Fjeld, der ganske behersker den under samme sig slyngende Vei, samlede de sammen store Stene, Træstammer og andre Ting, som de kunde rulle ned paa Fienden, naar han kom ind i Fælden. – For at trække Scotternes Opmærksomhed bort fra dette Sted, gav Bonden Arne Gundstad, ifølge Sagnet, det Raad, at man skulde skikke det meest udygtige Mandskab over paa den anden Side af Elven, hvor de skulde give nogle Salver, naar Scotterne kom. Et andet Sagn beretter, at man lod en Pige, Ragnhild eller Prellegunhild der vel forstod at blæse paa Luur, (Prellehorn) tage Plads paa en ligeover for Kringlen liggende Hei, hvor hendes Luurs skjønne Toner tiltrak sig de anrykkende Scotters udeelte Opmærksomhed. For at Bønderne paa Kringlen, uden selv at komme til Syne, kunde see, hvor langt Fienden avancerede, lode de en Mand paa en hvid Hest ride paa den anden Side af Elven med den Befaling stedse at holde sig i lige Linie med Scotternes Fortrop. Lurens Toner og det paa den anden Side af Elven forsamlede Mandskabs uskadelige Salver, hvorved Scotterne kun med Foragt løftede paa deres Hatte, tiltrak sig saaledes deres Opmærksomhed, at de uden at ahne det Mindste vovede sig ind i Fælden. Fortroppen, blandt hvilken Peder Klungnæs var, lod man uhindret passere; men neppe var Sinclar selv med de Øvrige kommen paa Pladsen, førend en af Bøndernes Anførere, Lensmanden ^[205] Berdon Seielstad lagde an med sin Rifle,

som han for Sikkerheds Skyld havde ladet med en Kugle, hvori Sølv var blandet, og traf Sinclar selv saaledes, at det blev hans Bane. I det samme Øieblik rullede Stene og Træer ned paa de forfærdede og raadvilde Scotter, der deels bleve knuste, deels nedsablede og skudte, deels styrtede i den forbistrømmende Laugen. Blandt dem, som her ynkeligen omkom, skal ogsaa have været Sinclars Frue og Barn, ja endog en Troldqvinde, som han førte med sig, og som han hver Dag raadspurgte; men som denne Morgen ingen Varsler havde kunnet give.

Paa det Sted, hvor Sinclar faldt opreiste man en simpel Støtte og ved gamle Qvams Kirkegaard viser man endnu Sinclars Grav.

Anm. Da den scotske Oberst Georg Sinclar (Saint Claire?) uden Modstand havde landet med sine 6–900 Scotter i Romsdalen for at forene sig med en svensk Hær, som han ventede at finde i Norge, (thi han havde taget Tjeneste hos Gustaf Adolf), anholdt han nogle Landfolk som han deels medtog som Veivisere, deels sendte forud med Befaling til Almuen at indfinde sig paa visse Steder med Levnetsmidler. Fogden i Gudbrandsdalen *Lars Gram*, der boede paa Gaarden Steig, fik ogsaa denne Befaling; men istedetfor at adlyde opbød han Dølerne til bevæbnede at samles ved Kringlen, hvor han lod Almuen fra Ringebo, Froen, Vaage og Læssøe tage Post under Anførsel af *Gudbrand(?) Seyglestad*, (v. Seielstad) Lensmand i Ringebo og *Hans Hage*, Lensmand i Lessøe, medens Gram selv stillede ^[206] sig med Bønderne fra Gusdal og Øyer ved et andet Pas, Borgerkleven. Fortroppen lod man passere. Obersten var blandt de første som faldt. Paa samme Sted opreistes en Støtte med denne Paaskrift «Her blef Oberste Georg Sinclar skudt den 26de August Anno 1612.» Dette er Historiens Vidnesbyrd; See Slange 354.

Sagnet om Arne Gundstad see Hjorthøy 2, 135, hvor der tilføies at Gaarden er bleven befriet for Foerings-Skat, formedelst den Troskab og Tapperhed, Arne viste i det scotske Slag, hvor han skal have været Næstcommanderende. – Sagnet om Pigen, der nævnes Ragnild eller Prellegunhild, (Luur, Prellehorn) er mig mundtligt meddeelt. Sagnet om Manden paa den hvide Hest, og Berdons Sølvkugle, efter Andre en Sølvknap, ligeledes mundtligt. Han fik siden for den Troskab og Tapperhed, som han havde udvist i Scottekrigen sin Gaard Seielstad frie for Foeringsskat. (Hjorthøy 2, 138).

Sinclars Frue skal efter en anden Tradition, der findes indført i Vaage Kirkebog være bleven reddet tilligemed 3 Haandværksfolk. (Kraft 2, 167). Sagnet saavel om Peder Klungnæs, som om Troldqvinden har jeg hørt af en Mand, der i sin Ungdom havde levet som Fisker i Romsdalen. Storms «En Havfru op af Vandet steg,» grunder sig maaskee paa dette Sagn. Et med Elfenbeen indlagt Pistol-Skæfte, der

efter Sagnet skal have tilhørt Sinclar, vises endnu paa Museet i Christiania. Sinclars tragiske Skjæbne er 1828 bleven dramatiseret af^[125] H. Wergeland i Sørgespillet Sinclars Død.

Raadsbakken

[207] Tæt ved Gaarden Graffer i Lom findes en stor Bakke, der kaldes Raadsbakken, fordi Loms Almue under Scotteslaget her skal have *raadslaaet saalænge* om de skulde deeltage i Kampen mod Fienden eller ikke, at de øvrige Døler imidlertid uden deres Hjælp overvandt og tilintetgjorde Scotterne. Endnu maae Loms Indbyggere af de øvrige Gudbrandsdøler høre ilde for deres Fædres Seendrægtighed og Feighed ved denne Leilighed.

Anm. Hjorthøy 2, 66. En Gudbrandsdøl, glemmer endnu sjelden, naar man kommer til det Sted i Storms deilige Ballade, hvor det hedder «de Bønder af Vaage, Læssøe og Lom, med skarpen Øxe paa Nakken,» at gjøre opmærksom paa at Loms Almue svigtede.

De scotske Fanger

Scotternes Fortrop, som uhindret havde passeret Kringlen, kom dog ei længere end til Gaarden Soelheim, omtrent 1/4 Miil derfra, førend den blev indhentet og nødt til at strække Gevær. Bønderne fordeelte dem nu mellem sig og brugte dem til deres Høstarbeide; men da Vinteren begyndte at nærme sig, og man frygtede for Hungersnød, erklærede Bønderne, at Kongen havde nok uduelige Folk at føde, om han ei ogsaa skulde have dem. Man lukkede dem derfor ind i et stort Lade, hvorfra man tog ud En for En og skjød dem [208] ihjel. De skulle ligge begravne i en liden Høi nær ved Kongeveien, imellem den nye og gamle Qvams Kirke. (Mundtligt, conf. Hjorthøy 1, 147, 2, 97. Kraft 2, 167).

Scottelien

Denne Gaard, der ligger i Vaage Sogn, skal have faaet sit Navn efter den eneste Scotter, som blev reddet fra Undergang, og som boede her. Denne Scotter, der skal have været Skomager, kastede sig, da man vilde dræbe ham, for Fødderne af Gaardsmanden Ingebredth Sørvold i Vaage, der blev saa rørt ved hans ynkelige Gebærder, at han ei allene tog ham under sin Beskyttelse, men endog blev hans Ven og Velgjører.

Anm. Efter en anden Tradition skal 2 af Scotterne være undkomne med Livet, hvoraf den Ene nedsatte sig som Glarmester i Norge og den Anden blev sendt hjem til Scotland for at fortælle sine Landsmænds Skjæbne.

Hungersnød i Gudbrandsdalen

I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede herskede der saadan Frost og Tørke i Lessøe, at ikke allene mange Bønder formedelst Hungersnød vandrede ud, men de Øvrige lode deres Gaarde ligge udyrkede, og sendte deres Plovjern til Agershuusslot for at vise, at de ingen Skatterⁿ¹²⁶ kunde svare. Sognepræsten Hr. Jens maatte med sin Hustru Marit ogsaa forlade Hjemmet; men saa [209] fattige vare de, at de hverken eiede Hest eller noget at leie en for, men Præsten maatte sætte sin Hustru paa en Kjælke og selv trække hende over Isen til Gaarden Bottom, hvorfra de begge begave sig ud af Sognet.

Anm. Hjorthøy Beskr. over Gudbrandsdalen 2,10. Maaskee tyder dette Sagn hen paa den store Hungersnød, som efter Historiens Vidnesbyrd traf Norge 1601, conf. Slange.

Ove Gedde

Da Ove Gedde var paa sin Reise fra Ostindien gjorde han, ifølge Sagnet, i en heftig Storm det Løfte, at han, hvis han blev reddet af denne Livsfare, vilde skjænke den første Kirke, han fik see, en Altertavle. Da Tjølling Kirke ved Laurvig var den første, han fik i Sigte, forærede han samme ikke allene den Altertavle, som endnu findes der; men ogsaa 2 massive Messingstager, der endnu staae paa Alteret og ere forsynede med latinske Vers, der minde om ham og hans Brud Dorthea Urne.

Anm. Mundtligt. Etⁿ¹²⁷ Par lignende Messingstager findes ogsaa i Eger Kirke. Ove Gedde er født 1594, grundlagde 1618 de danske Besiddelser i Ostindien, blev ved sin Hjemkomst Lehnsherre over Brunlaug og Nummedal og ægtede Dorthea Urne, en Datter af Knud Urne til Aasmark. 1624 fik han Opsigt med Kongsberg Sølvværk, og blev forlehnet først med Buskerud og siden (1640) med Bratsberg Lehn. 5 Aar derefter blev han Rigsraad og Rigsadmiral og døde den 17de December 1660.

Mandfjordefjeldet

[210] I Kong Frederik den 3dies Tid, da adskillige svenske Streifepartier trængte ind i Nordlandene for at udplyndre det uforsvarede Land, viste Ofotens og Tysfjordens Finner megen Troskab imod Norge. Efter Overlæg begave Nogle sig til Fjelds, og

tilbøde de Svenske at vise dem Veien; men bragte dem istedet derfor paa Afveie, hvor Finnerne havde posteret sig i Bjergkløfterne og, uden selv at tabe en Mand, med deres sikke Rifler bragte Død og Fordærvelse blandt Fienden. En anden Flok Svenske paa omtrent 150 Mand tvang paa samme Tid en Fin, der græssede sine Hjorder snart paa svensk og snart paa norsk Grund, til at være deres Veiviser ned til Tysfjorden, hvor denne Fin havde sin meste Familie. Ved Juletider begave de sig paa Reisen, han løbende paa Skie, de kjørende med Renner. I Mørket leder han dem vild, og fører dem hen til et fladt Fjeld, der danner en frygtelig Styrtning, ud over hvilken de fare, og der finde en uventet Grav. Fjeldet kaldes til Minde Mandfjordsfjeldet og i den nedenunder liggende Dal fandt man endnu lang Tid efter Dynger af Menneske- og Rensdyr-Been. Finnerne i Ofoten og Tysfjorden fik siden til Belønning for den udviste Troskab deres Pladser og Rydninger til Odel og Eie.

Anm. Top. Journal og Budstikken 5 783. Endnu 1782 fandtes hist og her Levninger af Menneske- og Rensdyr-Been; men troværdige Folk fortalte, at i deres [211] Barndom vare disse at see dyngeviis. Et lignende Sagn berettes om Stagnæs-fjeld i Finmarken **ibi** 784.

Saa vel i Soløer som i Throndhjem har man Sagn om en rask Skieløber, der som Veiviser i Sneefog bragte en lignende Ulykke over svenske Streifepartier. (Meddeelt).

Carl Gustavs Fald

Et Sagn i Norge beretter, at Sveriges krigerske Konge Carl Gustav fandt sin Bane for Frederiksteen. Misfornøiet med den ringe Fortgang, som hans Vaaben havde i Norge, reiste han selv til Halden, og vilde fra den Høide, hvor Overbjerget siden blev anlagt, tage de norske Forskandsninger i Øiesyn. Da man fra disse blev vaer 3 fornemme Herrer til Hest, skjød man efter dem, og saae da den Midterste at segne af Hesten. De tvende Andre toge ham strax under Armene og førte ham ned af Bakken. Denne Mand var Carl, som derpaa blev ført til Gothenborg, hvor han ved sin Ankomst af 2 Drabanter blev tagen af Slæden, og da kunde man tydelig see at Hovedet og Benene slang paa ham, som paa en Død.

Anm. Schrøder beretter i sin Beskrivelse over Frederikshald 1727, S. 33, at for nogle Aar siden levede der en gammel Tømmermand, som havde været Øienvidne til den formeente Konges Fald. En svensk Dragon, Harald Stochfisch, som efter Freden blev Bytjener paa Fredrikshald, bevidnede ogsaa, at Kongen paa anførte Maade fik sin Bane. Cap. Hoff tilføier (Top. Jour. [212] 4, 36). «Udi en Journal,

skrevet i Kjøbenhavn 1660, sees disse Ord: den 13de Febr. kom her Kundskab fra Gottenborg, at den svenske Konge havde bloqueret en Skandse i Norge, som kaldes Haldsskandsen, og at han for samme Skandse er bleven dødelig bleseret og bragt til Gottenborg.»

Kong Carl den 12te

I Aaret 1716 kom i følge Sagnet Kong Carl uformodet til Edsberg Præstegaard, hvor han opholdt sig 3 Dage og laae om Natten i Dagligstuen paa Halm. En Gang gik han op ad den meget steile Trappe for at besøge Præsten paa hans Studeerkammer, og da hans Sporer ved Nedgangen toge fat i Trinene, bad Præsten Kongen at han vilde gaae baglends ned. Kongen fulgte hans Raad og tilføiede «Tak kjære Pastor! Du er dog en ærlig Præstemand, jeg kunde ellers snart brække Halsen!» Præsten hed Hans Smidt og var Sognepræst i Edsberg til sin Død den 6te April 1740. (Top. Journal 2, 86).

Da Carl den 12te under Beleiringen af Agershuus engang red gennem Christianiasⁿ¹²⁸ Gader mødte han en Pige, der havde vovet sig ud i Kugleregnen. «Vogt Dig min Flikka for at komme her» raabte Kongen til hende; men i det samme tog en Kanonkugle hende af paa Midten, lige ved Kongens Side.

Paa sit Tog til Norge kom Carl en Morgen efter et besværligt Ridt med nogle Ledsagere ind til en Kone, [213] af hvem han forlangte noget at spise. Vil Du have Tommeklining eller Knivklining spurgte Konen. Lad mig faae Tommeklining gjentog Carl, hvorpaa Konen skar en Skive Brød, paa hvilken hun klinede Smøret ganske fast med sin Tommelfinger. Kongens Ledsagere derimod foretrak Knivklining, som bestod deri, at hun lagde nogle tynde Smørskiver paa Brødet. Carl stak sin Frokost i Lommen, og steg strax igjen til Hest. Efterat de havde redet endnu et godt Stykke, saa at de vare blevne dygtig sultne, bød Kongen, at de skulde holde Nadvere, og gottede sig nu ret over sine Ledsagere, der maatte lade sig nøie med tørt Brød, thi da det var Vintertid og Smøret haardt var den løse Knivklining falden af, medens Kongen med en tilfreds Mine fortærede sin Tommeklining, der var ubedærvet. (Mundtligt).

Anna Colbjørnsen og de Svenske

Under Krigen med Carl den 12te, kom en Aften den svenske Oberst Axel Løven til Nordrehaug Præstegaard med omtrent 800 svenske Dragoner, der vare til Sinds at drage til Kongsberg, for, som de sagde, at skoe deres Heste med Sølv. Præsten var

syg; men hans Kone, den gjeve Anna, modtog de uventede Gjester paa det bedste, for at undgaae Plyndring. For at udfritte Fiendens Planer, gjorde hun sig ofte Ærinder ind til et stort Skab, som stod i den Stue, hvor de ^[214] Svenske holdt Krigsraad, og da hun nu mærkede, at de næste Morgen havde i Sinde at overraske de norske Dragoner, der laae paa Gaarden Steen, og intet vidste af Fiendens Ankomst, besluttede hun at advare dem. Dette var imidlertid ingen let Sag, da Fienden havde afskaaret al Mellemførsel; men den kloge Præstekone hittede imidlertid paa Raad. Hun skrev i Hast en Seddel, hvori hun meddeelte Efterretning om Fiendens Mængde, Planer o. s. v., og for at den ei skulde blive røbet, lod hun sin Pige lægge den i sin Skoe. Under det Paaskud, at hun behøvede Noget til Maden, fik hun af Obersten selv Tilladelse til at sende sin Pige ud i Bygden. For at hendes lange Fraværelse imidlertid ei skulde opvække Mistanke, lod hun Pigen kun løbe hen til den i Nærheden boende Foged, med Anmodning til ham om strax at besørge Sedlen til Steen. Alt gik godt. Medens Anna sørgede for, at de svenske Officierer paa det Bedste bleve trakterede, og med Oberstens Tilladelse endog lod antænde en Ild ude paa Gaarden, for at opvarme de forfrosne Soldater, som hun foregav, men egentlig for at vise de Norske Veien i den mørke Nat, brøde disse op fra Steen og toge Veien over den tilfrosne Steensfjord. Den Dundren, som de 400 norske Dragoners Ridt over Isen foraarsagede, tildrog sig de Svenskes Opmærksomhed, og forundrede spurgte de hvad der var paa Færde. «Aa,» svarede den raadsnare Anna, «naar Vandet falder saa brager det stedse stærkt i Isen her.» I Spidsen for de Norske var ^[215] en Vagtmester, der hed Thor Hovland og en anden Dragon, der var født paa Ringerige, hvilke 2 tjente til Veivisere. Saasnart de nærmede sig Præstegaarden gave de Hestene af Sporene, dræbte den svenske Udpost, kastede Præstegaardsporten, som Fienden havde lukket, af, og stormede ind paa Gaarden, hvor den største Forvirring opstod, da mange af Fienderne allerede vare gangne til Hvile. Thor Hovland skjød ind af Vinduet efter Løven, dog uden at træffe. Man opfordrede Oberste Løven til at overgive sig, men han svarede: «Jag vil håller döe här än hänga uti Sverrike,» og svor at skyde den første ned, der vovede at komme ind ad Døren. Ingen havde nu Lyst til at være den første; men de Bagerste trængte de Forreste frem, saa at Døren blev sprengt; den første, som trængte ind, faldt imidlertid for Oberstens Pistolkugle. Han med Flere blev nu tagen til Fange og Resten dræbt eller fordreven.

De forbittrede Norske skulle nu ifølge et Sagn have taget den fangne Løven, sat ham bagvendt paa en Hest og ført ham bagbunden til Agershuus, hvilken uværdig Fremgangsmaade skal have foraarsaget, at de norske Soldater ei fik den Belønning, som de havde ventet for deres Tapperhed. (Mundtligt).

Anm. Saaledes lyder den mundtlige Tradition, hvortil jeg kun vil tilføie, at Chefen for de Norske var Oberste Øtken, at Fogden hed Lars Michelsen, og at 30 Svenske bleve paa Stedet skudtⁿ¹²⁹ og 170 tagne til Fange. De Svenske sendte følgende Dag en Dragon paa Speiderie, da ^[216] de Norske efter Overfaldet havde trukket sig tilbage til Steen, og da han traf paa Præstekonen skal han med Pistolen i Haanden have spurgt «hvor Jutan var.» «I Alteration» svarede hun. «De troppe op bag Kirken,» hvilket satte saadan Skræk i Speideren, at han med Kammerater flux begav sig paa Flugten. En Piquetvagt paa 25 Mand, under Capitain Allemander, der var udsat paa den modsatte Side, retirerede til Vigersund, hvor han, for ei at lide den Tort, at maatte overgive sig til Bønder, gav sig fangen til en Klebo, der før havde været Fændrik. (Top. Journ. 30, 150). De Svenske bestode af 7 Compagnier Dragoner, som den 29de Marts bleve overraskede af 3 Eskadroner norske Dragoner. Kraft 2, 347.

Student Ramus og Lieutenant Bruse

Anna Colbjørnsen havde en Søn, der i et Selskab paa Hadeland kom i en saa heftig Ordstrid med en Lieutenant, der hed Bruse, at Værten, for at faae Fred tilveiebragt, fik Bruse til at gaae bort, medens man lukkede Ramus, som nok havde drukket vel meget, ind i et Værelse. Da man imidlertid ei passede vel paa ham, sprang han ud af Vinduet, indhentede sin Modstander og foer løs paa ham med blank Sabel. Denne greb nu ogsaa til sin Kaarde, og gav Ramus ved Moesmobroen paa Hadeland sit Banesaar. Nogen Tid efter denne Tildragelse kom Bruse i et Selskab paa Holepræstegaard, hvor Anna Colbjørnsen hændelsesviis ogsaa var. Saasnart hun fik Øie paa sin Søns Banemand, stod hun op fra ^[217] sit Sæde, gik lige hen imod ham, og spyttede ham lige i Øinene med de Ord: «Du min Søns Morder.» (Mundtligt).

Anm. Denne Lieutenant Brusens Liig er endnu at see ganske ufortæret, og liggende i fuld Uniform i Bønsnæs Kirke i Hole Præstegjæld.

Frederikshalds Brand 1716

«Og aldrig blussed nogen Baun
Saa skjøen som den,
Og aldrig uddøe skal dit Navn
O Colbjørnsen!»
Rahbek.

Da Haldens gjeve Borgere ei med Vaabenmagt kunde fordrive de Svenske af Byen, besluttede de, paa Brødrene *Hans* og *Peter Colbjørnsens* Opfordring, at stikke den i Brand; men da Fienden stedse slukkede, vilde det ikke ret lykkes førend Peter Colbjørnsens Tjener Anders Brynildsen med 2de Begkrandsse i sin Skjortebarm fik luret sig ind i sin Herres Gaard, som han derpaa stak i Brand. Paa samme Maade skal Hans Colbjørnsens Gaard være bleven antændt af en Pige, der hed Olau, og som først af egen Drift havde fornaglet 3 Kanoner ved Byens Blokhuus og kastet Kuglene i Vandet, paa det at de ei skulde komme Fienden til Nytte. Top. Journ. 4, 50.

Peter Tordenskjold

[218] Peter Tordenskjold søgte, som bekjendt er, sin Mage i at skyde. For nu tillige at prøve sine Folks Mod, vilde han efter Sagnet ikke have nogen Mand ombord paa sit Skib, som ei turde staae i Raaen og mellem Fingrene holde en Sølvskilling, som tjente Tordenskjold til Blink. Det hendte aldrig, at han skjød feil; men den, som undslog sig for Prøven eller rystede paa Haanden, blev uden videre afviist. (Mundtligt).

Anm. Om en Mand som Tordenskjold maatte man vente at finde en Mængde Sagn, da hans Raskhed, Aandsnærværelse og uforfærdede Mod maatte gjøre ham til alle raske Sømænds Yndling og Folkets Helt; men de fleste Træk, der endnu ere i frisk Minde, findes allerede samlede i Tordenskjolds Levnet af Rothe. End synge Norges Sømænd Viser til hans Ære, og man regner sig det til en Hæder, at nedstamme fra En, som har tjent under Tordenskjold.

Sjette Afdeling. Forskjellige Sagn

«Man kan temmelig sikkert antage, at ethvert Folkesagn, som ei er opstaaet ved Forklaring af Naturgjenstande eller Monumenter, maa have sin Oprindelse fra et eller andet Factum, hvad enten dette tillige er opbevaret i Skrift eller ikke. Jo høiere et saadant Factum nu stiger op i Tiden, jo mere maa det have tabt af sin Betydning, og jo mere poetisk maa Sagnet være bleven.»
Werlauf.

Axel Thordsen og Skjøn Valdborg

I Norriges Land levede i fordums Dage en Lillievaand, der var saa fager, at hun i Alles Munde hed Skjøn Valdborg. Hendes Fader var Hr. Immer, der døde i hendes spæde Barndom, og hendes Moder, Fru Julli, hvilte ogsaa i den sorte Muld inden Datteren var voxen. Mægtige Frænder havde hun rundt om i Landet; thi hun var af den gilske Æt; men den gjeveste blandt dem Alle var Axel Thordsen, der kaarede hende til sin Brud, medens hun endnu var et lidet Barn, og fæstede hende, da han selv drog ud af Landet for at gjeste fremmede Herrer, blandt hvilke han tog Tjeneste hos Keiser Henrik.

I Kloster sættes imidlertid hans liden Brud, at hun skulde Sømmen lære, og der var hun i 11 Aar, hvorpaa Dronning Malfred tog den fagre Pige i sin Gaard, hvor hun blev holdt høit og i Ære, thi Malfred og Fru Julli havde været gamle Bekjendte og ofte legt Guldtavel med hinanden. Imidlertid begyndte Hr. Axel at føle svar Længsel efter sin Fæstemøe, og da han [222] «udi Rosens Lund» traf en Pillegrim af den gilske Æt, der fortalte ham, at Valdborrig Immersdatter var den skønneste Lillievaand i det ganske Land, og at hendes mægtige Frænder havde bestemt Axels Fæstemøe til Hagen Kongesøn, saa bad han Keiseren strax om Orlov, og ilte flux tilbage til sit Fødeland. Ham fulgte 30 Svende; men da han kom til sin Moders Gaard, da red den Herre ene. Ved Borgeled traf han sin væne Søster Fru Helfred, der gav ham et Budskab med, saa at han kunde træffe Skjøn Valdborg, og da hun med Dronningen kom fra Aftensange leverede han det Bønnebrev stort, hvorudi stod Elskovs Ord, og laae Guldringe 5, der vare drevne i Roser og Lillier.

«Saa fulgtes de over den Høieloftsbro
Som Gud gav dennem tilraade;
Der gave de hinanden Tro
Og Eden svore de baade.»

Sin Eed holdt Valdborg trofast, uagtet 11 Riddere beilede til hende og Hagen, Kongens Søn, var den 12te. Denne mistvivlede alt, og var mod i Hu, da skjøn Valdborg ei vilde lade sig bevæge, og hans Moder, Dronning Malfred, svarede til hans Klage: «Med Magt kanst Du hende ikke faae.» Dog Haab fik han atter, da han hændelsesviis stødte paa sin Skriftefader, Sortebroder Knud, der gav ham den uventede Trøst, at Axel ei kunde Valdborg ægte; thi de ere Nærsødskende-Børn og een Frue har holdt dem begge over Daaben, og Capitulet maae de lyde.

[223] Hagen henvendte sig nu til Valdborgs 3 Morbrødre, der vare anseelige Grever, og forlangte hende til Ægte. Med Glæde gave de deres Minde dertil; men Valdborg svarede: «Axel er min kjæreste Ven, jeg vil hannem aldrig svige.» Da lod Hagen skrive Brev og Erkebispem hente med Klerkerne 7 Gange 10, og erklærede, at de Ædlinge to skulde stævnes til Thing, at møde for Erkebispem.

Med bange Hjerter mødte det elskende Par for Erkebispem i St. Mariæ Kirke, hvor Sortebroder Knud fremtraadte og med Slægtbog i Hænde beviste, at de ei kunde komme sammen i Ægte, da de vare Næstsødskende-Børn paa Mødreneside og derhos Gudsødskende. Man fulgte dem derpaa op til Alteret, hvor man gav dem et Haandklæde i Hænde og

«Det Haandklæd mellem dem skaaret blev
Hver fik af dennem et Stykke;
Saa lever den aldrig i Verden saa gjæv,
Der selver kan raade sin Lykke.»

De Elskende vare saaledes for evig adskilte, og man tog Guldringen af Valdborgs Finger og Armbaandet af hendes Haand, og gav Ridderen sin Gave tilbage; men

«Hr. Axel kasted' Guldet paa Alteret da,
Gav det St. Olaf til Ære;
Svor alle de Dage, han leve maa,
Han Valdborgs Ven vilde være.»

Over denne Eed blev Hagen vred, traadte frem paa bredden Steen og svor, at Axel i Morgen den Dag [224] skulde sværge paa Sværd og hellige Læst, at Valdborg for ham

var Møe. Ei alene de Ædelinge 2 svore paa Messebog, 11 Grever af samme Æt med gyldne Sværd og Lokker gule indfandt sig for at sværge med den væne Lillievaand, som Hagen Kongesøn bød nu skulde bære Kronen af røden Guld; men hun erklærede den sorgmodige Axel:

«Saa sørgelig vil jeg leve min Tid
Alt som en Turteldue.
Hun hviler aldrig paa grønne Green
Hendes Been er aldrig saa møde;
Hun drikker aldrig det Vand saa reen,
Hun rører det først med Fødde.»

Saaledes stod det nu en rum Tid hen. Hr. Axel og den Jomfru from, de hverken legte eller loe; da kom der Orlog paa, og Hagen opbød alle sine Mænd til dette Hærværk, og udnævnte Axel til Høvidsmand, og den bolde Ridder, i hvis blaa og hvide Skjold 2 røde Hjerter monne stande, svigtede ei hvor det gjaldt om Fædreland og Ære. Den Kamp var haard. Ridder Axel vog Kong Amunds Sønner og mange af de Herrer af Oppeland. Da sank Hagen Kongesøn dødelig saaret af sin Ganger, i det han bad Axel Thordsen at hævne hans Død og fange Norges Rige og derhos begge deres Møe. Axel styrtede nu atter ind blandt Fienderne, og kjæmpede drabeligen indtil hans gode Sværd brast, og han havde faaet 7 dødelige Saar. Da opgav han sin Aand; men det sidste Ord, han talte var om sin Fæstemøe.

[225] Valdborg uddeelte nu alle sine Kostbarheder blandt sine Frænder og gik selv i Mariæ Kloster, hvor Erkebiskop Aage viede hende til Nonne, og aldrig forsømte hun en Messe her, ei heller en Ottesang.

«Gud dennem forlade, som Aarsage er,
at de ei sammen maa være,
Som have hinanden af Hjertet kjær,
Og elske i Tugt og Ære.»

Anm. Fremstillingen af dette Sagn grunder sig ganske paa den almeenkjendte og smukke Ballade, da Bønderne, naar Talen kommer paa denne yndede Tildragelse, fast stedse tilføie: «hvorum meldes i Axel Thordsen og Skjøn Valdborgs Vise.» Denne Vise, om hvis Forfatter, og selv Tiden, hvori den er skreven, man svæver i det tykkeste Mørke, blev første Gang trykt i den christianiensiske Udgave af A. S. Vedels Hundrede Viser, som et Anhang, og er siden deels i Samlinger, deels

særskilt trykt. I svensk Oversættelse er den udkommen i Linkøping i det 17de Aarhundrede, og paa Tydsk er den oversat af den lærde Grimm.

Den samme Dunkelhed, hvori Forfatteren svæver, hviler ogsaa over Tiden og Stedet, hvor denne Tildragelse skal være indtruffen; thi uagtet Stoffet i denne gamle Ballade synes at være aldeles historisk, saa ere de Personer, der i Visen omtales, mindre end historiske. Blandt den hele Række af nidarosiske Erkebisper forekommer ingen Aage. Navnene Sortebroder σ : Dominicanermunken Knud, Mester eller, som han ogsaa nævnes, Erkedegn Erland, Fru Eskelin, Julli, Karl af Sønderdal, Hr. Asbjørn, ^[130] Axel Thordsen og ^[226] Valdborg forekomme aldeles ikke i vor Historie; og de Øvrige, som Prinds Hagen, Dronning Malfred, Keiser Henrik, Kong Amund og de Herrer af Oppeland, give, ihvorvel lignende Navne forekomme i Nordens Historie, dog ikke den ringeste Oplysning.

Da Tildragelsen, hvis den ellers nogensinde i Virkeligheden har fundet Sted, er foregaaet i Norge, medens den katholske Cultus var i sin fulde Flor, saa synes det rimeligt, at en saa hjertegribende Tildragelse ved mundtlige Sagn maatte være opbevaret paa det Sted, hvor den tildrog sig. Her gaaer det imidlertid som med Sagnet om Hagbart og Signe. Tildragelsen interesserede i den Grad, at flere Steder gjorde Fordring paa den Ære, at være Skuepladsen for en saa rørende Tildragelse. Man behøvede ikke mere end et Kloster eller en Kirke, der var helliget Jomfru Maria, eller en Liigsteen, hvorpaa stod Sortebroder Knud, eller en Gaard, hvorpaa en Julli eller Valdborg i gamle Dage havde boet, eller Sagn om et Slag, hvori en Axel eller Aslak, en Kongesøn ved Navn Hagen var falden, for at gjøre denne Egn til Stedet, hvorpaa Balladens Helte færdedes. Heraf lader det sig let forklare, hvorledes flere Steder kunne tilegne sig samme Tildragelse; men det bliver vanskeligt at bestemme, om det locale Sagn skylder Visen sin Oprindelse eller har givet Stof til Samme, og hvis man endog ei uden Grund antager det Sidste, saa staaer det dog tilbage at vise, hvilken af de mundtlige Traditioner, naar flere existere, man giver Fortrinet som Stof til Sangen, og hvilke man betragter som dens Døttre. Vi ville nu lidt nøiere betragte de rivaliserende Partier for at see, hvem af dem vi skulle tildømme Prisen. Einabu i Gudbrandsdalen, mærkelig ved sine Steencirkler, og øvrige ^[227] Minder fra den graae Oldtid, paastaaer, at her skal have staaet et Slag imellem Kong Hagen og Axel Thordson, og at Kong Hagen, der faldt i Slaget, skal ligge begravet under den største af de herværende Bautastene. Andre derimod berette, at Axel Thordsen her ligger begravet (Hjorthøys Beskr. over Gudbrandsdalen 2,7). Hermed staaer et romsdalsk Sagn i Forbindelse, der melder, at paa Gaarden Staven i Gryttens Sogn, hvor en stor Bautasteen og adskillige cirkelrunde Kredse, kringsatte med store Stene, findes, leveredes et Slag mellem

Romsdølerne og Oplændingerne, hvis Anfører Axel Thordsen her fældte Romsdølernes Høvding, Hagen Kongesøn; men siden satte Livet til paa Einabu. (Schönings Reise 2, 134). Ved Gaarden Venje i Romsdalen omtaler Schøning i sin Reise (2, 126) Valborgs-Bakken, og at man beretter, at Skjøn Valdborg har boet paa denne Gaard. Disse Sagn ere i saa Henseende mærkelige, som de ved at gjøre Hagen Kongesøn og Axel til Høvdinger for 2 kjæmpende Partier, og lade dem blive jordede under Bautastene, synes at være ældre end Balladen og være uafhængige af den.

Balladens Fostre derimod synes det tønsbergske og bahusiske Sagn at være. Hiint fortæller, at Skjøn Valdborg levede og døde i et Kloster, der stod paa Teie, hvor man endnu seer Levninger af gamle Mure; samme Kloster skal ved en underjordisk Gang have staaet i Forbindelse med Tønsberg-Slot, hvorpaa Axel var. Uagtet jeg i min Barndom har seet den store Gravsteen, hvorunder Sortebroder Knud skulde hvile, og hørt tale om, at man i et skjult Lukke i Mariæ Kirke endog skal have fundet det Klæde, som blev deelt imellem Axel og Valdborg, saa kan selv dette blot overtøde mig om, at dette Sagn er en Localisering [228] af Balladen.¹¹³¹ Det samme gjelder om det bahusiske Sagn, der lyder saaledes: «I en Krig, som Kong Amund i Upland førte med Kong Hakon i Norge, kom denne med sin Hær til Søs fra Opslo, og landede, ledsaget af sin Feltherre Axel Thorsen i Guldmaren, i Nærheden af hvilken det kom til et Slag mellem de Norske og de svenske Oplændinger, hvori begge Kong Amunds Sønner, Kong Hakon selv og Axel Thorsen faldt.» Oedmans Bahusbeskv. 251.

Dragmarks Kirke hed fordum, saa lyder Sagnet videre, *Mariæ Kirke*, og blev bygget af den norske Konge Hakon Hakonsen, der saavel som Axel Thorsen havde den skjønne Valdborg meget kjær. For hendes Skyld lod han Kirken pryde med Marmor og andre Zirater, som han førte fra Thronhjem, og gjorde den til Hovedkirke for 7 Sogne. Paa samme Sted lod han bygge det Mariæ Kloster, hvori Skjøn Valdborg døde. Hun skal ellers have boet paa Gaarden Hältäs.

Hvis Balladen om Axel og Valdborg har andet historisk Værd end det, «at den bærer et nøiagtigt Præg af hiin Middelalderens Costume i Norge, og at man deri, som i et Speil, kan see den Tids Aand og Sæder, Skikke og Fordomme, og overhovedet ægte nationale Yttringer paa mangehaande Maader, saa er det dog rimeligst, at Skuepladsen har været Romsdalen og det tilgrændsende Søndmør, hvorpaa ei alene de i Begyndelsen [229] anførte Sagn henpege, men hvorfor flere Sagn og Grunde tale. Foruden Gaardene Sletta og Devold i Romsdalen, der begge gjøre Fordring paa Axel, findes her en Gaard Marstein, hvor ifølge Sagnet

Valdborgs Forældre boede, og hvor man, under en stor Steen tæt ved Gaardens Huse, viser hendes Moder Fru Jullis Grav. (Schönings Reise 2, 130). Paa Gaarden Houe i Søndmør skal ogsaa have staaet et Slag, hvori Axel Thordsen faldt tilligemed Hagen, Kongens Søn; og endelig findes paa den lille Øe Gidske, fordem Sæde for mægtige Høvdinger, ved Kirken en hvid Marmorsteen, der omtrent er een Favn lang og een Alen bred, og som er forsynet med nogle ulæselige Bogstaver, hvilken Steen stedse har baaret Navn af Skjøn Valdborgs Grav. (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 114). Paa den anden Side af Kirkens Chor, siger Sagnet, ligger Axel Thordsen begravet; men uden Mindesteen. Ved enhver af Gravene har været plantet en Ask, og disse Asketræer voxte op i lige Høide, og da de havde naaet over Kirkens Tag, saa bøiede de sig mod hinanden, og slyngede deres Grene sammen. Axels Træ staaer endnu frodigt, Valdborgs derimod er gaaet ud (Budstikken 6te Aarg. 589). Hvis man med Nogle vil antage at «gilske Æt» er en Forvanskning for «gidske Æt» saa finder Sagnet om, at hun var af en mægtig og anseet Slægt, Medhold i Historien; thi Gidske var ei alene i ældre Tider Sæde for den mægtige Rognvald Jarl; men her boede sildigere den videnom i Norge beslægtede Arnesonske Æt. – Hvad Tiden angaaer, har den oehlenschlägerske Hypothese, der findes i Fortalen til hans berømte Sørgespil Axel og Valdborg, meest Sandsynlighed. Han antager Visens Hagen Kongesøn for at være den unge Hakon Herdabreid, som i Steinavog [230] blev overvunden og dræbt af Erling Skakke, der saaledes kommer istedet for det i Visen formodentlig opdigtede Overfald fra Opland. I en af Hakons Mænd, «Askel v. Axel fra Føhrland, som han gjør til en Søn af hans Faders Tilhænger Thord Huusfreya,» gjenfinder han Axel Thordsen, der er af den gillske 3: Harald Gilles Afkom, «der udmærkede sig i den korte Tid, den levede, tragisk og sig selv tilintetgjørende.» Keiser Henrich gjør han til den kjække Henrik Løve. Erkebiskop Aage lader han Hakon indsætte, fordi hans Modstander Erkeb. Eystein havde begivet sig til hans Fiender i Bergen. Det romsdalske Sagn om Kong Hakons Drab i en Kamp med Oplændingerne kan da gjerne tyde hen paa den unge Hakon Herdabreid, hvis Liig først blev begravet i Romsdalen.

Pigen paa Landvig

I Tvekamp de ginge
For den væne Møe
og funde begge Bane.
Solens Sang 14.

Paa Gaarden Landvig i Nedenæs levede i gamle Dage en Pige, der var saare skjøn. I hende bleve tvende Brødre fra Reddalen, der fordem hed Riddardalen, forelskede.

Den ældste Broder beilede først til hende, og hun gav ham sit Jaord. Kort efter beilede ogsaa den Yngre til Pigen, og da hun syntes endnu bedre om ham, glemte hun sit første Løfte og trolovede sig ogsaa med ham. Herover blev den ældre Broder naturligviis opbragt; men tilsidst kom Brødrene dog over ^[231] eens om, at en Tvekamp skulde afgjøre, hvo af dem der skulde føre Pigen hjem som Brud. I Kampen gav den yngre Broder den ældre Banesaaret; men i det samme denne segnede, gav han Broderen et saadant Stik i Maven, at hans Indvolde randt ud paa en Ager, som endnu kaldes Vomsageren. Den fortvivlede Brud greb derpaa et af Sværdene og gjennemborede sig selv paa samme Sted. De bleve derpaa brændte og deres Aske gjemt i 3 Urner, der bleve satte ned i en Høi, som i denne Anledning blev opkastet. Ledet af Sagnet skal man siden have undersøgt Høien, og i den blandt andre Ting have fundet 3 Urner, en Guldring og et Sværd. (Mundtligt).

Bingsherrerne

Paa Ristvedkollen paa Eger findes adskillige Ruiner af gamle Forskandsninger, der endnu kaldes Slottet i Bingen. Her boede i gamle Dage de myndige og rige Bingsherrer. Deres Rigdom var saa betydelig, at de besloge deres Heste med Sølvskoe, og deres Anseelse saa stor, at man i Haugskirke ei turde ringe sammen til Gudstjeneste, førend de vare ankomne. Deres Rigdom skulde de skyldte det Sølv, som de fandt i det nærliggende Holtefjeld, hvor man endnu seer Spor af Gruber.

Anm. Ved Slottet paa Bingen er i gamle Dage fundet en Ringbrynie. Strøms Beskr. over Eger 260.

Haaken Gjedde

^[232] I samme Egn skal i gamle Dage have boet en fornem Mand, der skal have givet Anledning til det her gængse Ordsprog: ^{nl32} «Nu gaaer det ud med Haaken Gjedde,» som man bruger, naar man vil betegne, at Ens Formue forringes. En Dag kom en Bonde ind til ham, just som han sad og spiste. Heel overrasket ved at see en saa gjev Mand drikke Hvidviin og spise Salat, som han tog for Vand og Græs, udbrød han: «Nu gaaer det ud med han Haaken Gjedde, han aad Gras og drak Vatn te.» (Mundtligt).

Grev Clemet og Fru Belju

Paa Gaarden Devægge, tæt ved Næs Kirke i Hallingdalen, findes en for sin Ælde og Bygningsmaade saare mærkværdig Stue, der ifølge Sagnet er bygget af en fra

Scotland fordreven Greve, der hed Clemet; men siden fik Tilnavnet Bonde. Hans Frue hed Belju, som 7 Aar derpaa skal have ladet bygge Næs Kirke. Før hendes Tid var det fast umuligt at passere den steile og uveisomme Beja-Klev; men da hun var meget rig, saa lod hun Klippen sprænge ved Hjælp af Ild og Smør, og den Vei anlægge, som den Dag i Dag kaldes *Smørkleven*.

Anm. Mundtligt; Top. Journ. 31, 172 og 178. Huset, som endnu findes, er meget mærkeligt, da det bestaaer kun af 6 Stokke i Høiden, og Døren er saa høi at en [233] maadelig Karl kan gaae derigjennem uden at bukke sig, uagtet den ikkun er udhuggen i tvende Stokke. Imellem hver Stok er, istedetfor den almindelig brugelige Moos, lagt fiint blaåt Klæde. Det har ei havt Vinduer, men faaer Lys gjennem et Hul paa Taget, og er altsaa en Røgstue. Om denne Bygnings øvrige Mærkværdigheder see Top. Journ. 31, 174.

Junkeren fra Hallingdalen ved Olberg i Valdres

Paa Gaarden Hamre, der ligger ligeover for Slidre Kirke og under det steile Olberg Fjeld i Valdres, boede i gamle Dage en Konge, der laae i Feide med en anden Konge i Hallingdal, som ved Nattetider ankom med sin Hær til Olberg, hvor han traf en af Valdreskongens Svende. Denne blev nu nødsaget til at være Veiviser; men han benyttede sig af Leiligheden til at ødelægge sin Herres Fiender. Med et Tyrriblus i Haanden ilede han henimod Randen af Olbergs steile Klippevæg, lod Faklen synke, og kastede sig selv ned bag en Busk; Hallingdølerne styrtede efter Faklen paa Skie¹¹³³ og omkom. Dette Sagn findes med nogle Forandringer ogsaa i Hallingdalen, hvor man kalder den hallingdalske Konge kun en *Junker*, og fortæller, at han boede paa Gaarden Grøtte, hvorhen hans Lig blev bragt tilbage og begravet efter at han [234] med sin Hest og Ledsagere var styrtet ud over Olbergs bratte Fjeldvæg, bedraget og narret af sin egen Veiviser, der var bestukken af Kongen i Valdris.

Anm. Gaarden Hamre antages for at være det Gummonæs, der omtales af Snorre, da man paa et Næs, som løber ud i Slidrefjord seer Spor af Fortidens Forskandsninger. Top. Jour. 31, 187. Kraft 22, 234, 342.

Ridderspranget

Der var engang en Ridder i Valdris, der laae i Strid med en Ridder paa Sandbo i Gudbrandsdalen om et fiskerigt Vand, Heimdalsvandet kaldet, hvorfra Sandbo-Ridderen fordrev sin Modstander; men for at hevne sig, tog Valdris-Ridderen

Leiligheden i Agt, og, da Sandbo-Ridderen engang havde forladt sit Hjem, gik han med sine Folk over Fjeldet, og afbrændte Sandbo. Saasnart Ridderen kom hjem og fandt sin Gaard afbrændt, samlede han flux sine Folk, og satte efter Mordbrænderen, der havde taget sit Nattequarteer i den afsides liggende Fugelsæter, og her udsat sine Vagter. Uagtet Sandbo-Ridderen red den hele Nat, indhentede han først mod Dagbrækningen sin Fiende. Da han imidlertid blev de udsatte Vagter vaer, bød han sine Ledsagere at afhugge smaa Birketræer, og holde dem foran paa deres Heste, for at Vagterne ei for tidlig skulde faae Øie paa dem. Disse saae i Førstningen ei andet end en Birkeskov; men da de mærkede at Skoven bevægede sig, og kom nærmere, gave de strax Signal. ^[235] Valdris-Ridderen, der mærkede Uraad, søgte med sine Svende Frelse i en snar Flugt; men Sandbo-Ridderen forfulgte ham saa skarpt, at han kun havde een Ledsager tilovers, da hans egen Flugt blev standset ved en frygtelig Aabning mellem 2 Klipper, der staae 5 a 6 Alen fra hinanden og fremvise en Afgrund, som er over 20 Favne dyb, og i hvis Bund en brusende Elv skummer. Den raske Ridder vovede i fuld Rustning Spranget og kom lykkelig over; men hans Vaabendrager, der fulgte sin Herres Exempel, styrtede ned i Afgrunden og knustes. ¹¹³⁴ End kaldes dette Sted *Ridderspranget*.

Til Erstatning for den opbrændte Gaard blev Heimdalen med Fiskerie og andre Herligheder, der tilforn havde hørt til Valdris, af Kong Magnus tildømt Ridderen paa Sandboe, hvilket mange Kongebreve, som findes paa Gaarden, endnu stadfæste.

Anm. Heimdalsvatn er endnu bekjendt for sine deilige Ørreder og Heimdalen for sine Græsgange og Jagt. Denne Herlighed hører til det gamle Riddersæde Sandbo, som allerede i Kong Sverres Tid eiedes af Familien Gjæsling, men senere af Familien Iljarn, hvortil den omtalte Ridder skal have hørt. End bevares paa Gaarden ¹¹³⁵ en Staalhue, et Harnisk og en Deel Vaaben, som de gamle Eiere have brugt. (Mundtligt, Bud. 2 Aarg. 672. Hjorthøys Beskr. over Guldbrandsdalen 2, 37. Kraft 2, 137).

^[236] Hvis man henfører dette Sagn til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, hvor, under Magnus Smek, Høvdingerne i Norge levede fast uafhængige, og Næveretten gjaldt, kan ved den valderske Ridder maaskee forstaaes Sighvat af Læirholar, nu Leerol, i Valdres, en mægtig Ridder, som tilsidst, ifølge en gammel Beretning, blev dræbt af nogle Bønder. (Saml. til det norske Folks Sprog og Historie 1, 155).

Ridderen paa Sandbo hed efter det almindelige Sagn paa Vaage, Knut Iljarn, som Schøning (Bud. 2 Aarg. 680) antager for at være en Søn af «Herra Siugurdh Erlandzon»,¹¹³⁶ til hvem, ifølge et Pergamentsbrev fra 1337, der findes paa Sandbo, Arne Haraldsson Korsbroder i Hamre, afstod Heimdals Vatn. Hvis man med Schøning antager, at denne var en af Familien Gjæsling, kan Trætten muligen have reist sig i Anledning af Gaardens Overgang fra Familien Gjæsling til Iljarn. Gaardens nuværende Beboere paastaae at nedstamme fra de gamle Iljarn, dog fra en Sidelinie, thi vel efterlod Ridder Knut sig 7 Sønner, men disse vare alle voldsomme Karle, der satte Livet til i Tvekamp, eller lede en Udød, og efterlod sig ingen Afkom. Deres Moder, der var af Familien Gjæsling, og en gudfrygtig Kone, slog sig af Sorg over sine Sønners slette Opførsel fra Verden, og satte sig ned paa et afsidesliggende Sted, Skaarvangen kaldet. Her søgte hun, ved Faste og et haardt Levnet og ved Gaver af Jordegods til Præsten paa Vaage for Sjælemesser, at udsone sine Sønners Misgjerninger.

Soelbergs Fruen

[237] Paa Gaarden Soelberg i Gusdal i Gudbrandsdalen boede i gamle Dage en fornem Frue, og paa Skondalsfjeldet en anden, der kaldes Skondals Fruen. Disse 2 Fruer laae i heftig Strid, fordi Soelbergs-Fruen engang havde ladet den anden frastiæle et Sviin. En af deres Svende blev ved denne Leilighed ihjelslagen¹¹³⁷ og begravet paa samme Sted, hvor Mordet skede. Trætten blev fortsat indtil Soelberg-Fruen ved Dom blev paalagt, at retfærdiggjøre sig ved Eed. Hun aflagde denne, men skal siden have sagt: «Flesket smagte godt, men Eden var ond at gjøre.»

Skondals-Fruen stod i saadan Anseelse hos Stedets Præst paa den Tid, at der aldrig blev ringet sammen ved Hovedkirken, førend hun blev seet i Klæve-Bakkene.

Anm. Paa en Sæter ved Skondalsfjeldet sees endnu Spor af Huustomter. Hjorthøy 2, 188. Sagn om Fruer ere temmelig almindelige. Paa Grevsnæs i Volden paa Søndmør skal i gamle Dage have boet en scotsk Frue eller Grevinde (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 345). Halve Flaa-Annex i Hallingdalen skal i gamle Dage være eiet af en rig Frue, der kaldes Roppe-Fruen, og som var saa prægtig, at hun kjørte med Elsdyr. (Top. Journ. 31, 169).

Rakna hiin Rike

[238] Inderst i Eidfjorden ved Øgtenutens Fod boede langt tilbage i Tiden rike Rakna, saa kaldet, fordi hun eiede korn gode Gaarde i Dalen og Fæebeite paa

Fjeldet for talrige Flokke af Storqvæg og Smaler. Giftige Tunger gave hende og Klengenavnet «ille Rakna,» fordi hun var ilsindet og ond af Gemyt. At hun med Rette bar dette sidste Navn maatte hendes Huusbond sande; thi med ham yppede hun Klammer og Kiv og levede ret et ukristeligt Samliv. En Dag skulde Rakna over Fjorden til Haatlonastølen. Hendes Huusbond var med i Baaden. Der opstod en Tvist, som endtes med formeligt Slagsmaal. Rakna, der i Kræfter var sin Herre langt overlegen, slængte ham fra Baaden hen paa et lidet af Søen fremstikkende Skjær; selv roede hun videre hen over Fjorden. Pludselig opstod et frygteligt Uveir. Stormene rasede, Søen gik høit, og en fraadende Bølge, som slog hen over Skjæret, rev Husbonden med sig. Rakna slap vel derfra med Livet, men havde den Sorg, at see sin bedste Støl blive et Rov for en hurtig opkommende Vandfloms vilde Bølger, der rev den med sig. Den onde Kvinde skal have levet lang Tid derefter; men om det end lykkedes hende at skjule sin Udaad og undgaae sin fortjente Straf, blev hun dog plaget af Samvittigheds Nag og Tungsind. For at udsone sin Brøde byggede hun Eidfjords Kirke, lod lægge kostbar udhuggen Marmorsteen over ^[239] sin af Fjorden opfiskede Husbonds Lig, skriftede sin Udaad i Dødens Stund, og hensov i Angest for en lang og piinlig Skjærsild.

Anm. Meddeelt. Sammenlign Hermoder 6, 93 og Samlinger til den danske Historie 2. 3. 38, hvor der fortælles, at ved Alterfoden af Eids Kirke ligger Ragna Asulfs Datter begravet, under en med Inscription forsynet Gravsteen.

Præstehulen ved Tindsøe

Tre Døgn ruged Natten saa sort som Muld,
Og rædsomt Stormene brølte;
Men Præsten knælede tillidsfuld
Med Psalter og Bøn, og ei Hunger og Kuld,
Ei Søvn eller Træthed han følte. –
Bjerregaard.

Da Præsten i Tind for mange Aar siden en Søndag skulde roe til Annexet Hovind, blev han paa den af skyehøie og bratte Klippevægge indsluttede Tindsøe pludselig overfalden af en heftig Storm. Paa Redning var ei at tænke, thi Søen taarnede sig frygtelig, og ingen Havn eller Landingssted er at finde. Rorskarlenes Anstrengelse var forgjeves, Baaden knustes mod Haukanæsfjeldets bratte Sider, Folkene omkom, men, som ved et Guds Under, blev den fromme Præst af de vrede Bølger uskadt kastet ind i en lille Fjeldkløft, høit oppe paa Fjeldet, hvor den stakkels Mand skal have siddet i 3 samfulde Dage. Den 4de Dag lagde ^[240] Stormen sig. Nogle

Forbirende, der hørte den Vansmægtendes Angestaa, reddede ham, og siden er denne Afsats i Klippevæggen bleven kaldet Præstehulen, et Navn, som den bærer den Dag i Dag. (Mundtligt).

Præstedrabet i Sætersdalen

I Walle Kirke i Sætersdalen kom engang, for omtrent et Par Aarhundreder siden, Lensmanden Olmund Berge saa sildig, at Præsten allerede var kommen paa Prædikestolen. Præsten satte ham derfor offentlig til Rette, hvorover den stolte Lensmand blev saa forbitret, at han, da Gudstjenesten var forbi, stillede sig udenfor Kirkedøren og med sin Tollekniv gav Præsten sit Banesaar, i det han traadte ud af Kirken. Morderen flygtede vel flux; men den paa Kirkegaarden forsamlede Almue satte efter ham og indhentede ham nogle 100 Skridt fra Kirken, hvor de stenede ham ihjel. Nogle Stene vise endnu hans Grav. Det varede 3 Aar inden Bygden fik nogen Præst, da en svensk Student var den første, der vovede sig op blandt Sæterdalens raa og vilde Indbyggere. (Mundtligt, conf. Top. Journ. 26, 39).

Præsten i Hallingdalen

Hallingdølerne skulle i Fortiden have været haarde og ustyrlige Folk, der havde behandlet flere Præster ^[241] saa ilde, at Ingen vilde søge didhen. Endelig vovede en dansk Mand, der var bekjendt for sin usædvanlige Styrke, at drage derop. Blandt andre Oldtids Skikke fandtes da ogsaa den, at hver Bonde mødte bevæbnet ved Kirken, hvor han i det saakaldte Vaabenhuus indsatte sin Øxe, medens Prædiken varede. Naar Gudstjenesten var tilende, og enhver vilde tage sin Øxe, opstod der som oftest Klammerie, der ikke sjelden endtes med Drab. For at forhindre saadan Uorden udkom der en Forordning, som forbød Bønderne at komme bevæbnede til Kirke. Ikke destomindre kom en gammel stolt Bonde til Kirken, med sin Øxe i Hænde. Da Præsten saa denne Overhørighed gik han ham imøde med de Ord: «Kjender Du ikke Kongens Bud?» og fratog ham med et raskt Greb Øxen i hele Almuens Paasyn. En saadan Fornærmelse skar den stolte Bonde i Hjertet. Han blev syg, og paa sit Dødsleie fordrede han af sin unge Søn, at han skulde fordre Bod af Præsten for Øxen. Disse den døende Faders sidste Ord lode Sønnen hverken faae Rist eller Roe. En Aften, da Præsten sad ene i sit Studeerkammer, traadte Sønnen ind, og blev staaende med sit Gevær ved Døren. «Hvad vil Du min Søn?» sagde Præsten i det han blev ham vaer. «Jeg kommer for at fordre Bod for min Faders Øxe» svarede denne. Disse med Fasthed udtalte Ord sloge Præsten, der erindrede den offentlige Beskjæmmelse, han havde tilføiet Faderen, og i det han gik hen til

sin Boghylde og udtog en Bibel, sagde [242] han: «Den skal Du faae. See her min Søn er det kjæreste, jeg eier i Verden, tag den til Bod for din Faders Øxe.» Ynglingen rørtes saaledes ved denne Præstens høitidelige Tiltale, at han faldt ham tilfode, tilstod at det havde været hans faste Beslutning¹¹³⁸ at skyde ham, bad om Tilgivelse og blev fra den Dag Præstens fortrolige Ven og trofaste Medhjælper. (Meddeelt).

Anm. Biskop Munch, der i «Præsten i Hallingdalen eller Hævnen» saa skjønt har dramatiseret dette Sagn, fortæller i en Efterskrift, at hans Arbeide grunder sig paa en mundtlig Fortælling af en meget gammel og hæderlig Enke i Sande-Sogn i Jarlsberg Provstie, som var en Slægting af Ole Madsen Engelstrup, den 8de Sognepræst efter Reformationen i Aalls Præstegjeld i Hallingdalen. Han var en Præstesøn fra Sande i Jarlsberg og en lærd og kyndig Mand. Top. Jour. 32, 121.

Efter Aalls Kaldsbog blev han 1682 Capellan og 1694 Sognepræst i Aall, hvor han døde 1716. «Paa samme Tid var Lars Mikkelsen Kongens Foged og skal ofte have trængt til Præstens Bistand, naar det gjaldt at udføre Overøvrighedens Befalinger hos den selvraadige Almue. Denne var især forbitret over den saakaldte Dagskat eller Krigsstyr, som blev udskrevet i Aaret 1712, og for hvis Fordeling den vilde drage Fogden til Ansvar. Der opstod i denne Anledning en farlig Tumult paa Thinge, som Præsten formedelst sin Aandsnærværelse, og den Agtelse, han stod i hos Menigheden, lykkeligen stillede. Sagnet fortæller, at Engelstrup skal have været en anseelig høi og før Mand, hvilket ogsaa kan skjønnes af hans Portrait, som er opbevaret i Choret i Aalls Hovedkirke. Han skal have forenet sjelden [243] Klogskab og Sindighed med stor Legemsstyrke, hvilken sidste Egenskab var hartad nødvendig i fordums Tid for enhver Embedsmand, som blev ansat i Norges Fjeldbygder. Han skal tillige have været retsindig og nidkjær i sit Embede. Ved sin Kaldsiver paadrog han sig i Begyndelsen Manges Uvenskab, der gik saa vidt, at trende Bønder lagde sig i Veien for ham i en øde Skov for at tage ham af Dage. Endskjønt han var alene slog han Stiemændene paa Flugten og slap lykkeligen fra dette Møde med et Hug over det høire Kind, hvor han beholdt et vældigt Ar. Dette sees paa et Malerie i Kirken, og kunde endnu for en Deel Aar siden tydeligen spores paa hans Liig, der er nedsat under Kirkegulvet.

Den overmodige Præstedatter

Paa Oure Præstegaard paa Nordmør boede for et Par Aarhundreder siden en Præst, Hr. Laurits Krabbe, som havde en Datter Susanna, der en Dag hjemme i Overmod tog sin Guldring af Fingeren og slængte den fra Bryggen ud i Søen med de Ord: «At

ligesaa umuligt det var for hende at faae Ringen igjen, saa umuligt var det og for hende at blive fattig.»

Nogle Dage derefter kom en af Gaardens Huusmænd med fersk Fisk til Præstegaarden, og i en af dem blev Ringen funden. Det onde Varsel gik ogsaa i Opfyldelse. Susanna, som blev gift med en Borgermester i Throndhjem, skal i sin Alderdom være kommen tilbage til Oure, og have i største Fattigdom boet paa Huusmandspladsen Skibshavnen, hvor hun ikke havde [244] andet at leve af end Renterne af en liden Capital, som hendes Bedstefader havde givet til Sognets Fattige.

Hendes Bedstefader Peder, hendes Fader Laurits og Broder Peder Krabbe, gift med Biskop Krogs Søster Sidsel, vare Sognepræster til Oure næsten hele det 17de Aarhundrede. Top. Journal 16, 129.

Munkene i Trysild

Paa de øde og skaldede Fjelde ved Trysild ere paa mange Steder dybe Veie heel kjendelige, hvilke her kaldes *Munkeveie*; thi ad dem droge efter Sagnet i gamle Dage Munkene paa deres Reise fra Reendalen, hvor der fandtes et Billede, der var Gjenstand for Tilbedelse. Ved Trysild Kirke vare de gjerne tilstede ved Olsøktider (St. Olafs Fest den 29de Juli); thi St. Olafs Billede, som stod i Kirken, var Gjenstand for Folkets Andagt. Munkene nærmede sig med Trommer og Piber, og deres Ankomst var for Almuen en Glædesdag; thi uagtet det var midt i Høeslotten, slap de baade Jaae (Liar) og Rive og stimlede, ved at høre deres Ankomst, til Veiene for at see og hilse paa de kjære Munke. Herfra droge disse til Værmeland for at være tilstede ved Britmessen (maaskee den hellige Birte eller Birgithes Messe den 31te Aug.). 4 Miil S. V. for Trysild Kirke ligger et lille Vand, som endnu kaldes Munkesiøen. Top. Journal 23, 92.

Scotteslaget paa Findøen

[245] Paa Findøen i Stavangerfjord ligger en Gaard, som hedder Hæsby. Ved Gaarden staaer en Bautasteen, der efter Sagnet skal minde om følgende Tildragelse. Engang i fordums Dage landede paa Øen en Deel scotske Søerøvere, der fore voldeligen frem. For at forsvare Huus og Hjem mod disse Ransmænd samlede Bønderne sig og angrebe Fienden med stor Mandhaftighed. Et heftigt Slag blev nu leveret, og efter megen Blodsudgydelse maatte Fienden flygte. Bønderne mistede ogsaa mange Folk, blandt hvilke Præsten Grymkjeld, der tilligemed 3

Munke efter store Manddomsprøver maatte bide i Græsset. Meddeelt og Kraft 4, 255.

Tyvenborg

Mellem Sognedalen og Aadalen paa Ringerige ligger et høit Fjeld, som bærer Navnet Tyvenborg, fordi det, for nogle 100 Aar siden, tjente Røvere og Tyve som Tilhold, da det kun ad en eneste brat og besværlig Stie er tilgængelig. Ved en Muur gjorde de deres Borg endnu sikkrere, og da her tillige fandtes Vand, saa kunde de til Nød udholde en Beleiring. Underholdning skaffede de sig ved at stjæle Fæe, som græssede paa de omliggende Aaser. Engang bortførte de tilligemed en Deel Creaturer ogsaa Gjæterpigen selv, der havde hjemme paa Gaarden Oppem, og bragte Alt op paa Tyvenborg, som Pigen ei fik Tilladelse til igjen at forlade. [246] Den forskrækkede Pige pønsede imidlertid paa, hvorledes hun skulde blive befriet fra sit Fængsel. Først digtede hun følgende Vise:

«Tirrelil tove
Tolv Mand i Skove,
Vesle Baana dænge de,
Buhund hænge de
Bjælle Kua binde dem,
Store Stuten stinge dem,
Mei vil dem voldtae
Langt op under Fjeldet i Skove.»

Denne Sang prøvede hun paa at støde ud i sin Luur, om Nogen maaskee kunde høre hende, men deels var det langt fra Folk og deels vanskeligt at forstaae Meningen deraf. Da hun paa denne Maade ingen Hjælp kunde faae, og en af Tyvene desuden vilde gifte sig med hende, hittede hun paa et nyt Raad. Hun holdt nu gode Miner, og lod som hun fandt Behag i denne Levemaade. Dagen før Brylluppet sagde hun, at hun vilde gaae ned til Oppem, og stjæle Brudesølvet, som var der tilligemed anden Stads. Tyvene tillode dette paa det Vilkaar, at hun ikke maatte tale til noget Menneske, hvilket hun ogsaa lovede. Da hun nu om Natten kom til Oppem, tog hun intet andet med sig end et Stykke Lærred, noget rødt Tøi og en Sax; men fortalte sin Huusbonde den hele Tildragelse og overlagde med ham, at hun skulde gaae op igjen, og paa Veien, hvor hun gik, klippe Lærredet og det røde Tøi i smaa Stykker, paa det at man derefter kunde finde Veien [247] gjennem den tykke Skov til Bjerget. Naar de nu havde drukket sig fulde i Brylluppet, og vare faldne i Søvn, skulde hun hænge ud et hvidt Forklæde. Efter denne Aftale begav

hun sig igjen op paa Tyvenborg, og hendes Huusbond med Naboerne snege sig nu uformærkt efter hende hen under Fjeldet. Da pigen nu gav Signal med Forklædet stormede Bønderne op paa Fjeldet. Ved denne Støi bleve Tyvene opvakte af deres Søvn, og, for ei levende at falde i Bøndernes Hænder, styrtede de sig ud over det steile Fjeld. En af Tyvene greb efter Pigen for at drage hende med, men Bønderne nappede hende i det afgjørende Øieblik, saa at hun blev frelst, men Banden ødelagt. Top. Journ. 30, 184. (Mundtligt).

Anm. Den paa flere Steder i Landet bekjendte og af Jæterpigerne saa yndede Sang om Tirrelil Tove gjenfinde vi med nogle Forandringer og under andre Omstændigheder i det afsides liggende Trysild. Paa et Sted, som kaldes Stavburs-Eggen, hvor Spor af Bygninger findes, boede efter Sagnet en formuende Mand, der hed Tille Tove. I hans Fraværelse blev Gaarden overfalden af en Røverbande. Hans Hustru, som var hjemme skal have meddeelt sin Huusbond, der var ude ved Kirken, Efterretning om Overfaldet i følgende Stropher:

Tille, Tille Tove:
Tolv Mand i Skoge,
Bjeldkua binde de,
Stor-Oxen stinge de,
Gjelt-Pilten sprænge de,
Naut-Hunden hænge de,
Mit Bu vil dem bortta,
[248] Mæi vil dem med sæi ha;
Jæ har inte Skoa paa Fotum
Tove min!
(Top. Journ. 13, 80.)

Fiskeløse Vatn

Under Gaarden Vig i Valders ligger et Fjeldvand, som i fordums Dage var rigt paa Fisk; men nu mangler samme. Aarsagen til dette Særsyn fortæller Sagnet saaledes. En af Lodseierne havde engang udsat en Mængde Fiskegarn, som alle paa en Nat forsvandt. Den forbittrede Eier gik strax til Præsten med Anmodning om at bansætte den eller dem, som havde borttaget Garnene. Præsten lyste nu Forbandelse over Gjerningsmændene, og see! næste Vaar, da Isen gik op, fløde Garnene ovenpaa Vandet fulde af døde Fiske. Siden har ingen Fisk kunnet trives i dette Vand, som derfor kaldes «fiskeløse Vatn.» Budst. 4, 297.

Folgefonden

Hvor denne mærkelige Iisbræe nu kneiser, var i gamle Dage en frugtbar Dal, Folgedalen kaldet, der bestod af 7 Kirkesogne; men hvis Indbyggere vare saa overmodige og ugudelige, at Gud endelig i 10 samfulde Uger lod det der snee og slude uden Ophør. Den hele Dal blev opfyldt dermed, og alt Levende omkom, og fra den Stund har Sne og Iis voxet til den uhyre ^[249] Masse, der udgjør den berømte Folgefond. Her fandtes i gamle Dage utallige smaa Fugle af forskjellig Farve, hvide, sorte, grønne, gule og røde, der fløi op og ned i talløse Sværme, og som man da ansaae for at være de ugudelige og fordømte Indbyggerses Sjæle, der her vankede omkring og lode sig see i Fugleskikkelse.

Anm. Som Beviis for dette Sagns Sandhed anføre Bønderne, at de Elve, som rinde fra denne Fond, ofte have medført tilhuggede Stokke, gamle Fade o. s. v. ¹¹³⁹ (Pontoppidans Norges naturlige Historie 1, 49. Schnabels Hardangers Beskr. 45. Samlinger til den danske Historie 2. 3. 39). Peder Clausson S. 65 og Ramus S. 133 kalder Bræen Fuglefang, formedelst den Mængde Smaafugle, som opholde sig i Sneerevnerne. Nogle mene, at disse Fugle kun er Fygesnee i Solskin, Andre, at derved menes de hvidspraglede Fjeldspurve, der opholde sig paa de høieste Fjelde, og ofte om Vaaren i store Flokke tye ned til Gaardene ved Søen. Navnet Folgefonden er udentvivel en Forvanskning af Foglefonden. Om denne mærkelige Sneebræe see Kraft 4, 580.

Mellem Sneefjeldene Jökulen og Fagre-Faani i Sillejord i Øvrethellemarken findes en lignende Sneebræe, hvorunder en Elv gaaer, der efter Sagnet medfører ^[250] Træ af Huustage o. m. som Beviis paa, at en Bygd ligger begravet under den evige Sne. (Willes Beskr. over Sillejord S. 61).

Fongfjordbræen

To Mile fra Rødøe i Nordlandene ligger en stor Sneebræe, *Fongfjordsbræen* kaldet, der efter Sagnet skylder en Finn sin Oprindelse. Paa Rødøe skal i gamle Dage have opholdt sig en Finn, der enten for sine Troldkunster eller anden Ugjerning blev forjaget. Forbittret drog han op paa de svenske Grændsefjelde, hvor han af en troldkyndig Lap blev overladt et Par Ganfluer. Med disse begav han sig strax paa Tilbageveien for at ødelægge hele Rødøen; men til Lykke for Øen vilde Finnen underveis see til sine Fluer. Aldrig saasart havde han lukket op den Æske, hvori de vare indsluttede, saa fløi de ud, og see – den Sneefond, som skulde have begravet Rødøen, kom til at ligge der, hvor nu Fongfjordbræen kneiser; thi

eftersom Ganfluerne fløi, fremkom Sneen i uhyre Mængde. De stævnede mod Havet og derfor strækker Fonden sig ogsaa lige ud i Havet, og 7 Mile skal det være fra det Sted, han slap Fluerne, indtil de naaede Søen. (Mundtligt).

Korsfjorden

Paa Fanø Kirketaarn i Bergensstift stod i fordums Dage et Kors, som af nogle Fiskere var bleven ^[251] opfisket i Fjorden, og, som havde den vidunderlige Kraft, at hver den, der havde nogen Meen, og saae paa det, blev helbredet. Døve og Stumme, Lamme og Halte strømmede hid fra alle Kanter, og naar de bleve karske, kastede de deres Krykker og Stokke paa en i Nærheden af Kirken liggende Høi, som til Minde derom endnu kaldes «Krykhaugen.» Endelig blev dette undergjørende Kors af en fræk Haand bortstjaalet; men neppe var Ransmanden kommen ud paa Fjorden med sit Bytte, førend en heftig Storm reiste sig, der slugte baade ham og Korset. Fjorden hedder desaaarsag den Dag i Dag Korsfjorden.

Anm. Mundtligt. Sammenlign Budst. 7, 329. I en Beretning fra 1626 (Saml. til den danske Historie 2, 3. 39) fortælles: «I Fanø Kirke i Nordhordlehn har staaet et Sølvkors, der blev fundet paa Korsnæs ved Korsfjorden, og først var bestemt til at staae paa Gaarden Milde; men da man skulde føre det derhen, blev det saa tungt, at man ei fik det længere end til Fanø Kirke, hvor det blev besøgt af Lamme, Halte og Syge, som, naar de bleve helbredede, betænkte Kirken med anseelige Gaver, hvilke tilligemed Korset selv og det Blye, hvormed Kirkens Chor var tækket, af Thor Rud, Slotsherre paa Bergenhuus, bleve borttagne og bortførte. Den Jagt, hvorpaa det blev ført, skal ved Qvarven, 1/4 Miil fra Bergen, have forgaaet med Top og Tavl. 1546 lod Peder Simonsen, Præst paa Stedet, opbrænde 6 Læs Krykker og Stave, som Helbredede havde efterladt.»

Skiens Oprindelse

^[252] Vandet gik i fordums Dage længere op end nu. Egnen var bevoxet med tæt Skov, og det lille Klippestykke, hvorpaa Kirken ligger, var omflydt af Elven. En Vinter, da Isene laae, kom en rask Bjørneskytte paa Skie ned ad den saakaldte Præstebakke, der nu gaaer fra Præstegaarden op henimod Kirken. Farten førte ham ud paa Isen, hvor han standsede ved hiin Klippe. Han gaaer der op og finder et Bjørnehide, fælder Bjørnen og drog tilbage til sin Egn, hvor han gjorde opmærksom paa Stedets heldige Beliggenhed. En Bye blev da bygget der, og Kirken anlagt paa Klippen, hvorfor den en Tid lang kaldtes «Bjørneskjærs Kirke.» Paa

Grund af hiin Jægers heldige Skiefart kaldes Byen *Skien*, og fører et Par Skie i sit Vaaben. (Meddeelt).

Søsterkirkerne paa Gran

Der var engang 2 Søstre, der vare saa uforligelige, at de ei engang kunde taale at træffe sammen i Gudshuus. De byggede derfor hver sin Kirke; men da den ene Søster saae, at den Andens Kirke blev saa meget større og prægtigere, end den hun lod bygge, opførte hun desforuden det Steenhuus, som endnu staaer paa Præstegaarden. Dette er ifølge Sagnet Grunden til, at der paa Granvolden staaer 2 Kirker tæt ved hinanden. Søsterkirkerne paa Gran ere bekjendte videnom i Landet; men Sagnet om dem er ikke overalt eenslydende. ^[253] Et thellemarkisk Sagn lyder f. Ex. saaledes: For lang Tid siden holdtes der en Søndag Kirketjeneste i Gran. Da hændte det sig, at 2 Søstre vogtede Qvæg paa det Sted, hvor Kirkerne nu staae, og prellede saa skjønt, at Præsten blev forvirret og maatte standse i sin Tale. Til Straf derfor bleve begge Søstrene forvandlede til de Steenkirker, som nu staae paa Granevolden. Mellem Kirken og Præstegaarden ligger Skosaalebakken, der kaldes saa, fordi Bønderpigerne her pleiede at trække deres Strømper og Skoe paa, inden de gik i Kirke, da de den øvrige Vei fra Hjemmet gjerne gik barbenede. (Mundtligt og meddeelt).

Anm. Den nordligste, skønneste Kirke, der er indviet til St. Nicolai, antages for at have været en Domkirke, medens den mindre, der nu er faldefærdig, vel har været opført til Almuens Brug. See Kraft 2, 206.

Sagn om Kirker o. m., som bygges af Søstre, ere ikke sjeldne. Ide og Aremarks Kirker skulle være byggede af Søstre Ide og Are; Agers-Kirke, Hovedøe-Kloster og Agershuus-Fæstning af 3 Søstre. 3 gamle Kirker^{[n140](#)} paa Shetlandsøerne ere efter Sagnet ogsaa byggede^{[n141](#)} af 3 norske Søstre (**Hibberts desc. of Shetland** 457). Paa Moster findes Ruiner af en Kirke, hvorom Sagnet beretter, at 2 Søstre bleve hinanden saa fiendske, at de ei engang vilde mødes i Kirken hvorfor den Ene byggede denne Kirke; den Anden lagde Grund til Udsteen Kloster. Budst. 2, 451.

Staale paa Aasheim

^[254] Paa Gaarden Østre-Aasheim, ikke langt fra Sillejord Præstegaard i Thellemarken, findes et saare gammelt Stabur eller Loft, hvor man endnu kan see Spor af en i denne Egn berygtet Voldsmand, ved Navn Staale, om hvem Almuen veed meget at fortælle. Paa denne Gaard boede i gamle Dage en ugudelig, men rig

Mand, der havde 4 Sønner, som lignede Faderen. 2 af disse, Staale og Haavor, besøgte engang paa Gaarden Tveten den 3die Broder Ole. Efterat de længe havde siddet og drukket slog Staale en Skaal Øl i Aare-Gruven, hvorover Ole som Vært blev saa vred, at han gik ud. Spottende fulgte de Andre ham. Ole havde sin Tollekniv i Haanden, og da de atter vare komne ind, kastede Staale Ole paa Gulvet, hvor det gik paa Livet løst med Knivstik. Haavor, som lidt efter kom ind, gav Staale et Stik i Ryggen i den Tanke at det var Ole. Nu bleve de skildte ad, efterat Ole havde faaet 2 Skrammer i Ansigtet og Staale et Stik i Siden. Strax efter, da Haavor kom ind med en Kniv og en Haandøxe, sprang Staale frem, greb Øxen og jog Ole op i Bænken. Haavor fulgte efter og nu begyndte Kampen for Alvor. Da Ole fornå, at Døden var for Haanden, stak han efter Haavor over Skuldrene af sin Kone, der vilde, skjønt forgjeves, skille dem ad. I det samme gav Staale ham et Slag over Øiet med Øxehammeren, saa at Blodet strømmede, og Haavor ^[255] ham et Stik i Halsen, saa at han segnede død. Ikke destomindre hug og stak de længe i Raserie paa Liget. For denne Misgjerning bleve de begge dømt fredløse og deres Gods forbrudt under Kronen. Haavor flygtede, men Staale derimod skjulte sig først i en Bjerghule ved Tveten, og siden paa Aasheims-Buret, hvor Ingen turde nærme sig ham, da han her havde sat sig i Forsvarsstand. For at frelse hans Liv og Gods erklærede hans egen Fader 1621 for Præsten og den forsamlede Almue, at hans Kone havde avlet Staale med en Anden. Han fik nu Landsvist eller Leidebrev, mod at bøde til Kongen og den Dræbtes Arvinger. For at blive fri for Bøderne maatte han love at rydde af Veien 7 fredløse Røvere, som man ei kunde fange. Disse opholdt sig i en Sæterboe paa Stranden ved Sundsbarmvand. Did begav Staale sig i Pjalter, og udbad sig deres Venskab, da han var underkastet en lignende Skjebne. Han beklagede imidlertid, at hans Klæder vare saa fulde af Utøi, at ¹¹⁴² de først maatte udkoges, inden han kunde begive sig i deres Selskab. Røverne ønskede sig til Lykke ved at have faaet en saadan Staldbroder, og lod ham hænge en stor Kjedel med Vand over Ilden for deri at udkoge sine Klæder. Saasnart Vandet var blevet kogende, slog Staale det i Ansigtet paa Røverne, som imidlertid paa Gulvet havde taget deres Nattehvide og sov trygt, og knuste derpaa deres Hoveder med en Jernkølle. Nær var han imidlertid bleven overmandet af en gammel Kjærling, som ^[256] mindst var bleven beskadiget af Vandet, dog fik han efter en haard Strid Bugt med hende, og tilfegtede sig herved Liv og Frihed.

Anm. Wille fortæller først dette characteristiske Træk af Thellebøndernes Raahed i de Dage, der stadfæstes ved den samtidige Peder Claussons Vidnesbyrd, at de vare onde, ugudelige, haarde, vilde og oprørske Folk. Paa en Fodreise til Thellemarken har jeg selv besøgt Aasheims-Loftet, og tildeels hørt Sagnet, som det her fortælles.

Knud Sellestad

Paa Gaarden Sellestad i Sillejord, hvor man paa en gammel Buurdør viser Huggene af Fosheim-Kjæmpen, som en Juleaften kom hid for at prøve Styrke med Sellestad-Kjæmpen, boede 1620 en Knud Sellestad, som i et Gjestebud paa Gaarden Svinum blev besøgt af en Kjæmpe fra Sætersdalen, der havde reist 13 Mile, for at fordre ham ud. Strax spendte de da Bælte og gik vældigen løs paa hinanden med Knive, hvorved Knud dog vandt Seier. Da hiin maatte erklære sig overvunden, hentede Knud sin Hest, satte sin Modstander derpaa, førte ham hjem, forbandt hans Saar og beværtede ham prægtigen. (Willes Beskrivelse over Sillejord S. 56.)

Noter

[n1.](#) det] *rettet fra*: der (*trykkfeil*)

[n2.](#) der] *rettet fra*: det (*trykkfeil*)

[n3.](#) Børnen] *rettet fra*: Børn en (*trykkfeil*)

[n4.](#) *Forfatternote*: I Orrvarodds Saga Cap. 15 beskrives f. Ex. en Jette saaledes: «Han var ganske sort, undtagen Øine og Tænder, der vare hvide, hans Næse var stor med en Krog paa. Haaret, der hang ned over hele Brystet, var grovt som Fiskegjæller, og Øinene vare som tvende Vandpøle.»

[n5.](#) stundom] *rettet fra*: stundom (*trykkfeil*)

[n6.](#) (Krystaller),] *rettet fra*: (Krystaller) (*trykkfeil*)

[n7.](#) *Forfatternote*: Sammenlign Thorlacius's interessante Afhandling om Thor og hans Hammer i Skandinavisk Museum for 1802.

[n8.](#) *Forfatternote*: Thor selv fortæller, at Norge i fordums Dage beboedes af Riser, som dog alle omkom ved en plutselig Død paa 2 Qvinder nær. Siden da Folk fra Østerlandene begyndte at bebygge Landet, tilføiede disse Qvinder dem megen Overlast, indtil Thor paa deres Bøn dræbte dem begge. Fornmanna Sögur II Cap. 213.

[n9.](#) *Forfatternote*: «Førend Tyrker og Asiens Mænd,» fortæller den fabelagtige Hervarar-Saga, «kom til Norden, beboede Riser og Halvriser de nordiske Lande; der skede da megen Sammenblanding af Folkene, i det Riserne toge sig Koner fra Mannheim, og Nogle giftede igjen deres Døttre derhen.» Landnamabok II. 19 siger om Liotolfr, en af Islands første Bebyggere, «han var paa Mødreneside af Riseæt.» Den berømte rafnristiske Families Stammefader hed Halbjørn *Half troll*, og hans Søn Ketil Hæng og Sønesøn Grim Lodinkin synes at have hørt til Jotunætten, uagtet de bekjæmpede de uhyre Jotuner og Troldqvinder, som da havde Tilhold ved afsides Fjorde paa Halogaland og omkring Gandvigen. (Ketil Hængs Saga Cap. 1. Orrvarodds Saga Cap. 15). Hergrim *Half troll* besad, efter Hervarar Saga Cap. 1, Styrke som en Jotun, og Starkad ved Alafos, der nedstammede fra Thusserne, lignede dem i Styrke og Væsen.

[n10.](#) *Forfatternote*: Ved Gaarden Kløvstad og Lundberg paa Hadeland findes saaledes 3 Bjerghuler, som endnu kaldes Jøtulhuler. Paa Haasteennæsset ved Erfjorden paa Rogaland er en lang ved Kunst gravet fordybning, der kaldes «*Jættegriфт*.» I Ørkedalen ved Kirkeflaa findes ogsaa 2 Bjerghuler, hvoraf den ene

kaldes Jutulstuen og den anden Jutulkirken. I Bremsnæshulen paa Averøe var det sandsynligen at Jotunen Bruse, hvem Orm Storolfsen i det 10de Aarhundrede dræbte, boede. Schönings N. H. 3, 430, Kraft 5, 283.

[n11](#). *Forfatternote*: Sammenlign Thorsdrapa S. 16-22 og Thiodolf hiin Hvinverskes Digt Høstlanga, hvilke Thorlacius har udgivet og oversat, samt Geijers Svea Rikes Häfder S. 276.

[n12](#). *Forfatternote*: Bemærkninger over Folkesagnene om en nordisk Kjæmpeslæggt i Oldtiden ved Werlauf. Athene 4, 219.

[n13](#). *Forfatternote*: Til saadanne kunne vi maaskee ogsaa regne de Trøll, som Thorstein Uxafot skal have dræbt i Heidarskog og Jotunen Bruse paa Sandøe. Fornmanna Sögur III 123, 133-223.

[n14](#). *Forfatternote*: Torfeus H. N. 1, 114, Geijer S. H. 409.

[n15](#). *Forfatternote*: Edda oversat ved F. Magnusen 2, 94.

[n16](#). *Forfatternote*: «Djævelen har mange Stalbrødre, som ere sande Spøgelses, som Elleqvinder og Ellemænd, Dverge, Vætter, Natravne, Jordmaalere med gloende Ildstænger, Gjenfærd, som lade sig tilsyne mod Folk skal døe. Disse ere Djævlle allesammen. End er der nogle, som tale om Varulve; er og et Slags Spøgelses. Hans Lauridssens Sjælebog 1587.» Hesperus 7, 514.

[n17](#). *Forfatternote*: Det kan i Grunden ei undre os saameget, at Troen paa de Underjordiske endnu blandt uoplyste Bønder finder Tilhængere, naar vi høre, at der neppe er 100 Aar siden lærde Folk disputerede, om de Underjordiske vare skabte af Gud, om de vare Præadamiter, om de kunde have Omgang med Mennesker o. s. v. Herman Ruge, Præst til Slidre 1754, meente saaledes f. Ex. i sine fornuftige Tanker over adskillige curiøse Materier, «at de Underjordiske saa at sige udgjøre Grændseskjellet mellem Dyr og Mennesker!» / Troen paa Børns Ombytning var før mere almindelig end nu, skjønt enkelte vanskabte og dumme Børn eller saadanne, som have den engelske Syge endnu ansees for at være og kaldes *Byttinger*. Den nævnte Ruge har helliget dem et heelt Capitel (det 7de), og anfører som et gammelt Raad mod saadanne Børn «at den Moder, der har været saa ulykkelig at faae sit eget Barn ombyttet, skal tage Byttingen 3 Thorsdagsaftener i Rad og piske det paa en Søpelhaug umenneskeligen med Riis; thi da vil den underjordiske Moder ynkes over sit eget Barn og atter bytte om igjen.» Midlet maa have været probat, da det er almindelig bekjendt; men er nu nok gaaet reent af Mode. Troen paa Byttinger er ogsaa udenfor Norge almindelig. Om Luthers Troe paa samme see Dobenecks Volksglauben 1, 168.

[n18](#). *Forfatternote*: «I Moland i Øvrethellemarken,» skriver Hr. Pastor Buch, «viste man Thusserne Dyrkelse under navnet Vetir, i det noget af den bedste Mad og Drikke offredes dem paa opkastede Høie, især Kjærnemelk eller Vørter, naar der

bryggedes Øl. Saadant Libamen kaldes Saup ɔ: en Sup, en Slurk. De, som ikke havde Vetehøi, tømte den lille Skaal Drikke o. s. v. paa Aaren ɔ: Arnen. Deres Venskab var Bonden særdeles nyttig for hans Qvæg og øvrige Velfærd.»

[n19](#). *Forfatternote*: For dem, som ei ville lade sig nøie med nogen af de anførte Forklaringer om de Underjordiskes Oprindelse, staaer endnu en anden Vei aaben. En gammel Legende fortæller: Da Eva en Dag vaskede sine Børn i en Kilde, raabte vor Herre pludselig paa hende. Forskrækket stødte hun dem af sine Børn, der ei vare reenvaskede, tilside. Da derpaa vor Herre spurgte om alle hendes Børn vare der, sagde hun «Ja;» men fik til Svar: Det, Du haver søgt at skjule for Gud, skal ogsaa blive skjult for Menneskene. Disse Børn bleve nu øienblikkeligen usynlige og afsondrede fra de Øvrige. Før Syndfloden stak vor Herre dem ind i en Hule, hvis Indgang han tillukkede. *Fra dem nedstamme alle de Underjordiske!* Efter andre Beretninger skulle de være Adams Børn med hans anden Kone Lileth, eller faldne Engle, eller ugudelige og hedenske Menneskers Manes. Sammenlign Mythologie der Feen von Wolff 1, 263. Eddalæren ved F. Magnusen 3, 329 og Eddas lex. myth. Pag. 842.

[n20](#). *Forfatternote*: Af Thorstein Bæarmagnis Saga (**i Fornmannasögur III, 176**) kunne vi see, at Fortids Begreber om de Underjordiske svare til Nutidens. Selv usynlig tilstede ved en underjordisk Høitid, saae Thorstein en stor Bygd og Borg, hvor der ei blev drukket uden af Sølv og Guld og blot Viin. Et Gesandtskab fra en Jarl og «Huldremadr» i et Fjeld i Indialand var just tilstede. Af Olaf Tryggvesons Saga C. 213 see vi, at de Underjordiske efter de Tidens Troe kunde iføre sig forskjellige Skikkelser, paaføre Folk Kløe o. s. v.

[n21](#). *Forfatternote*: I **Færoa reserata** 1673 stræber Forfatteren, Lucas Debes, med mange Exempler at bevise, at de Underjordiske «lade sig see udi udvortes og legemlig Skikkelse – at de have deres Boliger udi Bjerge, udi Gruber og Huler, øde og tørre Steder,» hvilket ogsaa vores fornemme Theologus D. Jesper Brochmand lærer udi sit **sytemate theologica** – «at de ville misbruge Menneskene til Utugt» o. s. v.

[n22](#). *Forfatternote*: Sammenlign Linnæi gothländska Resa 312, Westerdahl om Svenska Allmogens Sinnelag og Magnusens Eddalære 3, 330. Hermed fortjener desuden at sammenlignes, hvad Hans Lauridsen i sin Sjælebog, trykt 1587, S. 90 siger: «Da Lucifer med sine Engle, eller den gamle Slange, som kaldes Djævlén eller Satanas, blev, som vi have hørt af Aabenbaringens Bog, nedstyrtet paa Jorden, da faldt nogle Aander i Skove, dem kalde de Gamle Skovtrolle eller Skovsnabe. Somme af dem faldt paa slet Mark og Heder, dem kaldte de Gjengangere og Spøgelse. Somme faldt i Vand, dem kaldte de Jugger eller Nicker. Somme faldt paa Huse, dem kaldte de Nisser og Gaardjugger. Somme faldt paa Bjerge, dem kaldte

de Bjergtrolle, og disse have taget ind til sig christne Mennesker i Bjergene, som adskillige Historier formelde.» (Hesperus 7, 514).

[n23](#). *Forfatternote:* Benævnelsen «**fairies**» eller Feer skal være en Fordreielse af Persernes Peris, som Araberne, der ei have Bogstavet P skrev Feris, hvilket Navn og Begreb ved Korstogene kom til Europa, hvor flere af dem som Perien Mergian, under Navn af **Mourgue la Faye, Fata Morgana** o. m. figurere i Ridderromanerne og Provençalernes Sange. Disse forføriske Feer bleve i England til de smaa Elfer, uden, som tildeels i Scotland, at antage de nordiske Dverges haarde Omrids. Perserne havde, foruden de ætheriske, gode Peris, de hæslige, onde Dives, der vare udrustede med Horn, Kløer og en lang Hale. Til denne Classe af Væsener kan og henregnes Jødernes **Schedim** (**Deutr.** 32, 17), der efter Talmud nedstamme fra Adam, som efter at have nydt af Kundskabstræet, var 130 Aar i det, og der fik Børn i sit Billede. De adskille sig fra Menneskene derved, at de ere usynlige, have Vinger og see ind i Fremtiden; og fra Aanderne derved, at de spise, drikke, avle Børn og døe.

[n24](#). *Forfatternote:* I den gamle scotske Ballade, **the young Tamlane**, siges de at kunne forandre deres Skikkelser og Legemer, boe i Jord og i Luft, i Nøddeskallen som i Hallen, slumre i Rosenknoppen, boltre sig i Strømmen, flagre i Vinden og fremglide paa Solstraalen.» **Mistrelsy of the Scottish borders**, der findes i den franske Oversættelse af W. Scotts Værker, under Titelen: **Chants populaires de l'Ecosse**.

[n25](#). Bjergaander] *rettet fra:* Bjergaande (*trykkfeil*)

[n26](#). afgjøre.] *rettet fra:* afgjøre, (*trykkfeil*)

[n27](#). Tungum-Hamri] *rettet fra:* -Tungum Hamri (*trykkfeil*)

[n28](#). *Forfatternote:* «*Tarven* er en temmelig stor Øe omgivet af nogle mindre, som samtlige høre under Østeraads Herregaard. Den største Øe er beboet og kaldes Huusøen; de øvrige bruges kun til Græsning for vilde Faar, Heste og Stude, da man har den Overtroe, at Ingen kan boe der i Fred for Trolde og andet Djævelskab. Den omtalte Kobberkjedel, har man forsikkert mig endnu at skulle bevares af Indbyggerne paa Tarven.» Frigge Pag 98. Paa Tarven boe nu en Deel Huusmænd, der høre under Østeraad. Kraft 5, 734.

[n29](#). *Forfatternote:* *Kunnen* er et for sin farlige Passage berygtet Forbjerg paa den nordlige Kant af Helgeland (Bloms Reise i Nordlandene Pag. 73.) Og Gurri er som Djurre, Gyvri o. s. v., maaskee kun en Forvanskning af det oldnordiske Gyfr eller Gygr. Gurri Kunnan bliver da det samme som Jettinden fra Kunnen.

[n30](#). *Forfatternote:* *Frøyen* hedder en Øe ved Hittern. Kraft V, 689 og 723. Saxo kalder Guden Freyr Frø, der ligesom det moesogothiske Frauja egentlig skal betyde Herre, hvoraf vort Frue. Geijer Svea Rikes Häfder 1, 252.

- [n31](#). *Forfatternote*: Hullets Størrelse er saa betydeligt, at dets Høide angives til 600 Fod. (Bloms Reise i Nordlandene 70).
- [n32](#). Hatten] *rettet fra*: Hatteu (*trykkfeil*)
- [n33](#). Vand] *rettet fra*: Vande (*trykkfeil*)
- [n34](#). Islands] *rettet fra*: Island (*trykkfeil*)
- [n35](#). Anm.] *rettet fra*: Arm. (*trykkfeil*)
- [n36](#). *Forfatternote*: Underjordiske svare uidentivl til det oldnordiske **jarðbuar** see **Thatr Thorsteins Uxafots i Fornmanna Sögur III**, 119.
- [n37](#). kaldes] *rettet fra*: kalder (*trykkfeil*)
- [n38](#). Anseelse] *rettet fra*: Anvendelse (*trykkfeil*)
- [n39](#). Siur] *rettet fra*: Ring (*trykkfeil*)
- [n40](#). Gaarden] *rettet fra*: Garden (*trykkfeil*)
- [n41](#). Der] *rettet fra*: Det (*trykkfeil*)
- [n42](#). in] *rettet fra*: i (*trykkfeil*)
- [n43](#). Mythologie] *rettet fra*: Mytholologie (*trykkfeil*)
- [n44](#). *Forfatternote*: Gervasius var Marschal i Kongeriget Arles og skrev sine **otia imperialia** [Oversettelse: underholdning for keiseren] ved Rhones Bredder, hvor endnu i Nærheden af Arles findes et Bjerg, der beboes af Feer. **Note de l'éditeur de chants pop. de l'Ecosse**. 3, 119.
- [n45](#). Muus] *rettet fra*: Muns (*trykkfeil*)
- [n46](#). *Forfatternote*: **Hulda occultatio a. v. ek. hyl, tego, celo** jeg indhyller. Thorlacius Anm. til Thorsdrapa 161.
- [n47](#). appellativ] *rettet fra*: appellativ (*trykkfeil*)
- [n48](#). stundom] *rettet fra*: stnndom (*trykkfeil*)
- [n49](#). *Forfatternote*: Hos Hesychius forekommer $\text{Κῆ}^2\pm\text{»}\text{ῥ}^1\text{ }^0\pm^0\text{ῥ}\text{ᾶ}\text{ῖ}^3\text{ῥ}^1$, [Oversettelse: ondsinnet kobalos. Kobalos er et åndevesen i gresk mytologi.] der atter kunde sammenlignes med Phoeniciernes **Kabirer** og Indiernes **Kubera**, der dog boe i Huler og Klipper. F. Magnusens Eddalære 2, 42.
- [n50](#). sig] *rettet fra*: slg (*trykkfeil*)
- [n51](#). en] *rettet fra*: er (*trykkfeil*)
- [n52](#). *Forfatternote*: Mundtligt, sammenlignet med Spydbergs Beskrivelse P. 420 og Sillejords 251.
- [n53](#). *Forfatternote*: **Nikr eqvus aqvatis**, [Oversettelse: vannhest] paa barbarisk Latin **Nocca**, diriveres maaskee af **hnykkia**, **arripere**, **captare**, **cum subito nisu trahere vel extollere**. [Oversettelse: hnykkia, rive til seg, fange, med en plutselig anstrengelse dra hen eller løfte opp.] **Viga Glums Saga** P. 205. **Vetus Germ. nack & barb. Lat. naccus (eqvus), vel Nikr, Nykr, malus vapor sive odor** [Oversettelse: Urgermansk nack og barbarisk latin naccus (hest), eller

Nikr, Nykr, vond duft eller lukt.] (**Landnamabok 496.**) **Hnikur** og **Nikar**, hvormed Almuen paa Island og Færøerne benævne dette Vandtrold, bruges i Grimnismaal Str. 45, og Volsunga Saga C. 26 om Odin, og betyder den Seirende (cfr. det græske νικη, νικητηρ.)

[n54.](#) eddaiske] *rettet fra*: eddaidaiske (*trykkfeil*)

[n55.](#) *Forfatternote*: I **Ben's descr. of Orkney** (1599) beskrives han saaledes:

Indutus est algis marinis toto corpore, similis est pullo eqvino convoluto pilis, membrum habet simile eqvino & testiculos magnos.

[Oversettelse: Han er kledt i sjøtang over hele kroppen, han likner en fole innrullet i hår, har et lem lik en hests og store testikler.] **Hibbert 501.**

[n56.](#) *Forfatternote*: Den gamle franske Skribent **Gervasius Tilburiensis**

beskriver dem saaledes: **Adhæe in mari Britannico Sirenes scopulis**

insidere videntur, qvæ caput foemineum, capillos lucidos & proceros habent, ubera muliebria, omniaqve foemineæ formæ membra usqve ad

umbilicum, cætera in piscem finiuntur. [Oversettelse: I tillegg sees i det

britiske hav sirener sittende på skjær, som har kvinnehode, lyse og lange hår,

kvinnebryster, og alle kroppsdeler etter kvinnelig form ned til navlen, resten

avsluttes som en fisk.] (**Des deutschen Mittelalters Volksglauben und**

Heroen-Sagen von Dobenech 1, 38.) Olaus Magnus siger **Lib. XXI**

præfatio «sunt & beluæ in mari qvasi hominis figuram imitantes,

lugubres in cantu, ut Nereides: etiam marini homines, toto corpore

absoluta similitudine, qvi ascendere navigia nocturnis temporibus

videntur; statimqve degravari, qvas insiderint partes compertum est &

si diutius permanent, etiam ipsæ naves merguntur. Imo per fidelem

Norvagicorum piscatorum assertionem addo, nisi tales capti ilico

dimissi fuerint, adeo sæva tempestas exurget, cum horrido planctu ejus

generis hominum, ac nonnullorum aliorum monstrorum, ut coelum

ruere videatur.» [Oversettelse: det finnes også monstre i havet som etterlikner

menneskets skikkelse, dystre i sangen, som nereidene: og havfolk, nøyaktig like

mennesker over hele kroppen, som blir sett mens de klatrer opp i båter om natten;

man finner at det område hvor de har satt seg med det samme blir nedtyngt og at

hvis de blir lenger, kommer også selve båtene til å synke. Videre legger jeg til etter

de norske fiskeres troverdige påstand, at hvis slike tatt til fange ikke slippes løs

derfra, blåser en så rasende storm opp, med fryktelig klage fra den slags

mennesker, og noen andre monstre, at himmelen ser ut til å falle.]

[n57.](#) e vestigio] *rettet fra*: evestigio (*trykkfeil*)

[n58.](#) Heste] *rettet fra*: Hest (*trykkfeil*)

[n59.](#) Holskelreia] *rettet fra*: Hoskelreia (*trykkfeil*)

[n60](#). Gaarden] *rettet fra*: Haarden (*trykkfeil*)

[n61](#). *Forfatternote*: Følgie ɔ: den som følger En. Vardøgl v: Valdøiel er maaskee en Fordreining af Valkyrier, der vare Heltenes Fylgie. Maaske kan det ogsaa udledes af Ylgr, en Ulv, en Fiende, eller Auglir, Øglir, en Orm, Ørn, Høg See Anm. til Høstlanga (S. 50, og 79) yggr. Skræk. Hau svarer maaskee til Hugi, Hu, Tanke, da Følgeaanderne stundom ogsaa kaldes Hugir. (F. Magnusens Eddalære 4, 38.)

[n62](#). *Forfatternote*: Islænderen Gisle Surson havde ogsaa 2 Fylgier, som viste sig for ham i Drømme, af hvilke den ene trøstede ham og gav ham gode Raad, men den anden søgte at plage ham og glædede sig over hans Uheld. (Eddalæren 4, 146.)

[n63](#). *Forfatternote*: Som Exempel kunde følgende Sted af **Camerarii Operæ subcisivæ Centuria II C. 14**, der findes anført i Dobenecks Volksglauben 1, 110, fortjene en Plads. «**Servius Genium numen putabat, qvōd nascentibus datur. Qvem secutus est Censorinus, qvi docuit, Genium nobis assiduum observatorem appositum esse, ut ne punctoⁿ⁶⁴ qvidem temporis longius abscedat, sed ut ex utero matris acceptos ad extremum vitæ diem comitetur. Hæc etiam Socratis, Empedoclis, et Menandri sententia fuit, qvi duplicem Genium unicuiqve homini attribuerunt. – Porro Servius Grammaticus super ea Virgillii verba. Qvisqve suos patimur manes etc. ita scribit: duos genios sortimur, unum, qvi hortatur ad bona; alterum, qvi depravat ad mala etc.**

[Oversættelse: Servius mente at Genius var en ånd som ble gitt til dem som fødes. Hvem fulgte Censorinus, som lærte, at Genius er tildelt oss som en bestandig iakttager, slik at han ikke engang et øyeblikk skal vike bort fra oss, men tatt imot fra moderens skjød skal følge oss til livets siste dag. Dette var også Sokrates, Empedokles og Menander sin oppfatning, som tilskrev hvert menneske en tvefoldig Genius. – Derav Servius Grammaticus om Virgilius' ord. Enhver lider sine ånder osv. Slik skriver han: Vi tildeles to genii, en, som oppfordrer til det gode; en annen, som forfører til det onde osv.]

[n64](#). ne puncto] *rettet fra*: nepuncto (*trykkfeil*)

[n65](#). *Forfatternote*: Mærkeligt er det, at en Skytsaand, som svarer til den nordiske Følgie, i Kuhländchen, en afsides Bjergegn i Mähren, kaldes Fylgie, (Eddalæren 4, 154.)

[n66](#). Deldegasten] *rettet fra*: Deldegagasten (*trykkfeil*)

[n67](#). *Forfatternote*: Simon Svipu, som og kaldes Muroqvast, ere de tykke Gevexter, som findes paa Qvistene af gammel Birk, og som hænges over Heste, Faar og i Sengen, at Maren ei skal ride. (Wille 252).

[n68](#). *Forfatternote*: Paa Gaarden Lillestrand i Ourdalen i Valders findes en mærkelig med en høi Bautasteen prydet Gravhøi, hvori efter Sagnet

Kjæmpevisernes Vidrik Verlandsen hviler. (Kraft 2, 257). Efter et bahusisk Sagn viser man der ei alene Vidriks Grav; men ogsaa Langbeen-Rises, der er 20 Alen lang. (Oedman 175 og 285). Om disse Helte see udvalgte danske Viser fra Middelalderen 1, 15, og Vilkina Saga, C. 176, som fortæller at der var en Alen mellem hvert Øie paa Edger-Rise. (Sagnets og Kjæmpevisernes Langbeen-Rise).

[n69](#). Taalmodighed] *rettet fra: Taalmodigheg (trykkfeil)*

[n70](#). Øvre-Thellemarken] *rettet fra: Ovre-Thellemarken (trykkfeil)*

[n71](#). Raknes Gravhøi] *rettet fra: Raknes (trykkfeil)*

[n72](#). *Forfatternote:* Gnot betyder i det oldnordiske et Jagtskib, en Smakke.

[n73](#). *Forfatternote:* Denne Trækiste var uidentvivel en af de Kister hvori St. Olafs Sølvskrin bevaredes. Hvor St. Olafs Rustning, hans Øxe Hell, hans Spyd, hans Fane, som en Engel skal have leveret ham, da han sov paa det Sted, hvor han blev Martyr o. m., ere blevne af, vides ei.

[n74](#). *Forfatternote:* De mange Afbildninger, der i de katholske Tider uden tvivl fandtes i de mange St. Olaf helligede Kirker, ere nu for det meste tilintetgjorte; men af de Efterretninger, som vi have om dem, forestiltes Helgenen i Almindelighed med sin Stridsøxe i Haanden og trædende paa et Trold eller Drage. (Top. Journal 23, 81.) I Ladvig Kirke i Sogn er en mærkelig Processions-Fane, hvorpaa findes St. Olafs Billede i fuld Rustning, trædende paa en Drage. (Norske Videnskabers-Selskabs Skrifter 2, 2, S. 165). I Marien-Kirke i Lübeck har jeg selv seet et gammelt, men meget smukt Malerie, hvis Hovedfigur er St. Olaf i fuld Rustning med Stridsøxen i Haanden og en kongelig Kappe over Skuldrene. Med den ene Fod træder han paa en Drage, der dog har et Menneskehoved. I det kollmanske Kapel i samme Kirke findes ligeledes en gammel Afbildning af St. Olaus. Uagtet Helgenen i flere af mine skriftlige Kilder nævnes St. Ole, har jeg dog kaldet ham med hans rette oldnordiske Navn St. Olaf, der af Bønderne som oftest udtales «St. Ola.»

[n75](#). byggede] *rettet fra: byggedes (trykkfeil)*

[n76](#). *Forfatternote:* Vaal kalder Almuen en Mængde Træstammer, Rødder og Qviste, der sammendynes i en Hob, for siden at opbrændes. Det svarer vel til det oldnordiske Vølr, der betyder en Kiep, en Stok.

[n77](#). besluttede] *rettet fra: beslutte- (trykkfeil)*

[n78](#). St.] *rettet fra: St (trykkfeil)*

[n79](#). Evindsvigs] *rettet fra: Evingsvigs (trykkfeil)*

[n80](#). St.] *rettet fra: St (trykkfeil)*

[n81](#). *Forfatternote:* Halvards Moder var Thorny, Søster til Olafs Moder Asta. (**Fornmanna Sögur V**, P. 267).

[n82](#). forfulgt] *rettet fra: forfulgte (trykkfeil)*

[n83](#). *Forfatternote*: Denne frygtelige Landeplage har uidentivl faaet sit Navn, den sorte Død, af de sorte Pletter, som hos den Angrebne i Forening med heftig Blodstyrtning, inden den 3die Dag medførte Døden. Angaaende Tiden stemme Efterretningerne ikke ganske overeens. I en gammel Chronologie fra 15de Sec. (**Script rerum Dan.** 1, 395) anføres ved Aaret 1350: «**gravis qvædam pestis ac mors subitanca tam in hominibus qvam in pecoribus grassabatur,**» [Oversættelse: En alvorlig pest og plutselig død gikk rundt blant mennesker så vel som kveg.] hvormed saavel en Beretning, som findes i en gammel Beskrivelse over Hammer, (Budstikken 2, 818) som et gammelt Misale paa Thoten, stemme overeens. Hiin lyder: «Saa slet bortdøde Folket den Tid, som skede Anno 1350 og samme smitsomme Syge begyndte her udi Norge **Nativitatis Mariæ** (8de Septbr.) og varede til Alle Helgens Tid (1 November) som var 8 Uger» og dette: «**pestis ultimis diebus Septembris hic** (paa Thoten) **incipiens** (nemlig 1390) **sex duravit hebdomas, qvo toto tempore perpetuo pluebat.**» [Oversættelse: Pesten begynte her de siste dagene i september og varte i seks uker, i hvilken hele tid det regnet vedvarende.] Af den Maade, hvorpaa den paa Søndmør betegnes, nemlig med en Rist (**M**), 3 Pølser (**CCC**), en Kløv (**L**) og et Spyd (**I**), synes det, at Pesten der først har raset Aar 1351. (Strøms Beskr. over Søndmør 2, 317).

[n84](#). Standal i Jørgensfjord] *rettet fra*: Jørgensfjord i Standal (*trykkfeil*)

[n85](#). indvandrende] *rettet fra*: indvandrede (*trykkfeil*)

[n86](#). *Forfatternote*: Et aflægs Kjælenavn, ligesom Udtalen Thole for Thore er et Udtryk af Venlighed.

[n87](#). *Forfatternote*: Om Botnedalen see den norske Huusven 2, No. 10 og Kraft 3, 191.

[n88](#). Sognet] *rettet fra*: Sagnet (*trykkfeil*)

[n89](#). den] *rettet fra*: dens (*trykkfeil*)

[n90](#). kunne] *rettet fra*: kunde (*trykkfeil*)

[n91](#). *Forfatternote*: Hvor jeg har været uvis om Bøndernes Udtale af Navnene, der desuden udtales forskjellig i de forskjellige Egne, har jeg fulgt de gamle Søgurs Skrivemaade. Saaledes f. Ex. Eystein, uagtet Bønderne paa denne Kant udtale det Østen; Hakon for Haaken; Einar Thambarskjælver for Thamppeskjælver.

[n92](#). Folk] *rettet fra*: Følk (*trykkfeil*)

[n93](#). det] *rettet fra*: der (*trykkfeil*)

[n94](#). hendes] *rettet fra*: hende (*trykkfeil*)

[n95](#). eddaiske] *rettet fra*: eddiske (*trykkfeil*)

[n96](#). Sverre] *rettet fra*: Sverrer (*trykkfeil*)

[n97](#). Kong] *rettet fra*: Kog (*trykkfeil*)

- [n98](#). Haralds-Haugen] *rettet fra*: Haralds Haugen (*trykkfeil*)
- [n99](#). staaer.] *rettet fra*: staaer (*trykkfeil*)
- [n100](#). Vemunds] *rettet fra*: Vemulds (*trykkfeil*)
- [n101](#). Tids] *rettet fra*: Tid (*trykkfeil*)
- [n102](#). Maade] *rettet fra*: Maad (*trykkfeil*)
- [n103](#). mod] *rettet fra*: med (*trykkfeil*)
- [n104](#). Sigmund] *rettet fra*: Sigud (*trykkfeil*)
- [n105](#). Mand] *rettet fra*: Mænd (*trykkfeil*)
- [n106](#). vi i] *rettet fra*: vi (*trykkfeil*)
- [n107](#). hele] *rettet fra*: heel (*trykkfeil*)
- [n108](#). Sagnet lyder,] *rettet fra*: Sagnet, lyder (*trykkfeil*)
- [n109](#). Birkebeinerne] *rettet fra*: Birkebeierne (*trykkfeil*)
- [n110](#). Lofoden] *rettet fra*: Lafoden (*trykkfeil*)
- [n111](#). *Forfatternote*: Paa denne Steen, der nu findes i Christiania Museum, findes afbildet et kronet Fruentimmer med et Skjold, hvori en staaende Løve uden Hellebard og rundt om følgende Indskrift **Hic Ysmac Nata Recubet de Ple (ꝛ: prole) Beata, Regis Norvegie Principis. Et D (ucis)**: Her hviler Norges Konges Fyrste og Hertugs (?) salige Afdøde, født af Slægten Ysmak.
- [n112](#). Gaarden] *rettet fra*: Gaarder (*trykkfeil*)
- [n113](#). skulle] *rettet fra*: skulde (*trykkfeil*)
- [n114](#). *Forfatternote*: Som Beviser kan blandt Andet følgende tjene: at man 1570 maatte i selve Bergen nedtage Billederne af Høialteret i Domkirken, fordi nogle gamle Qvinder tilbade dem. (Saml. til den danske Hist. 2, 2, 105); at Jesuiterne og deres Agent Laurentius Nicolai (der ifølge Sagnet under Navn af *Klosterlasse* en Tid opholdt sig hemmelig paa Gaarden Oppedal i Hardanger) endnu i Christian den 4des Dage fandt saa mange Tilhængere selv blandt Landets Præster (Münters Ref. Hist), og at saamange katholske Skikke endnu længe efter paa mange Steder fandt Sted. (Biskop Hansens Archiv 2, 376, 388, Lunds Beskr. over Tellemarken 273).
- [n115](#). at] *rettet fra*: at at (*trykkfeil*)
- [n116](#). Jarlsbergs] *rettet fra*: Jarsbergs (*trykkfeil*)
- [n117](#). Bondesøn] *rettet fra*: Bondesyn (*trykkfeil*)
- [n118](#). at] *rettet fra*: as (*trykkfeil*)
- [n119](#). Gudmundsskjær] *rettet fra*: Gndmundsskjær (*trykkfeil*)
- [n120](#). havde] *rettet fra*: harde (*trykkfeil*)
- [n121](#). og toge] *rettet fra*: ogtoge (*trykkfeil*)
- [n122](#). over Laugen-Elv] *rettet fra*: over-Laugen-Elv (*trykkfeil*)

[n123](#). *Forfatternote*: Krab betyder ellers paa oldnordisk Uorden, Forvirring. See Haldorsens Lexicon 472. Krigen under Frederik 3 kaldes almindeligen efter de *Norskes* Høvding Ivar Krabbe Krabbekrigen; men, da de Svenske hverken i denne eller i den gyldenløvske Feide trængte saa dybt ind i Landet, er det rimeligt, at en Forvexling af Navnene her har fundet Sted.

[n124](#). gennem] *rettet fra*: gjennem (*trykkfeil*)

[n125](#). dramatiseret af] *rettet fra*: dramatiseret af (*trykkfeil*)

[n126](#). Skatter] *rettet fra*: Skatt.r (*trykkfeil*)

[n127](#). Et] *rettet fra*: At (*trykkfeil*)

[n128](#). Christianias] *rettet fra*: Christiania (*trykkfeil*)

[n129](#). Stedet skudt] *rettet fra*: Stedet (*trykkfeil*)

[n130](#). *Forfatternote*: Blandt Hakon Herdebreids Krigshøvdinge nævnes Asbjørn af Ørland.

[n131](#). *Forfatternote*: Det samme gjelder ogsaa om det Sagn, der henfører Tildragelsen til Gimsøy Kloster ved Skien. Valdborg skal have opholdt sig i Gimsøy Nonnekloster, og Skilsmissen skede paa en Broe, som den Gang, efter Sagnet, forenede Klosteret med det Capel, hvorefter der endnu findes Levninger paa den ligeover for liggende Gaard Bratsberg. (Meddeelt).

[n132](#). Ordsprog:] *rettet fra*: Ordsprog. (*trykkfeil*)

[n133](#). *Forfatternote*: Andre berette til Hest. Til Bestyrkelse af dette Sagn har man i Uren under Præcipicen fundet Vaaben og Stigbøiler.

[n134](#). *Forfatternote*: Efter et andet Sagn styrtede Ridderen selv sin Vaabendrager ned i Afgrunden, for at indjage de Efterfølgende Frygt for at vove et lignende Spring.

[n135](#). Gaarden] *rettet fra*: Gaarde (*trykkfeil*)

[n136](#). *Forfatternote*: Der var en Broder af den berømte Alf Erlingson (Lille Alf) og den rige Bjørn paa Bjarkøe. Bud. 4, 449.

[n137](#). ihjelslagen] *rettet fra*: ihjelslaggen (*trykkfeil*)

[n138](#). Beslutning] *rettet fra*: Beslntning (*trykkfeil*)

[n139](#). *Forfatternote*: N. N. Herzberg søger i Budst. for 1817, S. 719, at forklare de Melkekoller, Bøtter og andre Huusgeraad, som Sagnene omtale, af de Gaarde, som i gamle Dage ved Sneeskrid ere gangne under og blevne begravne, da han antager Sagnet for ligesaa ugrundet, som det, «at man endnu hører Hanen gale under Sneebraen.»

[n140](#). Kirker] *rettet fra*: Kirker, (*trykkfeil*)

[n141](#). byggede] *rettet fra*: byggedc (*trykkfeil*)

[n142](#). at] *rettet fra*: af (*trykkfeil*)

[k1](#). Oversættelse: Færøynes åpenbarelse

[k2](#). Oversettelse: De er lunefulle og irriteres lett, men svært tjenstvillige og hjelpsomme, og bringer deres husbondsfolk kornforråd, som de stjeler for dem fra fremmede låver.

[k3](#). Oversettelse: Han kjenner også hemmeligheten om å brygge øl av røsslyng som danskene skal ha bragt til Irland.

[k4](#). Oversettelse: Han var å iakttatt som et veldig mastetre, det som stod ham i veien, kastet han over haugene, også selv trærne og hyttene. Han skremte med sin store hissen og skrekkelige brølen alle rundt om boende mennesker.

[k5](#). Oversettelse: De som bedriver sitt arbeid ved sjøfart, handel eller fiske langs de norske kyster, bekrefter ved enstemmig vitnesbyrd en forbløffende ting, nemlig at en orm av enorm størrelse, med over 200 fots lengde og 20 fots tykkelse, ferdes i klipper og huler rundt kysten av det bergenske hav; som for å fortære kalver, lam, og griser, kun drar ut av hulene ved lyse sommernetter, eller krysser havet for å spise nesledyr, hummer og forskjellige slags krabber. Videre har den hår én alen lange hengende fra halsen, skarpe skjell, mørk farge og glødende, flammende øyne. Den angriper båter, griper mennesker mens den reiser seg høyt lik en søyle og fortærer dem; dette pleier ikke å skje uten som et varlsende skuen når en endring står foran riket, nemlig at fyrster må gi etter for sin skjebne, eller drives i eksil, eller at en krigsforstyrrelse umiddelbart følger. Det finnes også en annen orm av merkelig størrelse på øyen som kalles Mjøs i bispedømmet Hamar, som, lik en komet gjør for resten av verden, varsler om en endring for det norske riket, slik den ble sett i år 1522 hevende seg høyt over vannet mens den snodde seg i en sfærisk form. Den ble på avstand anslått å være 50 alen; hvem fulgte utdrivelsen av kong Christian og den alvorlige forfølgelsen av de geistlige; altså bebudet den fedrelandets fall.

[k6](#). Oversettelse: Vandrere, som de støter på, kaster seg stille på magen og lar de vilde jegerne fare over seg.

[k7](#). Oversettelse: Den som før han går til sengs ikke flytter på stolen sin, ham rider nattens mare.

[k8](#). Oversettelse: ruiner, levninger

[k9](#). Oversettelse: Herre av Hegranses, vår kjære slektning og sekretær

[k10](#). Jacob den 5te] Oslo ble besøkt av kong Jacob 6. av Skottland og 1. av England i 1589.

[k11](#). Oversettelse: Etter å ha fullført sitt livs sekstiniende år. Be og arbeid.

Andreas Fayes *Norske Sagn* er lastet ned gratis fra e-bokportalen Bokselskap.
Lesetekst og flere nedlastningsmuligheter m.m. er gratis tilgjengelig på
bokselskap.no